

**Privește-mă așa cum
sunt. Cuvinte și imagini ale
femeilor rome**

Carmen Gheorghe / h.arta

Traducere din limba română în limba romani: Cătălina Olteanu
Traducere din limba română în limba engleză: Roxana Marin
Corectoare pentru limbile română și engleză: h.arta
Concepție grafică și tehnoeditare: h.arta

Fotografia de pe copertă a fost făcută în timpul atelierelor de educație antirasistă realizate cu elevii de la Școala Generală nr. 5 din Timișoara.

Publicația este parte din proiectul „Privește-mă așa cum sunt. Cuvinte și imagini ale femeilor române”, proiect realizat cu sprijinul Ambasadei SUA – Centrul Cultural American.

Opiniile din această publicație aparțin autorilor și nu reflectă neapărat poziția Departamentului de Stat al Statelor Unite ale Americii.

Timișoara - București, 2010

Amboldipen andar i čhib rumunikani and-e rromani: Cătălina Olteanu
Amboldipen andar i čhib ruminikano and-e čhib anglikani: Roxana Marin
O lačharipen andar i čhib rumunikani aj anglikani: h.arta
Design aj i texnoredaktisaripen: h.arta

I fotografia palal i kopërta sas kerdi and-o vaxt le ateliengo le antirasistikani edukàcia kerde le čhavença katar i generàlo škòla o gin 5 andar Timișoara.

I publikàcia si andar o projekto “Dikh man kadă sar sem. Lava vi dikimata le rromnenqe”, projekto kerdo le Ambasadaca SUA – O kulturàlo Amerikano Cèntro.
E opinie si le xramosamenqe aj na sikaven i pozicia le Themesqi Departamento le SUA.

Timișoara - București, 2010

Translation from Romanian into Romani: Cătălina Olteanu
Translation from Romanian into English: Roxana Marin
Proof reading for Romanian and English: h.arta
Graphic design and layout: h.arta

Cover illustration: photo taken during one of the antiracist education workshops with students at School no. 5 in Timișoara.

This publication is part of the project “See me as I am. Words and images of Roma women,” a project funded by the Public Diplomacy Center of the US Mission in Romania.

The opinions expressed here are the authors’ only, and they do not necessarily reflect the position of the US State Department.

Timișoara - Bucharest, 2010

ISBN 978-973-0-08520-4

Cuprins/ E riga e liloreshko/ Contents

Introducere. Privește-mă așa cum sunt. Cuvinte și imagini ale femeilor rome	9
Preambul. Ce este „rasa” și ce înseamnă rasismul?	13
Despre anonime în istorie	21
Capitolul I. Perspectiva societății românești asupra femeilor rome în perioada 1850-1900	23
Capitolul II. Câteva aspecte privind vizibilitatea femeilor rome în sfera publică	39
Capitolul III. Mișcările de rezistență ale femeilor rome	67
Despre grija și responsabilitatea pe care o ai față de cei/cele cărora te adresezi. O discuție cu Letiția Mark	75
Echipa proiectului	83
O giravipen. Dikh man kadă sar sem. Lava aj dikimata le rromnenqe	87
O preambulum. So si i rása aj o răsizmo?	91
Andar e biprinzarde zuvlă and-e istòria	97
O jekhto kapitulo. E perspectiva le rumunikani societaqi dikhindoj e romnă kaθar 1850 zi 1900.	99
O dujto kapitulo. Le rromnenqe dikimata and-i publikani sfèra	113
O trinto kapitulo. E zurale miškimata le rromnenqe	133

Andar i grîza aj o godorvalipen kaj si tut anglal e manuša kaj kames te ašunen tut. Jekh vakăripen le Leticiața Mark.	139
E manuša andar o projèkto	145
Introduction. See me as I am. Words and images of Roma women	149
Foreword. What is “race” and what does racism mean?	153
On anonymous women in history	161
Chapter I. Perspectives on Roma women during 1850-1900, in Romania	163
Chapter II. A few aspects related to the visibility of Roma women in the public sphere	179
Chapter III. Roma women’s resistance movement	205
About caring and responsibility in relation to those you address. A conversation with Letiția Mark	211
The project team	219

Privește-mă așa cum sunt. Cuvinte și imagini ale femeilor rome

Peste tot în Europa, majoritatea romilor trăiesc sub limita sărăciei, cu un acces scăzut la educație și la piața muncii, în condiții care determină ca speranța lor de viață să fie mult scăzută față de cea a majoritarilor, în condiții care anihilează stima lor de sine și care îi determină să-și reprime sentimentul propriei lor identități.

Ca membre ale unei etnii care a fost oprimată timp de secole și care continuă să fie marginalizată, situația femeilor rome este cu atât mai dificilă, acestea aflându-se la intersecția a multiple discriminări: de etnie, de gen, de clasă socială. Majoritatea femeilor rome își trăiesc viața între aceste coordonate, prinse între discriminările societății majoritare (care le privește ca fiind parte dintr-o etnie „nedemnă”, „periculoasă”, „primitivă”, etc.), între discriminările unei societăți organizate patriarhal (care menține femeile într-o stare de marginalitate și tăcere, punând asupra lor povara muncilor socotite exclusiv „feminine” și povara unor norme și prescripții inerente „feminității”) și între discriminările unei societăți axate pe individualism, proprietate și consum (care are nevoie pentru reproducerea capitalului ca anumite categorii de persoane să fie menținute într-o stare de continuă izolare și sărăcie). Femeile rome sărace trăiesc într-o lume în care discriminarea, excluderea și marginalizarea par a fi un destin de neevitat, perpetuat de generații, în condițiile în care ele își asumă în exclusivitate responsabilitățile pentru muncile casnice și de îngrijire, au un acces precar la sistemul de sănătate și de educație, suferă violențe fizice și verbale din cauza genului și etniei lor, trăiesc adeseori în adăposturi improvizate, cu veșnica teamă a

evacuării de către autorități sau a incendierii de către grupuri extremiste, în condițiile în care majoritatea muncilor la care femeile rome au acces sunt cele refuzate de populația majoritară - muncile dificile și socotite degradante -, în care reproducerea lor este considerată „periculoasă” pentru „puritatea” națiunii, în condițiile în care ele asistă la felul în care copiii lor trăiesc aceleași discriminări ca și ele, în ciuda discursurilor neoliberale care promet o aparentă evoluție spre o societate mai democratică.

În ultimii ani, un val de reacții negative împotriva populației rome în general și a femeilor rome în special se poate observa în mass media românească și europeană, confirmând încă o dată că opinia publică e încă dominată de stereotipuri și prejudecăți în privința etniei rome. În același timp, studii recente arată o creștere a nivelului de intoleranță al societății românești față de populația de etnie romă. În acest context, prezența femeilor rome în sfera publică europeană a fost și continuă să fie un subiect controversat, aspecte relevante ale vieților lor fiind neglijate, în timp ce sunt scoase în evidență elemente tradiționale sau acte antisociale, aceste femei fiind trecute la categoria „cauze” ale unor probleme sociale, ele nefiind considerate, așa cum ar fi corect, persoane ale căror vieți/condiții reflectă politici publice și construcții culturale nedrepte. Acest fapt conduce la construcția unei imagini false care nu reflectă identitățile femeilor rome.

Acest fenomen (de învinovățire/blamare) nu este caracteristic doar societății românești actuale, ci are adânci rădăcini în istorie, atât în cea românească cât și în cea europeană, femeile rome fiind în mod continuu prezentate, prin intermediul diferitelor medii, în posturi stereotipice și denigratoare. Construcțiile acestor imagini false ce nu reflectă identitățile femeilor rome (ci reflectă doar situațiile de marginalitate în care le plasează societățile majoritare) se constituie în adevărate cercuri vicioase, care acționează atât la nivelul mentalului colectiv, accentuând rasismul din societate, cât și asupra altor mecanisme sociale, și care predetermină/prefigurează în mod negativ modul de viață și

perspectivele copiilor de etnie romă.

Această broșură este rezultatul colaborării unui grup mixt de femei rome și non-rome și se dorește a fi o analiză a imaginii femeilor rome în cultura și spațiul public românesc și european, atât a felului în care această imagine și procesele construirii ei participă la crearea stereotipurilor și a practicilor de excludere și marginalizare, cât și a felului în care posibilitățile femeilor rome de a-și construi un spațiu al lor – eliberat de rasism și prejudecăți – și de a vorbi prin propria voce, se pot contura. Analiza intersecțională a situației femeilor rome pe care prezenta broșura și-o propune rămâne profund conștientă de faptul că noi, cele care am contribuit la alcătuirea ei, avem privilegiul de a vorbi dintr-o poziție favorizată, prin faptul că noi toate am avut acces la educație, prin faptul că o parte dintre noi suntem femei „albe”, prin faptul că avem posibilitatea să dăm voce opiniilor și dorințelor noastre de schimbare. Vocile acelor femei care sunt cele mai marginalizate, cele mai exploatate, cele mai precare, cele mai ignorate rămân încă să se facă auzite. Păstrând în minte acest fapt, această broșură – al cărei scop practic este să fie folosită în licee pentru a provoca dezbateri despre rasism, sexism, marginalizare și strategii de combatere ale acestora – își dorește să se adreseze atât celor marginalizați/marginalizate, în speranța că ar putea servi ca un instrument care să provoace o analiză a situației lor în perspectiva unei schimbări, cât și majoritarilor, ca un instrument care să-i determine să conștientizeze și să-și recunoască propria situație privilegiată, indiferent că e vorba de privilegiul de a fi „alb”, privilegiul masculin, de clasă socială, etc., recunoașterea acestor privilegii deschizând posibilitatea unei contestări eficiente a relațiilor ierarhice din societate, relații care mențin anumite categorii într-o stare continuă de marginalitate.

Preambul

Ce este „rasa” și ce înseamnă rasismul?

Dacă ne întrebăm ce anume cunoaștem cu adevărat și cum ajungem să cunoaștem, observăm că asupra fiecăruia dintre noi se exercită o presiune culturală care ne învață cum să vedem lumea.

Tot ceea ce determină contextul vieții noastre, de exemplu înțelegerea istoriei, tradițiile, valorile unei societăți, etc. nu sunt o sumă de fenomene naturale ci sunt construcții culturale, sunt rezultatul activității și gândirii celor care s-au născut înaintea noastră. Ar fi numai un lucru firesc să ne întrebăm care este rolul nostru? Ce fel de cultură am moștenit, pe ce baze funcționează societatea și cât sunt de etice valorile ei?

De exemplu, constatarea că există ierarhii nedrepte o pot face, cu ușurință, mulți oameni din experiența proprie, dar pentru a înțelege care este mecanismul formării acestor ierarhii nedrepte și a situațiilor ce decurg din ele trebuie să ne întrebăm care este poziția noastră în acest context și propria noastră contribuție la perpetuarea acestor situații și stări de fapt? În ce fel putem ajunge să înțelegem bazele nedrepte ale diferențierilor dintre oameni pe criterii cum ar fi cel al culorii pielii?

Pe parcursul acestui text, vom urmări care sunt implicațiile ideii ficționale de „rasă” care se concretizează în realitatea rasismului.

Ideea de „rasă” este o construcție socială, culturală, fără nicio bază științifică. Acest termen, fiind o invenție umană al cărei criteriu de diferențiere nu este nici universal, nici științific, a fost dintotdeauna doar un motiv folosit pentru a exploata diferențele și pentru exercitarea controlului social. „Rasa” în sens genetic nu există în specia umană și nu există vreo dovadă că ar fi existat vreodată. Din punct de vedere genetic,

al structurii și funcției biologice, umanitatea nu poate fi clasificată în categorii geografice distincte. După cele mai recente descoperiri științifice, toate ființele umane au o descendență comună - prima populație umană care a trăit în Africa acum aproximativ 60.000 ani. [1] [2] [3] [4]

Consensul printre majoritatea cercetătorilor din domeniul biologiei evoluționiste, al antropologiei și al altor discipline este acela că distincțiile rasiale sunt irelevante din punct de vedere științific, atâta vreme cât grupurile rasiale nu sunt distincte genetic și asupra lor nu se pot face măsurători în această privință. [5]

Aceste argumente științifice sunt și mai mult întărite dacă analizăm originea și istoria ideii de „rasă”. Perspectiva istorică este extrem de importantă pentru că demonstrează că rasa este o construcție relativ recentă, care a apărut ca idee după ce grupurile de populații de pe diferite continente au venit în contact unele cu altele. Termenul de „rasă” nu a avut o semnificație specială (fiind doar un sinonim pentru „fel”, „tip”, „specie”) până spre sfârșitul secolului al XVII-lea, când „rasa” a început să semnifice o nouă ideologie privind diferențele dintre oameni și un nou fel de a structura societatea care nu a mai existat înainte în istoria umanității. Ideea de „rasă” a fost de la început menită să creeze și să justifice diviziuni și ierarhii, în contextul capitalismului timpuriu, în care societățile vestice exploatau teritoriile nou „descoperite”, cucerite și colonizate.

Europa a fost mitic înțeleasă ca preexistând acestui model de putere, ca fiind un centru capitalist al lumii care a colonizat restul globului, aflându-se în stadiul cel mai avansat al dezvoltării lineare, unidirecționale, continue a speciilor. A fost consolidată o concepție despre umanitate conform căreia populația lumii a fost diferențiată în două grupuri de oameni: superiori și inferiori, raționali și iraționali, primitivi și civilizați, tradiționali și moderni. „Primitivi” sunt aceia care se află într-un timp anterior în istoria speciilor, în termenii unui timp evoluțional. Europa a ajuns să fie mitic concepută ca preexistentă capitalismului colonial global

și ca aflându-se la un nivel foarte înalt pe traseul linear, unidirecțional al istoriei. Astfel, din acest punct de pornire mitic, alți locuitori ai planetei au ajuns să fie considerați nu ca fiind dominați prin cucerire, nu ca fiind inferiori ca bogăție sau ca putere politică, ci ca aflându-se într-un stadiu inferior al istoriei speciilor, pe traseul unidirecțional al acesteia. Acesta este sensul calificării ca „primitiv”. (Lugones, 2008) [6]

Fabricarea unui nou tip de categorizare pentru oameni, categorizare care să împartă oamenii în „civilizați” adică „albi” și „primitivi” adică „non-albi”, era necesară în contextul colonizării, în care anumite populații erau exploatate și menite în mod definitiv statutului de sclavi. Această ideologie a „rasei” a fost concepută pentru a justifica și organiza sclavia umană într-o vreme în care societățile Europei de vest îmbrățișau filozofii promotoare ale drepturilor individuale și ale drepturilor omului, ale libertății, democrației, justiției, fraternității și egalității. Singura cale prin care creștinii ar fi putut justifica sclavia era să degradeze populațiile din colonii la statutul de non-umani. Prin urmare, umanitatea populațiilor non-albe a fost pusă la îndoială până la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Începând cu secolul al XIX-lea, conceptul de „rasă” a fost întărit și avansat de către o majoritate covârșitoare din lumea diverselor științe. În ciuda faptului că mulți cercetători au recunoscut că nu există conceptualizări neutre ale rasei în știință, știința rasială/rasializată și-a continuat încercările de a explica diferențele dintre populațiile umane în privința sănătății, inteligenței, educației și a bogăției ca fiind consecințe ale unor diferențe între grupuri „rasiale”, diferențe considerate ireconciliabile și de natură biologică.

Portretizând realitatea socială aflată într-o permanentă inegalitate ca aflându-se de fapt într-o stare naturală și deci legitimă, ideologia „rasei” a fost considerată folositoare de către multe societăți. Spre exemplu, datorită acestei linii ideologice, și prin exacerbarea unor animozități etnice deja existente în Europa secolului al XX-lea, a fost posibil Holocaustul împotriva populațiilor de evrei și romi în timpul celui de-al

doilea război mondial.

Conceptul de „rasă” a fost definit ca fiind real timp de aproape patru sute de ani și a fost folosit pentru a organiza instituții precum economia, statul, familia, religia și sistemele de educație în acord cu reproducerea inegalității, a îmbogățirii injuste și a opresiunii alinate granițelor rasiale. [5] În momentul în care procesul de rasializare devine un element al sistemului social și al obișnuințelor sociale, el se înrădăcinează adânc în conștiințele oamenilor, iar nedreptățile cauzate de acest proces ajung să nu mai fie percepute ca atare, ci să fie considerate stări de fapt naturale. Conceptul ficțional al „rasei” are o urmare foarte reală: rasismul. Ideea de „rasă” este, în sine, o idee rasistă.

Rasismul este un sistem de avantaje care se bazează pe conceptul artificial de „rasă”, și se constituie pe mai multe niveluri:

- personal (idei și sentimente individuale/prejudecăți)
- interpersonal (comportamente în relație cu ceilalți)
- cultural (valori, curente de gândire, modalități de comunicare, definiții ale frumuseții, binelui, dreptății și normalității)
- instituțional (reguli, practici, legi, istorii, structuri de putere ale societății și ale instituțiilor sale)

Aceste niveluri interferează, se susțin și se construiesc reciproc. De exemplu, interferența dintre rasismul cultural și cel instituțional constă în faptul că valorile și cultura predominantă a celor privilegiați sunt legitime și instituționalizate, iar rasismul cultural stă la baza creării sentimentelor, ideilor și comportamentelor rasiste, generându-le și justificându-le.

Din cauza intensității extreme a rasismului de-a lungul timpului, oamenii plasați în poziții de inferioritate de către această ideologie au dezvoltat o strategie de supraviețuire numită *opresiune internalizată*, care înseamnă acomodarea cu situația de a fi oprimat. În acest sens, cei oprimați ajung uneori să creadă ei înșiși în perceptorile rasiste, comportându-se în consecință și folosind împotriva propriului grup (și a

lor înșiși) metodele opresorului, de exemplu ajungând să creadă că fac parte dintr-o categorie inferioară, mai puțin inteligentă, mai puțin „civilizată”, etc. [7]

Această internalizare a opresiunii este cauzată de natura sistemică a rasismului. Conceptualizarea *rasismului sistemic* arată că ideologia rasismului este adânc impregnată în societate, stând la baza organizării acesteia și operând la toate nivelurile ei, din interiorul instituțiilor acesteia. Definiția rasismului sistemic include exploatarea și subordonarea oamenilor de culoare de către „albi”. Rasismul este sistemic pentru că include câștigarea resurselor economice și politice în mod nedrept, practicile discriminatorii și instituțiile rasiale/rasializate concepute pentru a genera și susține supremația oamenilor albi, organizând un sistem social care promovează automat și eficient exclusiv șansele lor la viață, în timp ce generează reproducerea socială a relațiilor rasiste. [8]

Deși rasismul își are originea în colonialism, acesta continuă să subziste mult după ce coloniile și-au câștigat independența și continuă să acționeze atât în fostele colonii cât și pe teritoriile fostelor metropole. *Colonialismul intern* este un concept dezvoltat în legătură cu mișcările anti-imperialiste din Africa și America Latină în anii '50 și '60. S-a argumentat că ghetourile urbane, *slums* și *barrios*, au o poziție similară, în orașele dezvoltate, cu a țărilor mai puțin dezvoltate din Africa și America Latină față de Europa și Statele Unite. Capitalismul modern are nevoie de forță de muncă ieftină. În același fel în care capitalismul timpuriu a avut nevoie de conceptul de „rasă” pentru a justifica folosirea muncii neplătite și exploatarea a sclavilor, actualul capitalism global se folosește de granițe și de rasism pentru a păstra anumite categorii de oameni într-o stare de continuă sărăcie și „ilegalitate”, în acest fel munca acestora putând fi exploatată la costuri minime.

Rasismul se află în strânsă interdependență cu practicile sexiste și patriarhale. Femeile de culoare trăiesc forme particulare ale rasismului, de vreme ce, în cazul lor, opresiunea rasistă este intersectată cu cea de gen. Această opresiune ia diverse forme, materializându-se în practici

discriminatorii în privința a multiple aspecte, cum ar fi, de exemplu, accesul la educație, accesul pe piața muncii, accesul la sistemul de sănătate, în privința unor norme și prescripții privind sexualitatea și reproducerea, etc. De exemplu, *imperialismul reproductiv* reprezintă un tip de dominație care manipulează procesele populației în mod coercitiv, în interesul menținerii dominației rasiale și masculine, și în favoarea interesului capitalist pentru forța de muncă. Această ideologie care încurajează fertilitatea femeilor din „lumea întâi”, în timp ce fertilitatea celor din „lumea a treia” este descurajată, impietează profund asupra corpurilor femeilor (mergând uneori până la practici de sterilizare forțată). [8]

O astfel de analiză a ideologiei și culturii rasismului se impune și societății românești și culturii ei, care (exceptând perioada de 45 de ani de pseudo-comunism) a privit întotdeauna înspre putere (cultura albă/vestică europeană și nord-atlantică) ca înspre un model cu valoare absolută. Lipsa analizei și a privirii critice față de aceste modele, față de istorie(i), dar și față de propriile ei instituții și ideologii considerate ca valori culturale absolute, face ca cultura românească să fie și ea impregnată de o ideologie rasistă pe care societatea, cel mai adesea nu o recunoaște, dar de care se folosește. O formă particulară a rasismului în România este romofobia.

Romofobia (anti-țigănist/anti-gypsism) este o formă specifică a ideologiei rasiste, este un fenomen social complex care se manifestă prin violență, discursuri de ură, exploatare și discriminare în cele mai vizibile forme, fiind o formă de dezumanizare și rasism instituționalizat. Romofobia este răspândită prin discursuri politice, ale unei părți a societății civile, ale unei părți a lumii academice, prin segregare, dezumanizare, stigmatizare, agresiune socială și excludere socio-economică, etc. Romofobia se bazează, pe de o parte, pe frici imaginare, stereotipuri și mituri negative și, pe de altă parte, pe denigrarea sau ștergerea din conștiința publică a unei lungi istorii de discriminare a romilor. [9]

Pe parcursul acestei broșuri, vom urmări formele pe care le ia rasismul și romofobia în relație cu femeile rome, femei aflate la intersecția dintre discriminările rasiale, de gen și de clasă socială și vom explora posibilitățile pe care femeile rome le pot dezvolta pentru a se transforma din obiecte ale istoriei în subiecte ale acesteia.

Surse:

- [1] American Association of Physical Anthropologists (1996)
[http://www.virginia.edu/woodson/courses/aas102%20\(spring%2001\)/articles/AAP_A_race.pdf](http://www.virginia.edu/woodson/courses/aas102%20(spring%2001)/articles/AAP_A_race.pdf)
- [2] American Antropological Association (1998)
<http://www.aaanet.org/stmts/racepp.htm>
- [3] Tony Fitzpatrick, „Genetically Speaking, Race Doesn’t Exist In Humans”, EurekAlert!, http://www.eurekalert.org/pub_releases/1998-10/WUis-GSRD-071098.php
- [4] http://www.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/elsi/minorities.shtml
- [5] Smedley, Audrey; Smedley, Brian D., „Race as Biology Is Fiction, Racism as a Social Problem Is Real: Anthropological and Historical Perspectives on the Social Construction of Race”, *American Psychologist*. Vol 60(1), Jan 2005, 16-26.
- [6] Maria Lugones, „The Coloniality of Gender”, 2008,
<http://www.jhfc.duke.edu/wko/dossiers/1.3/documents/LugonesWKO2.2.pdf>
- [7] <http://www.cambridgedocumentaryfilms.org/Resiststudyguide.htm>
- [8] Thomas W. Volscho, „Reproductive Racism in the United States: The Sterilization of Women of Color Since the Early 1980s”, 2008
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/4/1/6/5/pages241655/p241655-1.php
- [9] Valeriu Nicolae, „Anti-Gypsyism - a definition”
<http://www.ergonetwork.org/antigypsyism.htm>

Despre anonime în istorie

Ne-am propus să vorbim în această publicație despre femeile rome. De ce? Pentru că ele sunt, după părerea noastră, cel mai bun exemplu despre cum stereotipiile și ideile preconcepute pot construi o imagine care nu corespunde realității. Sau mai bine spus, aceste stereotipuri și idei preconcepute construiesc o tablă de puzzle incompletă pe care vrem să o completăm cu alte imagini. Ne dorim ca această publicație să contribuie la construirea unei imagini a femeilor rome, imagine cu care acestea să se poată asocia și în care să se regăsească. De multe ori, în discuțiile cu diferite femei rome (fie ele activiste sau doar femei rome obișnuite) acestea au spus, în repetate rânduri, că nu se regăsesc în imaginea și mesajul pe care diferite femei rome activiste pentru drepturile omului o promovează despre ele. Aceste femei se regăsesc cu atât mai puțin în imaginile stereotipice rasiste perpetuate adesea în sfera publică. Se simt ca și cum este vorba despre altcineva, străin de ele și de situația lor. Această analiză încearcă să se opună stereotipurilor legate de femeile rome, încercând, de asemenea, să ofere argumente pentru importanța asumării/afirmării identităților proprii ale femeilor rome, atât ca femei cât și ca membre ale etniei rome.

Publicația disecă stereotipiile existente despre femeile rome atât din trecut cât și din prezent. În privința perioadelor analizate, am luat informații existente despre femeile rome de la sfârșitul secolului al IX-lea - începutul secolului XX, când acestea apar portretizate în lucrări literare, în articole din ziare sau în imagini ale pictorilor, în timp ce, în ceea ce privește perioada contemporană ne-am referit la mass media, de vreme ce mai ales acolo sunt prezente imaginile și informațiile despre femeile rome. Între aceste două mari perioade analizate, a existat un folclor cultural legat de femeile rome, s-au perindat un anumit tip de imagini despre femeile rome și cuvinte despre modul lor de viață și despre

îndeletnicirile lor. Cum s-au transmis imaginile despre femeile rome și cum au devenit ele stereotipii, cum au luat forma discriminării și cum au afectat ele femeile rome sunt doar câteva dintre subiectele pe care le chestionăm în această publicație. Ceea ce vrem să dovedim este că imaginile stereotipice construite despre femeile rome în trecut s-au propagat cu o asemenea forță și au rămas așa de adânc în mentalul colectiv încât și astăzi persistă aceleași percepții despre ele. Iar pentru a ne susține argumentația, aducem spre exemplificare imagini, lucrări literare, articole de presă și cazuri prezentate în mass media în care femeile rome au fost subiectul principal.

Materialul acesta este o pledoarie în sprijinul femeilor rome, care sperăm să găsească în el posibile răspunsuri în privința felului în care s-au format percepțiile despre ele, o pledoarie adresată tinerilor (romi și ne-romi), pentru a-i convinge să spargă barierele pe care generațiile trecute nu au reușit să le depășească, cât și societății românești în general, pentru a o îndemna să reflecteze la faptul că există și o altă latură a femeilor rome pe care este nevoie să o cunoască.

Publicația vrea să dea voce acelor femei rome invizibile, a căror viață nu apare pe prima pagină a ziarelor de consum și nici nu reprezintă subiect de scandal pentru ziarele tabloide. Iar metoda pe care noi am ales-o este tot prin intermediul imaginilor din trecut și prezent pentru a încerca să demontăm măcar o parte din stereotipiile/percepțiile false despre femeile rome, pentru ca atunci când vorbim despre femei rome să ne gândim și la femei talentate și inteligente, dar care trăiesc și muncesc într-un mediu ce nu le oferă oportunități, la femei care supraviețuiesc într-un mediu cultural diferit de cel al societății majoritare.

Perspectiva societății românești asupra femeilor rome în perioada 1850-1900

„Țigance zdrențuite cu părul încâlcit ș-npleticit cu codițe pline de ghiocei, mărgel și bani de argint” [15], vrăjitoare, florărese, zgomotoase, îndrăznețe, cu „dinți albi, strălucitori și păr negru dându-li înfățișarea unor regine cerșetoare” [12], stele trecătoare [4], nerușinate, cerșetoare, „purtând cingători strălucitoare ce se învârt în jurul șoldurilor dând purtătoarei lor înfățișarea Egiptenelor așa cum le vedem zugrăvite în frescele de pe pereții templelor” [12], dar și servitoare în casă, cusătorese, spălătorese, bucătărese, bune gospodine [4], dădace la copii - astfel erau descrise femeile rome în secolul al XIX-lea de către literatura vremii. Femeile rome ale aceluia secol, ca de altfel și femeile românce, au fost văzute stereotipic. Dacă bărbatul (n.a. român) își asuma rolul de făuritor al unei națiuni iluminate, având la bază dobândirea fericirii individuale, femeile nu și-au asumat ele însele un rol, ci acesta le-a fost impus, și anume rolul de a crea premisele acestei fericiri. Procesul de dobândire a anumitor drepturi și libertăți nu a fost, cu siguranță, unul ușor, pornind de la accesul gratuit și neîngrădit la educație pentru toți cetățenii statului și culminând cu dreptul la vot pentru femei (drept obținut abia în 1946). La dobândirea acestora, femeile românce au avut importante contribuții, însă nu același lucru putem afirma și despre o altă categorie cu mult inferioară d.p.d.v. social, despre categoria femeilor rome, femei rome care la acea vreme (în secolul al XIX-lea) se aflau încă în proprietatea boierilor, a acelor intelectuali care luptau pentru modernizarea statului și alinierea lui cu statele din Europa la acea vreme. Chiar dacă femeia româncă începe să-și facă simțită prezența în

dezbateră publică, sfera privată rămâne însă, în continuare, locul principal rezervat ei, rolurile fiindu-i limitate la grija și asistența acordată familiei și celor apropiați. [1] Cât despre femeile rome, acestea rămân în continuare anonime în sfera publică, principalele contribuții înregistrate care au putut defini/construi o imagine reală sau imaginară a acestora fiind cele ale unor scriitori precum Radu Rosetti, Gheorghe Sion, Dimitrie Dan, Adalbert Gheboră, etc. Chipul femeilor rome îl regăsim, de asemenea, în tablourile pictorilor, în poze, ilustrații, în ipostaze diverse, sugestive, care reflectă imaginea/păreră autorului în relație cu subiectul prezentat.

Influențe în reprezentarea imaginilor despre femeile rome

O pictură, un articol de ziar, o fotografie, o atitudine creează opinii diferite, interpretări diferite. Acestea pot stârni pasiuni, pot declanșa atitudini/comportamente sau pot grupa oamenii în tabere pro și contra. Imaginea inițială care a declanșat pasiunile se poate pierde, însă nu ne pierdem dorința de a ne impune opinia și de a-i convinge pe cei din jur să gândească la fel. Iar produsul final este o sumă de percepții, concepții, interpretări despre imaginea inițială, sumă care se numește reprezentare socială. Nu acționăm în raport cu informațiile obiective primite ci în funcție de imaginea noastră despre realitate. [2]

Reprezentarea socială este un mod de a face accesibilă lumea, de a-i înțelege pe alții. Este un mecanism prin care se construiesc teorii despre mediul social, un mecanism care restructurează realitatea, realizând integrarea caracteristicilor specifice obiectului cu cele ale subiectului, derivate din normele, valorile, motivațiile și cognițiile acestuia. Reprezentarea este o interpretare proprie asupra realității care, așa cum arătam mai sus, nu are la bază o informație obiectivă ci o sumă de idei, stereotipii, concepții despre viață pe care le impunem celor din jur drept adevăruri absolute.

În acest capitol vom vorbi despre reprezentări ale femeilor rome în

scrieri literare, jurnale de călătorie sau în presa românească. Există o serie de asemănări în modul în care pictorii imaginau femeile rome și modul în care diferiți intelectuali, persoane publice sau politice din perioada secolului al XIX-lea vedeau femeile rome. Pornind de la vestimentație, ocupații, îndeletniciri și mod de viață, în acest capitol vom arăta cum scrierile din acea perioadă despre femeile rome întregneau picturile, imaginile despre ele. Vrem să arătăm că atât imaginile cât și scrierile despre aceste anonime, au stat la baza unor interpretări sau stereotipii, care au evoluat în timp, punându-și pecetea asupra imaginii lor, asupra reprezentării lor sociale.

Pentru a exemplifica acest lucru, vom aduce în discuție aspecte legate de folclor, scrieri literare, articole de presă, cutume și ritmuri ale vieții cotidiene a femeilor rome, care au suferit interpretări și reinterpretări în funcție de cei care au receptat și au transmis mai departe informația. Iar pentru a încerca să oferim o imagine cât mai de ansamblu despre reprezentarea femeilor rome, ne vom îndrepta atenția mai întâi de toate asupra perioadei robiei, acolo unde găsim informații legate de femeile rome în cărți ale unor literați ai vremii.

Robia apare pentru prima dată în documentele oficiale pe teritoriul românesc în anul 1358, când romilor li se atribuie statutul juridic de robi. (Dan I Voievod dăruiește ctitoriei sale, mănăstirea Vodița, „40 de ațigani”). [3] Cum dezrobirea romilor pe teritoriul românesc s-a produs abia în secolul al XIX-lea, rezultă că vreme de aproape 500 de ani romii au avut statutul de robi (sclavi), astfel producându-se mutații semnificative în imaginarul colectiv în privința romilor. Apar în folclorul românesc diverse ipostaze ale acestora, proverbe și zicale ironice care întăresc stereotipii, reinterpretează realități sociale sau creează sentimentul unanim că toți știu și își pot da cu părerea atunci când vine vorba despre romi. În acest context, este interesant să vedem care erau reprezentările despre femeile rome și în ce măsură robia a influențat evoluția ulterioară a imaginii despre femeile rome. Sau cu alte cuvinte, în ce măsură perioada robiei este responsabilă pentru modul în care imaginea despre femeile rome a fost construită și persistă la nivelul

societății până în prezent?

Reprezentările femeilor rome până la începutul secolului al XX-lea

Fie că erau roabe sau nu, femeilor rome li s-au atribuit de-a lungul timpului o serie de trăsături esențializante, care au devenit reprezentări sociale ale acestora. Există câteva tipologii ale femeilor rome care sunt prezente în marea majoritate a lucrărilor și care au influențat modul în care ele sunt văzute. Pe de o parte, există femeile umile, supuse, fără puterea de a alege în viață, iar pe de altă parte, avem vrăjitoarele, femeile libere/libertine, care nu se supun normelor. În toate scrierile, aceste imagini au apărut ca două extreme ale caracteristicilor femeilor rome, extreme care sunt prezente și astăzi în mentalul colectiv. Prezentăm în cele ce urmează, câteva din ipostazele în care erau reprezentate femeile rome, ipostaze pe care le-am regăsit atât în scrieri literare, cât și în picturi celebre.

„Maria”, sluga în casă

Cele mai multe scrieri literare în care se menționează femeile rome sunt cele ce țin de perioada robiei. Fiecare casă boierească are o „Marie” care are „sentimentul datoriei care știa că-i impunea condițiunea sa de sclavă”, acest sentiment fiind elementul esențial pentru care stăpâna casei o investește cu încredere. [4] De soarta sclavilor se ocupa cucoana, iar din rândul femeilor rome, cucoanele își luau servitoarele, cusătoresele, spălătoresele, găinăresele, bucătăresele, etc. Viața boierilor este înconjurată de aceste femei: în bucătărie, în camere, îngrijind copiii boierilor, curățând și dereticând sau contribuind la sporirea averii boierilor; fiind prezente în atelierele de lucru manual pentru gherghefuri, în atelierele de țesături, de broderii pentru cearșafuri, covoare, etc. În orice casă boierească respectabilă existau ateliere de lucru manual, o adevărată industrie casnică de țesături cu care cucoanele casei se

mândreau.

Femeile rome sclave sunt descrise deseori ca fiind foarte bune gospodine, bucătărese, dădace, cameriste, devenite indispensabile pentru nevestele boierilor. Dacă greșeau sau erau neîndemânaticе, „țigăncușele erau pedepsite pentru neascultare cu un șirag de mătănii înșirat pe o strună de vioară groasă [...] care lăsau urme mai bine de o lună. Nu rareori, câte o țigancă se spânzura sau se arunca în puț”. [5]

De altfel, stăpâna casei trebuia să fie vigilentă în permanență, cunoscută fiind înclinația bărbatului său spre amuzament, spre aventuri amoroase. „Nu putea sta nesimțitor lângă o creatură așa de perfectă care după legi era proprietatea sa”. Spre deosebire de aceștia, stăpâna casei era obligată să respecte normele sociale și să ascundă, pe cât se poate, aceste „scăpări” ale stăpânilor casei. [6] Conservatorismul, normele religioase aveau mai mare impact asupra femeilor decât asupra bărbaților, dată fiind educația și societatea patriarhală la acea vreme.

Cucoana Profirița, la aflarea veștii că bărbatul său trăiește cu o femeie romă sclavă replica: „Astea nu strică casa. E pericol atuncea când bărbatul se încurcă pe afară, cu nemțoaice sau unguroaice care le storc pungile, cu cucoane de ale noastre, care silesc să se despartă, ca să le ia pe ele. Dar niște biete roabe...ei! Plăcere trecătoare ca niște stele trecătoare!” [7] Temerea cea mai mare era „să nu se facă vorbă în târg că în casa lor se nasc copii bastarzi, fie chiar țigani” și, prin urmare, deseori, stăpâna casei găsea diferite metode pentru a scăpa de aceste femei. Povestea mamei Irina se înscrie în același tipar. Atunci când cucoana află de relația boierului cu sclava, o acuză pe aceasta de furtul unui șal pe care ea îl dăruise boierului, iar acesta îl dăruise țigăncii. O pedepsește, iar pe boier îl amenință cu despărțirea dacă nu o vinde. Mama Irina e cumpărată de părintele Nil care „după cum povestește țiganka, avea multe țigănci în bordeie împrejurul mănăstirii”.

Explicația pentru aventurile boierilor cu sclave rome este dată și de Radu Rosetti, a cărui carte intitulată „Scieri” abundă de povestioare cu femei rome dornice să intre în grațiile boierilor, pentru a putea duce o viață mai ușoară. „Boierii amatori de plăceri extraconjugale”, din cauza

moravurilor epocii, „erau reduși să-și caute, nu tovarășe, ci unelte de plăcere în poporul de jos și, mai cu seamă, printre numeroasele roabe țigance care li umplau curțile”.

Finalul unor astfel de povești este, de cele mai multe ori, dramatic. Atunci când boierul Sandu Hortopan se îndrăgostește de Anica, o tânără sclavă de 15 ani, o „țigăncușă nălțuță”, îi cere bătrânei Nastasia, sclavă romă și ea, să o pregătească timp de un an pentru patul său. După lungi muștrări de conștiință, Anica se sinucide. Drept răzbunare, vizitiul boierilor, sclav rom, îi omoară pe stăpâni.

Relațiile stăpânului cu sclavele rome nu sunt întotdeauna puse într-o lumină proastă în aceste scrieri. Mama Irina îi explică lui Ion Tiron, un sclav rom a cărui soție era dorită de boier: „care-i femeia din neamul nostru care n-ar fi fericită să intre în ietacul boierului? Ce mijloc mai bun are un rob pentru ca să-și îndrepte soarta decât ca să prindă stăpânul poftă de femeia lui?” [8] Relațiile dintre stăpâni și sclave devin așa o „normalitate”, încât atunci când Catinca, soția lui Ion Tiron, este chemată în patul boierului, Ion Tiron își amintește cum „mama, mătușile și surorile lui îi povestise nopțile petrecute de ele în ietacele boierilor cu toate amănuntele...gândul să se împotrivească stăpânului cu putere, să ridice mâna asupra lui spre a se răzbuna...rămânea cu totul străin pentru el. Veacurile de robie, obiceiurile de supunere oarbă, de umilință neconținută, de lipsă desăvârșită de voință plămădise într-însul, ca în toți semenii lui, o minte și o inimă de rob. Deprins să vadă din copilărie femeile neamului său întrebuințate la orice prilej, nu numai de stăpân dar și de slugile moldovenesti ale acestora...” [9]

De altfel, căsătoria între robi nu era niciodată văzută de către boieri ca un impediment pentru a avea relații extraconjugale cu femeile rome ci, dimpotrivă, era o strategie economică. Dimitrie Dan povestește în cartea „Țiganii din Bucovina” cum „boierul ținea o evidență a numărului de țigani, pentru ca ei să se înmulțească mai repede, deoarece unii mureau de tineri. Hotăra adeseori ca băieții de la 16 ani și fetele de la 13 ani să se căsătorească pentru a face copii. El hotăra și cine cu cine să se căsătorească”, fără să ceară părerea acestora. [10]

„Țiganka liberă”

În lucrările literare pe care le-am analizat, cât și, mai târziu, în presa românească din perioada interbelică, dar mai ales în imaginile pictorilor, apare în mod pregnant o categorie specială de femei rome: „femeile libere”. Caracterizate în primul rând în funcție de modul de viață pe care îl duc, de coloritul îmbrăcăminții, de comportamentul nerușinat, ele apar deseori în descrieri ca fiind acele femei ce nu țin cont de normele sociale sau de conduita morală. Modul lor de viață este văzut ca simbol al libertății, deși istoria ne-a arătat că romii au fost robi aproape 500 de ani. Din punct de vedere juridic, cei care dețineau robi (mănăstirile, curțile domnești, boierii) avea drepturi depline asupra lor, asupra familiilor și bunurilor lor. [11] Cu toate că în raport cu societatea, femeile rome sunt văzute drept libertine, în mod paradoxal, în raport cu comunitatea lor, ele sunt văzute ca cele ce respectă regulile, ca cele care trebuie să păstreze obiceiurile comunității și să ducă mai departe tradițiile.

Regina Maria a României vorbește în jurnalul „Țara Mea” despre femeile rome întâlnite în călătoriile ei astfel: „foarte frumoase sunt mai ales fetele tinere, drepte, de o statură deplină, cu șolduri strâmte și gingașe mâini și picioare. Orice zdreanță-și sucesc în jurul trupului plin de grație se preface într-o podoabă care le prinde. Se vor acoperi cu orice lucru de preț descalificat pe care-l vor culege pe drum. Uneori prețioase vechi bucăți de broderie își vor isprăvi zilele pe trupurile acestor atrăgătoare ființi, crescându-li farmece, dându-li înfățișarea unor regine cerșetoare. Cingători strălucitoare ce se învârt în jurul șoldurilor și boiului lor țin laolaltă toate aceste zdrențe, dând purtătoarei lor înfățișarea Egiptenelor așa cum le vedem zugrăvite în frescele de pe pereții templelor. Supt falnicele cârpe pe care le leagă de capetele lor atârână șuvițe de păr de amândouă părțile feței – șuvițe care sunt împodobite cu tot felul de bani, cu bucățele de sticlă colorată și de metal ori cu farmece de o ciudată înfățișare sau cu medalii sfințite care se ciocnesc la mișcările lor. În jurul gâtului lor atârână lungi șiruri de strălucitoare mărgelile care scânteie și lucesc pe pieile lor de culoarea bronzului. Fetele acestea arată

puțină sfială. Sunt zgomotoase și îndrăznețe, nerușinate cerșetoare cărora puțin le pasă dacă prin cămășile lor rupte gât sau sân iese pe jumătate goale la razele soarelui. Cu dinți albi, strălucitori ele râd la tine, cu mâinile 'n șolduri, cu capul răsturnat, o lulea albă înfiptă îndrăzneț în colțul gurii. Nedescris de grațioase sunt fetele acestea când vin de la tabără seara, ducând mari cofe de lemn pe cap. Ele înaintează de departe, drepte cu pași săltați și legănați, pe când apa aruncă stropi mari pe obrazul lor. Soarele apunând în spatele lor li da înfățișarea de umbre ce vin de foarte departe din pustiu, unde cărările n'au nici început, nici sfârșit..." [12]

De asemenea, Dimitrie Dan în cartea „Țigani din Bucovina” vorbește despre portul femeilor rome ca având elemente specifice acestora: „femeile care nu arareori și mai ales în tinerețe sunt de o frumusețe rară, arată adesea la alegerea toaletei lor mult gust, capul și-l leagă mai ales în Bucovina cu un șal mare galben sau roșu de lână, au predilecțiune pentru culori mult intensive, ștergarul este la ele numai la caz de ultimă sărăcie, întrebuințat ca învălitoare pentru cap, ele poartă catrințe adeseori țesute cu fir, iară cu multă plăcere fuste din materii de lână cumpărate în oraș și în fine un cojoc mare de piei de oaie; atât fetele cât și nevestele poartă la gât salbe prețioase de monete vechi de argint, adeseori și de aur în valoare de mai mulți galbeni.” [13]

Un element caracteristic modului de viață liber al femeilor rome este faptul că ele locuiesc în corturi, în bordeie săpate în pământ sau în căruțe, aceste moduri de a locui întărind, potrivit descrierilor, comuniunea femeilor cu natura, accentuând modul de viață liber, fără restricții. „Particularitatea lor distinctivă [...] ieste pielea brună sau bronzată, tenul lor închis. La prima vedere culoarea de abanos a părului cu fața neagră și cu dinții frumoși și albi, formează într-adevăr un contrast cam izbitor. Răbdarea îi caracterizează. Iei îndură orice: frigul, foamea, căldura, bătaia cu același sânge și nepăsare.” [14]

În toate scrierile, ocupația principală a femeilor rome definite drept libere/libertine este cititul în ghioc sau în palmă. În călătoria prin Țara Românească a unei tinere autoare românce, Elena Didia Odorica

Sevastos, călătorie pe care a făcut-o ca să scrie despre obiceiuri de nuntă, regăsim aceeași ocupație a femeilor rome. Aceasta scrie prietenei sale: „când să dăm de moșia Orășeni, de-a lungul șleahului erau întinse mulțime de șatre de țigani și pozderie de donci se jucau în colb; câtă goliciune și câtă neomenie la acești oameni cu fața ca pământul, cu ochii ca scânteia și părul ca pana corbului. Câteva țigance zdrențuite cu părul încâlcit și npleticit cu codițe pline de ghiocei, mărgelă și bani de argint, se repezira la căruța noastră strigând care de care: «Stai duduțuță să-ți ghicească baba în ghioc, să-ți deie baba în cărți, fă numai cruce ici cu ban de argint și-ți fac de tipa și de să-ncheagă apa». [...] una scoase dintr-o traistă ce-o purta la șold o rădăcină de buruiană, așa mi s-au părut ca de ferică, și începe: «dă numai la baba o bucată de franc și ți-o dă năvalnic să fii dragă cui ti-o vedea. – Ba dă-mi mie un franc și ți-o da os de cămilă ca să-l porți cu tine și să-ți meargă bine, și anul ista a trece, altul a veni, mai bine d-a fi. Na uite cole, os de vită crăpată să crapă toți dușmanii tăi». Așa ziceau țigancele, dar văzându-mă că tăceam m-au lăsat și s-au întors îndărăpt.” [15]

Alte ocupații ale femeilor rome sunt prezentate de Lecca în „Istoria Țiganilor”. Ele se ocupă cu negoțul de sticlărie, haine și talismane. Lecca povestește despre cum femeile rome au conservat datina Paparudelor (Ziua Paparudelor sau Papaluga este în a treia joi după sărbătoarea Paștelui): „Țigance împodobite cu panglici roșii și salbe umblă din casă în casă să cânte și să joace. Pe când cele tinere fac asta, cea mai bătrână cântă din gură monoton și scandențat:

«Paparudă rudă,
Vino de te udă
Ca să cadă ploile
Cu gălețile»

În schimb de aceste urări, stăpâna casei le stropește de obicei cu o găleată de apă [...] apoi le plătește cu o monedă sau cu vreun lucru vechi.” [16]

Pentru a întregi imaginea de femei „libere”, ne este prezentată căsătoria lor: „dacă un țigan se căsătorește cu o țigancă din alt neam

(deși nu e de dorit) el primește numele de familie al țigăncii, locuiește cu neamul ei și trebuie să-i aducă corturi, trăsură, cai, halaturi de meșterie”. Însă și în această situație vedem cum spiritul de femeie descurcăreță o ajută, dat fiind că „țiganul însurat puțin se îngrijește de cele trebuincioase și nici nu aduce nimic lângă bordeiu sau casă – doară dacă fură ceva fiindcă el la lucru este coadă de câne și se lasă pe spatele femeii care trebuie să «lucre și să-și hrănească copiii și...leneșul bărbat»”. [17]

„Țiganca vrăjitoare”

Un rol important în folclorul românesc îl joacă țiganca vrăjitoare. Vrăjitoria este, de altfel, îndeletnicirea principală care este atribuită femeilor rome de secole. Lucrările literare abundă de descrieri din cele mai pitorești și exotizante pentru a arăta o imagine a femeilor rome în strânsă legătură cu nenaturalul, cu demonicul.

Mihail Kogălniceanu în „Schițe despre țigani” întărește acest lucru prin faptul că „femeile lor aleargă pe drumuri și caută în ghioc de noroc, spun viitorul și ghicesc visurile”. [18] Ele sunt cele care fac și desfac, care te pot blestema și-ți pot decide viitorul. „Nici o vrăjitoare bătrână din poveștile de zâne ale lui Andersen ori din «Noaptea arabe» nu poate sta la întrecere cu aceste ciudate făpturi bătrâne înfășurate în zdrențe veștede care odată au fost strălucitoare...” spune Regina Maria a României în scrisorile de călătorii adunate în lucrarea „Țara Mea”. [19] Cât despre portul lor aflăm din aceleași scrisori că „faldnice fâșii de stofă erau răsucite ca turbanul în jurul capetelor lor și de sub ele suvițe de păr sur atârnavau în nepieptănată orânduială peste ochi. Îndeobște o lulea de lut alb era înfiptă în colțul gurii lor, căci și bărbații și femeile fumează”. Spune mai departe despre ele: „aceste bătrâne vrăjitoare sunt membrii respectați ai triburilor. Blăstămurile ce strigă fac rânduiala printre tineri”. „Cu cat țiganca e mai dibace la cerșit și la vinderea acelor și fuselor și mai isteată în căutarea în palmă, bobi, cărți, spunerea din stele, la vrăjitorie și fermecătorii, cu cât câștigă pentru gângurași. Formele folosite de țigănci în scopul de a înșela sunt: ai noroc, zice cioroica, la vite multe, multe me-

rentele și cu piciorușe pe'mprejur. Se ține norocul de tine ca epurele de câne. Nu-și bate oare cioara joc de cei pe care îi exploatează atât de ușor?" [20]

Mihail Kogălniceanu critică în „Schite despre țigani” lipsa de „castitate” a acestor femei care, cu toate că nu fac „o profesiune de prostituate, ele se dau orișicui numai să le dea ceva parale; altă meserie mai au de a ghici de noroc și de a spune viitorul, uitându-se în palmă sau trăgând cărțile și consultând spiritul în oglinda ce-o poartă într-o cutie de tinichea”. [21]

„Țiganka pasională”

Fie că vorbim despre relațiile dintre femeile și bărbații romi sau despre relațiile femeilor cu stăpânii lor, femeia romă este percepută, în mod cert, drept „țiganka pasională”. Însă această reprezentare are mai multe înțelesuri, fiind, în funcție de autor și de contextul social, un defect sau o calitate „*naturală*” (*n.a*). Diversele ipostaze ale femeilor rome înfățișate de autori nu sunt întotdeauna măgulitoare pentru că firea lor pasională le îndeamnă la gesturi deloc potrivite idealului feminin al acelor vremuri. Radu D. Rosetti își notează în memoriile adunate în cartea „Remember” momentul înrolării autorului din gara București odată cu declanșarea războiului mondial. Acesta notează scena despărțirii româncelor de soldați, care preiau obiceiul de la franțuzoaice (împart flori și sărută soldații). Prin contrast, o țigancă care își lua la revedere de la bărbat „se jelea: aoleu, aoleu” până a primit două palme de la bărbat „ca să-i ridice moralul”. [22]

Mici povestioare cu tâlc, în care femeile rome apar în ipostaze negative, găsim și în diferite articole de ziare în care femeia romă, din cauza caracterului ei pasional declanșează acțiuni nefaste. Spre exemplu, în ziarul „Drepturile Omului” nr. 20 din 24 februarie 1890, în cadrul rubricii Cronica Literară apare povestioara lui „Ghiokan ursarul” unde se povestește despre cum femeia îl înșeală, iar eroul moare nefericit. În „Ilustrațiunea română” găsim anecdote despre femei rome, cum ar fi

Cureaua țiganelui unde se povestește cum un boier încearcă să violeze o țigancă însă aceasta cu firea ei cea pasională se lasă până la urmă convinsă de acțiunea boierului (n.a). [23]

Radu Rosetti în „Scrieri” povestește cum Vișinoia, o țigancă roabă a lui Ștrilea Mihalache „ce fusese în zilele ei o țigancă frumoasă” a fost violată cu 16 ani în urmă de către 4 străini, nemți sau leși și vândută apoi pe câțiva gologani. „Zicea că acestei întâmplări era datorită nașterea Catrinei și se vede că păstrase o amintire plăcută de acea noapte, amintire cu care se lăudase bucuros”. [24]

Regăsim și latura pozitivă a țigăncii pasionale în „Suveniruri contimpurane” a lui Gheorghe Sion unde o întâlnim pe Anca, prima lui dragoste, „țigancă lăutăreasă și vagaboandă cum era prin delicateța sentimentelor și manierelor sale, prin îngrijirea ce da figurii și corpului ei, se părea că în toate zilele se făcea mai grațioasă și mai voluptoasă”. Sion o înfățișează ca fiind o „frumusețe țigănească. Talie înaltă și zveltă, extremitățile mâinilor și ale picioarelor fine și delicate, îi da aerul de o statură Indiană”. [25] Dragostea lor este sortită despărțirii când mama lui Sion îi interzice pe patul de moarte să o mai vadă: „pentru binele și viitorul tău nu face să-ți legi viața de o țigancă. Caută și te desfă de Anca. Pân-acuma am știut ce face ca să nu ajungi de svonul public. Dă-i drumul, și când vei găsi o partidă bună, însoară-te.”

În partea a doua a acestei publicații vom vedea care sunt percepțiile la nivelul societății românești în prezent și dacă s-au produs schimbări în ceea ce privește percepțiile asupra femeilor rome, așa cum le-am urmărit pe parcursul acestei secțiuni.

Concluzii

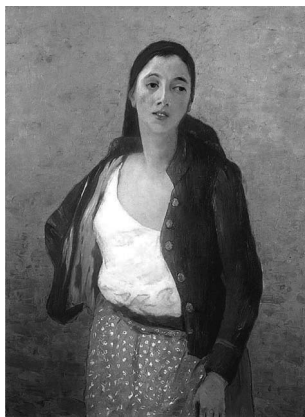
Imaginile reprezintă o formă de istorie, ceea ce e interesant de observat, însă, sunt modificările suferite în timp, mesajul pe care l-au transmis de-a lungul timpului/istoriei și influențele acestor imagini asupra mentalului colectiv.

Femeile rome sunt anonimele din istorie. Folosirea imaginilor, dar și

a unor scrieri literare, sunt singurele modalități de a prezenta femeii rome din acea perioadă (sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului XX), în încercarea de a surprinde realitatea cotidiană a acestora. Imaginile arătate aici încearcă să surprindă felul în care s-a dezvoltat imaginea femeii rome de-a lungul timpului precum și impactul asupra mentalului colectiv, urmărind mai degrabă preceptele care au stat la baza construirii acestor imagini, decât modul în care au fost receptate acestea. Asta deoarece este imposibil de măsurat gradul în care aceste imagini au influențat sau influențează opinia publică. Așa cum la fel de complicat ar fi să dovedim că aceste imagini nu reflectau realitatea cotidiană, ci erau de fapt construcții stereotipice ale autorilor/pictorilor. În mare măsură, aceste imagini reflectă femeii rome în diferite ipostaze: ghicitoare, florărese, femei „libere”, etc. Dacă ținem cont de contextul epocii respective - creștinismul, care impunea femeilor din societate o conduită morală, castitate, virtute, supușenie pentru a le aminti permanent păcatul neascultării precum și condiția lor de femei fără rațiune, conduse de sentimente și, prin urmare, ce trebuiesc controlate, atunci putem face afirmația conform căreia aceste reprezentări erau valorizate în mod negativ. Conduita morală, considerată specifică femeilor, era încălcată de aceste femei rome, care purtau pipa în colțul gurii, erau pe jumătate dezbrăcate (alăptându-și copiii în piețe), aveau îndeletniciri nu tocmai morale sau potrivite pentru acele vremuri (cum era ghicitul), etc. Se prea poate ca imaginile

Nicolae Grigorescu, *Țiganka de la Ghergani*, 1872, ulei pe pânză, Muzeul Național de Artă București

Ștefan Luchian, *Safta Florăreasa*, 1901, ulei pe pânză, Muzeul Național de Artă al României din București

reproduse de pictori să nu fi fost rău intenționate, însă nu vom ști asta pentru că încă nu s-au descoperit scrieri ale acestora în legătură cu femeile rome. Însă știm despre creștinism că era un puternic factor de influență atât pentru nobilime cât și pentru mase, iar opinia formulată conform acestuia era cu siguranță neîngăduitoare cu conduita femeilor rome. Pornind de la aceste presupozitii, care valorizau negativ percepția despre femeile rome, putem observa că aceste percepții se fundamentau în jurul a două noțiuni cheie: corpul și ocupațiile.

Multe dintre imagini sunt legate de fizic, de erotism, în timp ce anumite imagini se opresc asupra femeii ghicitoare, însă toate au un element comun și anume, ideea de necuviință, de neconformism cu regulile societății. Am pornit de la ideea că pictorii reflectau în imaginile lor percepțiile/stereotipiile legate de femeile rome. Iată că regăsim în picturile lor reliefaarea calităților fizice, în balanță cu îndeletnicirile lor care au rolul de a întări stereotipiile referitoare la rolurile tradiționale ale femeilor rome. Am adus în discuție în acest capitol modul în care literatura, presa vremii sau alte scrieri, cum ar fi jurnalele de călătorii, confirmau mesajele transmise prin imagini, prin picturi.

Departate de a fi surprins realitatea acelor vremuri, credem că aceste picturi au reprezentat un mod de a evidenția rolurile atribuite femeilor rome. Aceste roluri persistă și astăzi. Nu s-a ajuns la dispariția acestor stereotipii, dovadă stând multitudinea de mesaje stereotipice și rasiste în ceea ce privește femeile rome transmise de către mass media contemporană. [26]

Octav Băncilă, *Țigancă cu pipă*, 1918, serigrafie, colecție particulară

Octav Băncilă, *Țigancă cu cărți de joc*, 1918, Muzeul Național de Artă al României din București

Note:

- [1] A se vedea spre ex. articolele din ziarul „Drepturile Omului” ale Sofiei Nădejde *Femeia și socialistă* apărut în nr.1, p. 2 din 1885 și în nr.17 din 21 februarie *Rolul femeii în mișcarea socială*. De asemenea, articole ce dezbăteau statutul femeii au apărut și în ziarul „Emanciparea” din anii 1891-1892.
- [2] Filip Ionela, „Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale”, Societatea Știință & Tehnică S.A. București, 1995
- [3] A se consulta site-ul www.romanothan.ro
- [4] Gheorghe Sion, „Suveniruri contimpurane”, 1915, ed. Minerva, București p.20
- [5] ibidem 4, p. 16
- [6] idem 4, p 25
- [7] idem 4, p 22
- [8] Radu Rosetti, „Scrieri”, 1980, ed. Minerva, București
- [9] idem 8, p. 85
- [10] Dimitrie Dan, „Țigani din Bucovina”, 1892, paroh în Lujena Cernăuți, Tipografie și Litografie concesionată Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, p.16
- [11] Nicolae Gheorghe, „Romii. De la robi la cetățeni”, <http://www.romanothan.ro/sclavia/ROMII-DE-LA-ROBI-LA-CETATENI.html>
- [12] Regina Maria a României, „Țara Mea”, ediția III editura Librăriei&Pavel Suru, București, p. 73
- [13] Dimitrie Dan, „Țigani din Bucovina”, 1892, Cernăuți, p. 23
- [14] Octav G. Lecca, „Istoria Țiganilor”, 1898, Caransebeș: Tip. Diecesana, p.39
- [15] Elena Didia Odorica Sevastos, „Călătorii prin Țara Românească”, scrisoarea a doua din 14 iulie 1887 (scrisă la Botoșani) trimisă prietenei sale Electra Mortzun, 1888 Iași, Tipografia Națională, p. 13-15
- [16] Octav G. Lecca, „Istoria Țiganilor”, 1898, Caransebeș: Tip. Diecesana, p.167
- [17] Dimitrie Dan, „Țigani din Bucovina”, 1892, Cernăuți, 32 p. (ed. germană, 1893, 42 p.), p. 29
- [18] Mihail Kogălniceanu, „Schite despre țigani”, 1900, Tipografia Dacia, P. Iliescu și D. Grossu, pag. 17
- [19] ibidem 12
- [20] ibidem 17, p. 29
- [21] ibidem 18, p.27

- [22] Radu D. Rosetti, „Remember”, 1921, Ed. Libraria Socec&Co, Societatea Anonimă, p. 24
- [23] În „Ilustrațiunea română”, nr.10 din 18 august 1891
- [24] Radu Rosetti, „Scrieri”, 1980, ed. Minerva, București, p. 81
- [25] Gheorghe Sion, „Suveniruri contimpurane”, 1915, ed. Minerva, București, p.7
- [26] Vezi capitolul II al acestei broșuri: „Câteva aspecte privind vizibilitatea femeilor rome în sfera publică”.

Câteva aspecte privind vizibilitatea femeilor rome în sfera publică

Sfera publică se referă la locurile în care oamenii se pot întâlni, pot să-și formeze și să-și exprime opiniile, pot discuta liber încercând, unde e posibil, să ajungă la un consens și pot identifica problemele din societate. Prin aceste acțiuni, ei pot să determine o schimbare, să corecteze neajunsurile din societate. Sfera publică se referă atât la spații fizice, în care oamenii se întâlnesc față în față, cum ar fi școala, sala de conferință, centrul cultural, cafenelele, spațiul public al orașului, etc., cât și spații virtuale, cum ar fi mass media sau internetul. Teoretic, într-o societate democratică, oricine are acces la sfera publică, oricine își poate exprima liber opiniile și poate propune și pune în practică idei care să schimbe în bine societatea. Dar, în realitate, sfera publică este mai puțin inclusivă decât pare. Există oameni marginali, ale căror voci nu se aud, ale căror probleme sunt ignorate, ale căror experiențe sunt invizibile. Cei săraci, cei care nu sunt „albi” [1], femeile au un acces limitat la sfera publică și problemele lor rămân adesea în umbră și tăcere.

Femeile rome, prin genul, prin etnia lor și prin faptul că, adesea, aparțin clasei de jos, au o vizibilitate redusă în sfera publică și, cel mai adesea, viețile lor sunt reflectate prin ochii altora, problemele lor sunt interpretate prin prisma stereotipurilor care predomină în societate despre ele. În acest capitol, ne vom folosi de exemple ale reflectării în mass media a unor aspecte din viața femeilor rome pentru a analiza care este poziția femeilor rome în sfera publică și, de asemenea, care sunt posibilitățile acestora de a face vizibile viețile și experiențele lor și de a vorbi despre acestea prin propria lor voce. Vom încerca să analizăm

situația femeilor rome prinse între două lumi, între tradiție și emancipare, în prima situație analizând modul în care acestea relaționează cu comunitatea lor, cu familia și cu bărbații romi și, în cea de-a doua situație, reflectând asupra felului în care se raportează femeilor rome la „ceilalți”, la majoritari, cum sunt văzute ele de către aceștia și care sunt posibilitățile femeilor rome de a obține un loc al lor, eliberat de stereotipuri și rasism.

Mitul „țigăncii pasionale”

Studiu de caz: telenovela „Inimă de țigan”

Vom începe acest capitol cu un exemplu recent de reprezentare stereotipică, cu o mare vizibilitate în cultura de masă, reprezentarea unei femei rome generice, misterioase și exotice, reprezentare care, deși discriminatorie, a fost totuși prezentată în mass media ca un exemplu de abordare tolerantă față de comunitatea romă.

Alături de alte reprezentări stereotipice ale femeilor rome în literatură, arte plastice și cultura de masă - reprezentări cum ar fi „țiganca” ca vrăjitoare, florăreasă, servitoare, hoată, - o reprezentare persistentă este și cea a „țigăncii pasionale”, femeia voluptoasă, exotică și seducătoare, femeia care ia mințile bărbaților, care este personificarea fanteziilor bărbaților „albi”. În acest mit, aspectele sexiste, care prezintă femeile ca pe niște ființe exclusiv sexuale, ca pe niște întruchipări periculoase în iraționalitatea lor seducătoare, se amestecă cu aspectele rasiste, care prezintă femeile rome ca pe niște ființe „exotice”, misterioase, mai aproape de natură și de pericolele ei.

Mitul „țigăncii pasionale” este cel care dă structură și telenovelei „Inimă de țigan” [2], telenovelă care s-a bucurat de o audiență foarte mare pe tot parcursul difuzării ei și de multe reacții în mass media. Nu vom analiza aici pe larg toate stereotipurile folosite în această telenovelă, deoarece nu este cu nimic surprinzător să întâlnim într-o telenovelă doar personaje stereotipice (indiferent de subiectul acesteia). Dar „Inimă de

țigăni” este interesantă în acest context mai ales pentru reacțiile pe care le-a stârnit în mass media și în rândul telespectatorilor, cât și pentru felul în care, pe parcursul episoadelor, reprezentări stereotipice și rasiste se împletesc cu încercări ipocrite de reprezentări „afirmative”.

Lumea „șatrei” prezentată în „Inimă de țigan” este o lume dominată de tradiții și cutume (de exemplu, „țigani” din telenovelă sunt foarte preocupați să-și mărite fiicele, majoritatea personajelor feminine române sunt descrise pe site-ul oficial al telenovelei [3] ca fiind „tradiționaliste”, cu o singură preocupare în viață - să se mărite și să facă copii - pline de spirit de sacrificiu pentru familiile lor, etc) dar, pe de altă parte, viața „șatrei” este caracterizată și de un „spirit liber”, aflat cumva în afara istoriei. De exemplu, personajul interpretat de cântăreața Loredana Groza, (care interpretează și cântecele de pe coloana sonoră a filmului), personajul numit Rodia, este descris pe site-ul telenovelei ca fiind „o țigăncă pasională ce întruchipează spiritul liber al șatrei”. Sau, unul din personajele principale, Roza (interpretată de Nicoleta Luciu) care, chiar dacă a fost educată la Paris, rămâne totuși „țigăncă pasională” care dansează seducător, are ca singură motivație în serial încercarea de a-l cuceri pe personajul principal masculin și este descrisă pe site ca fiind „o țigăncă extraordinar de frumoasă, o femeie care ar putea suti mințile oricărui bărbat”.

Reprezentările stereotipice care domină cu claritate personajele serialului, sunt contracarate și de câteva minime accente „afirmative”. De exemplu, personajul principal masculin, deși stereotipic în toate comportamentele sale, este totuși medic pe Ambulanță (o reprezentare „atipică” pentru romi). De asemenea, există în serial un personaj feminin secundar, Cezara, care, deși este romă, este descrisă pe site astfel: „este reporter de televiziune, foarte talentată și dedicată meseriei ei”. De asemenea, din când în când, vin în discuție în dialogurile din serial prejudecățile pe care le au majoritarii față de romi. Dar toate aceste încercări de „obiectivitate” sunt înecate într-o mare de stereotipuri despre romi, despre „primitivismul” și „exotismul” acestora, despre viața opulentă pe care ar duce-o, despre afacerile lor dubioase, despre femeile

rome misterioase și pasionale, etc, stereotipuri care, în felul acesta, capătă, de fapt, un aer și mai puternic de „autenticitate”.

Astfel încât, desi telenovela transmite mesaje stereotipice și implicit rasiste despre viața bărbaților și femeilor rome, totuși aceasta a fost percepută în conștiința publică ca fiind o „favoare” făcută comunității rome de către societatea românească. Urmărind reacțiile pe forumuri de discuții sau comentariile de la cititori la articolele tratând despre această telenovelă, articole apărute în ediții *online* a diferite ziare, se poate observa indignarea rasistă a multora dintre cei ce postează comentarii în privința unui serial care îi face prea vizibili pe romi și care „strică imaginea României în lume”. Chiar dacă prezintă o imagine falsă, plină de prejudecăți, serialul a fost folosit ca un exemplu de toleranță (condescendentă) față de comunitatea romă. Atunci când echipa Dinamo a fost sancționată pentru scandările rasiste ale galeriei sale (în aprilie 2009), președintele executiv al echipei, Cristi Borcea a declarat: „Ce să înțeleg, că România e un stat rasist când telenovela «Inimă de țigan» sparge toate ratingurile?”. [4]

Femeile rome între tradiție și emancipare

Termenul de „patriarhat” se referă la faptul că cei care au putere de decizie în societate sunt bărbații, în timp ce rolul femeilor se rezumă, cel mai adesea, la acela de a se îngriji de cei din jurul lor, de partener, de copii, de cei bolnavi, de cei bătrâni. În timp ce bărbații au influență și vizibilitate în sfera publică, femeile sunt constrânse la acțiunea mai ales în sfera privată, în sfera căminului și a familiei. Chiar dacă acestea iau parte la viața comunității, la viața publică, o fac pentru a sprijini bărbații în deciziile lor. O societate patriarhală este o societate în care instituțiile, normele și practicile reflectă nevoile, logica și modul de interacțiune al bărbaților, ca și când această orânduire în care femeile sunt subordonate bărbaților ar fi „în firea lucrurilor”.

Aceste definiții, folosite aici ca un punct de pornire, cu scopul de a face înțelegerea subiectului acestui capitol mai ușoară, au un ton

generalizator. Atunci când folosim cuvinte precum „bărbați” sau „femei” la cine anume ne referim? Aceste categorii nu sunt omogene și definitive. În cadrul categoriei pe care o numim „femei” la fel ca în cazul categoriei „bărbați” există multiple diferențe și ierarhii. De exemplu, femeile heterosexuale și lesbienele nu au același loc în societate, nu se bucură de aceleași drepturi și privilegii. De asemenea, există diferențe de clasă, de etnie, de „rasă” între femei, și toate aceste diferențieri și ierarhii sunt valabile și pentru bărbați. Nu putem vorbi în aceeași termeni despre bărbații „albi” ca despre bărbații romi, de exemplu atunci când ne referim la accesul lor la putere și vizibilitate în sfera publică. Există diverse relații de subordonare în societate, care determină ca alianțele la fel ca și luptele pentru echitate să fie diverse. Teoreticiană feministă de culoare bell hooks [5], referindu-se la faptul că discursul feminist al femeilor „albe”, heterosexuale și din clasa de mijloc are tendința de a prezenta problemele acestor femei ca fiind ale tuturor femeilor, a exprimat faptul că, într-un stat rasist, problemele femeilor de culoare și revendicările lor pentru justiție socială sunt uneori mai aproape de revendicările bărbaților de culoare decât de cele ale femeilor „albe”. La un anumit nivel putem extrapola această afirmație și atunci când ne referim la femeile rome. Dar, de asemenea, trebuie să privim acest subiect cu atenție și prudență, atâta vreme cât situația femeilor rome în prezent este la intersecția dintre opresiunile unei societăți rasiste și discriminările de gen din partea unei comunități rome patriarhale.

Romii sunt un popor fără teritoriu, un popor care a fost oprit [6] și lipsit de putere de-a lungul secolelor. Mai mult decât atât, după dezrobirea romilor statul nu a luat măsuri care să ajute la reintegrarea lor în societate, fapt ce a dus la marginalizarea lor față de restul societății, plasându-i în afara acesteia. Din cauza acestei situații, din cauza constantelor eforturi ale societăților majoritare de a le șterge identitatea (și, în unele momente, chiar de a-i anihila complet, cum a fost cazul Holocaustului [7]) este important pentru romi să-și păstreze tradițiile, să mențină legături puternice cu familia și comunitatea ca un mod de a-și păstra identitatea și unitatea. Fiind vorba de un popor marginalizat, s-au

format în cadrul lui unele comunități închise cu norme/obiceiuri specifice. În timp ce societatea s-a dezvoltat iar curente precum mișcarea pentru drepturile omului, mișcarea feministă, etc. au schimbat societatea, unele dintre aceste comunități au rămas închise, aplicând norme și obiceiuri ce nu mai erau în ton cu societatea. Din păcate unele dintre aceste norme au îngrădit dreptul femeilor române să facă alegeri în ceea ce privește viața lor sub diferite aspecte: căsătoria, familia, educația.

Din cauza importanței pe care o are unitatea și păstrarea tradițiilor în cadrul comunităților române, este dificil pentru femeile române să vorbească despre problemele interne ale unor comunități care își mențin normele patriarhale, norme care controlează femeile române, păstrându-le în sfera privată a casei. În momentul în care activistele române aduc în discuție situația injustă a femeilor române în interiorul comunității lor, în care chestionează obiceiurile și normele patriarhale care mențin femeile române în sfera privată și care pun asupra lor presiuni și îngrădiri mai mari decât cele pe care le pun asupra bărbaților, acest lucru intră în contradicție cu ideea formată despre ce înseamnă unitatea în rândul romilor. Iar acest lucru poate servi uneori discursurilor rasiste ale majoritarilor care prezintă comunitatea romă ca fiind „primitivă” în contrast cu societatea majoritară „civilizată”. [8]

Ierarhiile nedrepte între bărbați și femei nu sunt doar o caracteristică a comunității române ci a societății în ansamblu, (de exemplu situația femeilor române sărace nu este diferită în ceea ce privește discriminările de gen față de cea a femeilor române, ceea ce le diferențiază este faptul că femeile române nu sunt discriminate pe criteriul etniei. Femeile române sărace nu sunt judecate în funcție de percepția despre grupul etnic din care provin, pe când femeile române poartă, de multe ori, responsabilitatea percepțiilor negative ale întregii etnii pe umerii lor, în special atunci când încearcă să pătrundă în lumea majoritarilor.) Totuși, adesea discriminările de gen din interiorul comunității române sunt folosite pentru a prezenta cultura romă ca pe o cultură „degenerată”, „primitivă”, fără să se ia în calcul condițiile economice, sociale și politice ale societății în ansamblu, ale unei societăți care menține comunitatea romă într-o stare de sărăcie,

marginalitate și lipsă de putere politică, accentuându-i în felul acesta practicile patriarhale. Discriminările pe care le suferă femeile rome în interiorul comunității nu sunt doar un efect al tradițiilor rome ci și al felului în care societatea în ansamblu tratează comunitatea romă.

Studiu de caz: reflectarea în mass media a căsătoriei aranjate a Anei Maria Cioabă

Vom folosi acest caz larg mediatizat pentru a exemplifica felul în care problemele de gen din interiorul comunității rome sunt folosite pentru a justifica atitudini și politici discriminatorii.

În 2003, mass media din România și internațională a reflectat intens căsătoria aranjată dintre Ana Maria Cioabă de 13 ani (sau 12 ani după alte surse) și Mihai Biriță de 15 ani. Vizibilitatea în presa internațională a acestei încălcări a drepturilor copiilor (în special după ce un reportaj despre nuntă a fost difuzat pe BBC) a determinat reacții severe din partea unor oficiali ai Uniunii Europene, iar aceste reacții au determinat și autoritățile din România (până la nivel de guvern) să ia poziție, în condițiile în care România se afla încă în procesul de aderare la Uniunea Europeană, cu toate presiunile de armonizare cu „valorile europene” pe care acest proces l-a presupus. Cei doi au fost despărțiți și părinții au fost obligați să-i trimită în continuare la școală, deși măsurile cerute de, la vremea aceea, raportoarea UE pentru România, Emma Nicholson, ca cei doi copii să fie luați de la părinți și plasați în grija statului, erau mult mai drastice.

Atâta vreme cât căsătorii între minori au loc uneori în comunitatea romă [9], deci căsătoria Anei Maria Cioabă nu era o excepție, de ce tocmai această căsătorie a stârnit așa un interes? Felul în care nunta Anei Maria Cioabă a fost prezentată în presă este simptomatic pentru modul în care cultura romă este codată ca fiind „primitivă”, „degenerată” în comparație cu cultura „albă”, cu cultura europeană evoluată, care susține

drepturile omului. Familiile celor doi copii sunt familii bogate, Florin Cioabă, tatăl fetei, are vizibilitate în sfera publică, nunta a fost făcută cu mult fast și un fost ministru de interne al României a fost nașul de cununie. În aceste condiții, niciuna dintre cauzele care determină ca fetele rome minore să se căsătorească, cauze cum ar fi sărăcia, lipsa de educație, lipsa de șanse, nu puteau fi aduse în discuție, și căsătoria a fost justificată exclusiv prin apelul la tradiția romă. În știrea îndelung mediatizată a acestei căsătorii, ceea ce a fost făcut vizibil a fost fastul nunții, faptul că drepturile celor doi minori au fost încălcate și reacțiile din partea Uniunii Europene, dar bazele acestei tradiții rome, baze care se găsesc în secolele de opresiune la care etnia romă a fost supusă, au fost complet ignorate. De altfel, statul român prin protecția copilului nu s-a autosesizat atunci când nunta a fost făcută publică ci a reacționat doar atunci când Comisia Europeană a solicitat măsuri de sancționare împotriva acestor practici. În timpul celor 500 de ani în care romii au fost înrobiți, fetele rome erau adeseori violate de către stăpânii lor români. [10] Dacă în urma acestor violuri, fetele aveau și copii, atât ele cât și copiii lor erau adeseori respinși atât de comunitatea romă cât și de stăpânii români. Pentru că fetele lor trăiau constant cu acest pericol de a fi violate, romii au găsit soluția să le mărite cât mai curând. Acest obicei nu era practicat doar de romi, și românii foarte săraci își măritau fetele devreme ca să le ferească de abuzurile boierilor. „O explozie de naționalism extrem a însoțit crearea statului român după eliberarea romilor din sclavie în România în 1856. În următorul secol a avut loc Holocaustul în timpul căruia sute de mii de romi au fost uciși în numele purității rasiale, după care a urmat comunismul și agresiva asimilare forțată. Pentru a supraviețui deceniilor de persecuție și pentru a-și păstra identitatea în ciuda politicii de asimilare forțată, romii s-au autoizolat și s-au agățat de tradițiile lor, bune sau rele.” [11]

Cultura romă, culpabilizată în mod exclusiv pentru încălcarea drepturilor minorilor și ale femeilor, nu poate fi văzută izolat de societatea în care există, în afara condițiilor istorice, economice, sociale și politice ale

statutului în care se dezvoltă. Practica căsătoriilor între minori trebuie analizată atât din punctul de vedere al cauzelor ei istorice, cât și al factorilor economici, sociali și politici prezenți care au un rol primordial în discriminarea femeilor rome (discriminări printre care se află și căsătoria prematură a acestora). Dacă aceste căsătorii între minori sunt atribuite exclusiv tradiției și culturii rome, fără o vedere de ansamblu a societății în care romii trăiesc și a condițiilor lor de viață, atunci aceasta devine doar o problemă „internă” a unei comunități „primitive”, „non-europene” care își discriminează proprii membri, și deci, în consecință nu „merită” eforturi de a eradica discriminarea la care romii sunt supuși din partea societății în general. De asemenea, problemele comunității rome cum ar fi sărăcia extremă în care mulți dintre membrii ei trăiesc, comportamentele discriminatorii la care aceștia sunt supuși, în viața lor de zi cu zi, în contact cu autoritățile cât și în contact cu concetățenii lor români, problemele privind accesul la educație, lipsa unui loc de muncă, etc. sunt trecute sub tăcere, atunci când doar tradiția este învinuită pentru problemele comunității, iar statul și societatea în ansamblu sunt absolvite de orice vină. Dovada stă în însuși faptul că în niciuna dintre situațiile în care au fost implicați copii în căsătorii, statul nu a reacționat și nu a incriminat mariajele timpurii. [12] Pe de altă parte, mariajele timpurii sunt totuși folosite ca un argument rasist la adresa naturii „primitive” a romilor în general, chiar dacă aceste mariaje sunt practicate doar în unele comunități și nu caracterizează marea masă a romilor.

Dacă cauzele unei situații oprimate nu sunt analizate și înțelese la nivelul societății în toată complexitatea lor, atunci șansele ca această situație să se schimbe sunt mult diminuate.

Piedici în accesul la educație al copiilor rome în general și al fetelor rome în special

Căsătoriile premature sunt adesea prezentate în discursurile publice ca fiind principala cauză a accesului redus la educație al fetelor rome, chiar dacă această prezentare este incorectă (un mic procentaj din

numărul abandonurilor școlare fiind cauzat de căsătoriile timpurii, pe când alte cauze cum ar fi sărăcia, lipsa infrastructurii corespunzătoare, discriminările, etc. constituie cauzele cele mai pregnante pentru abandonul școlar în rândul copiilor romi). De asemenea, adesea părinții romi sunt învinuiți pentru faptul că nu-și dau copiii la școală, cu prezumția rasistă că această decizie ar fi o trăsătură caracteristică a etniei rome. De fapt, există o multitudine de cauze care duc la faptul că accesul la educația școlară a copiilor romi este redus, în comparație cu accesul la educație la nivel național, iar marea majoritate a acestor cauze nu au legătură cu tradițiile rome ci au legătură cu poziția marginală a acestora în societate precum și cu sărăcia. În această secțiune, vom analiza pe rând aceste cauze.

O cauză a accesului redus la educație al copiilor romi o constituie și **lipsa actelor de identitate**, atât ale lor cât și ale părinților, acte de identitate fără de care copiii nu pot fi înscriși la școală. Unii dintre aceștia nu au certificate de naștere pentru că s-au născut în străinătate, unde părinții lor au plecat să muncească. În alte cazuri, familiile de romi nu au acte de identitate pentru că nu au un domiciliu stabil, domiciliu care nu poate fi obținut, pe de altă parte, în lipsa unui act de identitate.

În perioada comunistă, era ilegal să nu ai un domiciliu stabil și un loc de muncă. Astfel, romii aveau și ei domiciliile stabile și acte de identitate emise pe aceste domiciliile. După 1989, multe familii de romi și-au pierdut aceste domiciliile. Unii dintre ei nu și-au mai putut plăti chiria în condițiile perioadei de tranziție dominate de șomaj și sărăcie. Alții, care locuiau în case naționalizate, au fost evacuați atunci când acestea au fost revendicate de foștii proprietari. Astfel, de multe ori, ei ajung să locuiască fără autorizație în clădiri istorice sau în blocuri degradate, de unde sfârșesc prin a fi evacuați. Mulți romi trăiesc în barăci improvizate la marginile orașelor, sub limita sărăciei, în comunități care nu au condițiile minime de trai și care sunt mereu în pericolul de a fi, din nou, evacuate, în contextul în care terenurile de la marginea orașelor devin bunuri valoroase pe care să se construiască sedii de firme, supermarket-uri și

noile cartiere rezidențiale.

Condițiile financiare precare ale multor familii de romi sunt, de asemenea, o cauză a abandonului școlar în cazul copiilor romi. Atunci când mulți dintre aceștia trăiesc sub limita sărăciei, când trăiesc în case care nu sunt racordate la electricitate și apă curentă, când trăiesc în adăposturi de carton și nailon izolate la marginile orașelor, atunci accesul la educație se transformă dintr-un drept într-un lux. În aceste cazuri, de multe ori, fetele sunt necesare acasă ca să ajute la treburile casnice sau să se îngrijească de frații și surorile mai mici.

Procentajul **celor care au un loc de muncă stabil** în rândul populației rome este foarte mic, în condițiile în care, adesea, persoanele rome sunt discriminate la angajare. Mulți romi lucrează în străinătate și își iau și copiii cu ei, copii care, în felul acesta, nu mai merg la școală. De asemenea, faptul că, adesea, persoane rome care au beneficiat de educație eșuează totuși pe piața muncii, întărește concepția că educația formală nu-ți asigură, de fapt, o șansă pentru viitor, concepție care, în cazul fetelor, este coroborată și cu ideea patriarhală ca acestea aparțin mai degrabă sferei private și, în consecință, nu au nevoie de școală.

Accesul la educație este condiționat, de multe ori, și de **infrastructura locală sau școlară**. Faptul că drumurile în mediul rural sunt de multe ori într-o stare foarte proastă îngreunează mult prezența la școală, care adesea se află în altă comună/sat decât cea/cel în care trăiește comunitatea de romi. Din această cauză, copiii sunt nevoiți să meargă kilometrii întregi pe jos, pe timp de iarnă sau în perioade ploioase fiindu-le practic imposibil să ajungă la școală.

Instituțiile de învățământ, în forma lor prezentă, sunt instrumente prin care minoritatea romă e asimilată, deoarece conținuturile și formele care sunt transmise elevilor reflectă, în marea lor majoritate, doar starea de fapt a unui rasism instituționalizat, în care valorile, preferințele și normele

majoritarilor sunt prezentate ca având o valabilitate absolută. **Integrarea forțată** este un aspect traumatic din istoria recentă a romilor. Din teama că copiii lor își vor pierde identitatea, unele familii de romi refuză să-i trimită pe aceștia la școală, chiar dacă ar avea mijloacele materiale să o facă. În special fetele, asupra cărora apasă mai puternic presiunea păstrării tradițiilor, sunt uneori „ferite” de influențe care ar putea să le „pervertească”. Atunci când situația financiară a familiei este bună, prioritatea nu o reprezintă fetele rome ci mai curând băieții, de al căror viitor familia se îngrijește, dat fiind că ei sunt un viitor cap de familie, în timp ce fetelor le este predestinată căsătoria. Presiunile unor tradiții patriarhale sunt susținute de un sistem de învățământ care nu ia în calcul faptul că unul dintre aspectele sale esențiale ar trebui să fie educarea copiilor și tinerilor într-un sens antirasist.

De asemenea, **prejudecățile** cu care copiii romi se confruntă la școală, tratamentul discriminator din partea cadrelor didactice, a colegilor și a părinților colegilor sunt o cauză a abandonului școlar.

În 2007, Ministerul Educației, Cercetării și Tineretului a emis Ordinul nr. 1540 care are ca obiectiv „prevenirea, interzicerea și eliminarea segregării, văzută ca formă gravă de discriminare, cu consecințe negative asupra accesului egal al copiilor la o educație de calitate.” Ordinul interzice, începând cu anul școlar 2007-2008, formarea claselor I și a V-a segregate, având preponderent sau numai elevi romi, și consideră că „segregarea este o formă gravă de discriminare și are drept consecință accesul inegal al copiilor la o educație de calitate, încălcarea exercitării în condiții de egalitate a dreptului la educație, precum și a demnității umane”. Chiar dacă fenomenul **segregării școlare** este în prezent interzis prin lege, totuși tratamentele discriminatorii la care copiii romi sunt supuși în școli, cât și faptul că, de multe ori, aceștia nu beneficiază de șanse egale cu ale colegilor lor non-romi, având o experiență de excludere și marginalitate care îi pune din start într-o poziție de inegalitate față de aceștia, constituie probleme care nu pot fi rezolvate doar printr-o decizie legislativă, mai ales că această decizie este adesea

nerespectată.

Piedici în accesul femeilor rome pe piața muncii

O consecință directă a faptului că un procentaj mare de fete rome nu beneficiază de educație este și limitarea accesului pe piața muncii pentru femeile rome.

Unul dintre stereotipurile cele mai des întâlnite despre romi este că aceștia nu vor să muncească și se descurcă fără să muncească („abuzând” de sistemul ajutorului social sau recurgând la mijloace ilegale). Dar ce fel de munci le sunt accesibile romilor în general și femeilor rome în special, cum sunt aceste munci privite, ce fel de statut le conferă celor ce le prestează? În ce fel sunt afectate tinerele rome de eșecurile constante pe care le văd în jurul lor sau pe care ele însele le experimentează, atunci când adesea angajatorii judecă potențialii angajați în funcție de culoarea pielii, cum le schimbă acest fapt percepția asupra propriei lor persoane și propriei lor valori? În ce fel pot împăca femeile rome responsabilitățile pe care le presupune viața de familie organizată patriarhal, viața de familie care pune pe umerii lor întreaga responsabilitate a muncilor casnice cu nevoia de a-și asigura o oarecare independență financiară?

Lipsa unei educații formale nu este singura piedică pe care o întâmpină femeile rome. Există numeroși factori care limitează accesul femeilor rome la piața muncii, factori legați de relațiile acestora cu autoritățile, relații în cadrul cărora adesea femeile rome se confruntă cu atitudini discriminatorii, factori legați de prejudecățile și stereotipurile negative despre romi, factori legați de rolurile de gen din familie și din societate în general.

Adesea, în relație cu autoritățile, în instituțiile administrației publice, persoanele de etnie romă suferă tratamente discriminatorii și acest lucru împiedică și asupra șanselor ocupării unui loc de muncă. Persoanele sărace, care au un acces redus la mass media sau internet și care se confruntă cu piedici atunci când intră în contact cu instituții de

administrație publică, instituții care ar putea să le ghideze în eforturile lor de a se integra pe piața muncii, sunt, în acest fel, lipsite de informații despre posibilitățile de continuare a studiilor, de calificare sau recalificare într-o anumită meserie și de informații despre legile la care ar putea recurge, cum ar fi legislația anti-discriminare sau drepturile salariale.

În afara relațiilor problematice cu autoritățile, femeile rome se confruntă și cu atitudinile discriminatorii ale angajatorilor, care adesea își bazează deciziile de a nu angaja o persoană romă pe prejudecățile și stereotipurile din societate. Atunci când un angajator poate să aleagă pentru o anumită slujbă între o persoană romă și una ne-romă, șansele persoanei rome sunt mult reduse. Imaginea femeilor rome în mass media, stereotipurile promovate de aceasta (stereotipuri care prezintă femeile rome ca fiind hoațe, murdare, leneșe, viclene, etc), are un rol important în formarea atitudinilor discriminatorii ale angajatorilor.

Constrângerile de ordin familial sunt o altă piedică cu care se confruntă femeile rome. În orice comunitate patriarhală, rolul femeilor este să rămână legate de sfera domestică, astfel încât adesea tinerele rome nu sunt încurajate de cei apropiați în încercările lor de a intra pe piața muncii. Chiar dacă femeile prestează și munci care aduc venituri în casă, ele continuă să-și asume un rol predominant în creșterea copiilor și în treburile gospodărești. Normele tradiționale, atât în comunitatea romă, dar și în orice comunitate organizată patriarhal (mai ales că societatea în ansamblu este determinată, în mare parte, de reguli patriarhale) presupun că femeile sunt singurele responsabile pentru muncile casnice și pentru asigurarea bunăstării celor din familie. Deși această muncă (de a face mâncare, curat, de a se îngriji de copiii și de vârstnicii din familie, dar și de partener, etc.) este zilnică și nesfârșită, deși are o importanță vitală, totuși, pentru că nu este o muncă remunerată, nu este socotită muncă. Această dezapreciere a muncilor casnice și această conceptualizare a lor ca fiind ceva ce femeile fac prin „firea lucrurilor” nu este specifică doar pentru comunitatea romă, ci este o nedreptate cu care se confruntă majoritatea femeilor în România, unde munca casnică este un dat al femeilor. Dar, deoarece multe familii rome trăiesc în sărăcie, în

case fără electricitate și apă curentă, în zone izolate unde nu au transport în comun sau chiar unde nu sunt drumuri, volumul de muncă zilnică pe care trebuie să îl depună femeile rome pentru a se îngriji de familiile lor e cu atât mai mare. Un rezultat al tuturor acestor factori de ordin practic care îngrădesc accesul femeilor rome la piața muncii, al faptului că femeile rome depun un volum de muncă dublu pentru familia lor - care nu este valorizată și respectată ca fiind muncă - și că șansele lor pe piața muncii sunt reduse în comparație cu cele ale femeilor „albe”, este o stimă de sine scăzută și o lipsă de încredere în forțele proprii a femeilor rome, lipsă de încredere care, la rândul ei, le diminuează șansele de a reuși să își depășească condiția.

Atunci când femeile rome reușesc să depășească toate aceste condiții neprielnice și să-și găsească un loc de muncă, majoritatea muncilor la care ele au acces sunt munci care se află pe ultimul loc pe piața muncii, munci pe care populația majoritară refuză să le facă, cum ar fi, de exemplu, curățenia stradală, sau munci cu un statut de semi-legalitate, cum ar fi, de exemplu, colectarea de fier vechi, colectarea de gunoarie. Deși aceste munci sunt dificile și deși ele sunt foarte necesare pentru societate, totuși cele care le prestează trebuie să se confrunte și cu disprețul societății pentru natura muncii lor. Muncile la care majoritatea femeilor rome au acces sunt munci feminizate, ca spre exemplu: îngrijirea, sănătatea, serviciile (de curățenie, în restaurante, comerț). Acestea sunt munci realizate în condiții precare, prost plătite și considerate „nedemne”, (în condițiile în care economiile neolibérale au nevoie de grupuri păstrate într-o stare de marginalizare și sărăcie tocmai pentru a-și asigura o forță de muncă ieftină și dispusă să presteze muncile cele mai exploatatoare).

Pe de altă parte, ce însemnătate are pentru comunitatea romă și pentru societate în general, faptul că există femeile rome care reușesc să depășească obstacolele menționate în această secțiune și în cea anterioară (referitoare la educație) și reușesc să se emancipeze, să-și construiască o viață în care munca pe care o depun le asigură respect din partea societății și le împlinește ca persoane? O femeie romă care a

reușit în carieră a muncit mult mai mult decât o femeie „albă” în aceeași poziție, de vreme ce a trebuit să lupte cu prejudecățile rasiste pentru a reuși. Totuși, adesea, astfel de reușite sunt folosite de către persoanele rasiste pentru a-și hrăni în continuare prejudecățile. Astfel, femeile rome care și-au construit o carieră sunt fie considerate a nu fi „tipice” pentru comunitatea lor, în sensul în care „țiganka” tipică nu este capabilă să-și depășească condiția, fie sunt folosite ca un pretext pentru a arăta că, dacă unii dintre ei reușesc, asta înseamnă că, de fapt, societatea oferă șanse romilor, șanse pe care aceștia le refuză. În aceste condiții, este cu atât mai importantă munca pe care activistele rome o depun pentru a face vizibile în sfera publică eforturile pe care femeile rome le fac pentru a-și impune un loc al lor, eforturi care sunt mai mari decât ale altora, atâta vreme cât ele trebuie să depășească atât prejudecățile sexiste cât și cele rasiste. Reușitele lor constituie modele pentru femeile rome defavorizate care au nevoie să vadă că membre ale comunității lor au putut să depășească îngrădirile unei societăți rasiste.

Reproducerea „periculoasă” a femeilor rome

Dincolo de exemplele unor femei care reușesc să se emancipeze, (exemple care rareori pătrund în mediile de masă) imaginea persistentă în sfera publică în ceea ce privește femeile rome este imaginea care le reduce la rolul lor în reproducere.

În discursurile rasiste și xenofobe corpurile și fertilitatea femeilor au avut mereu un rol important, potențialul biologic al femeilor de a da naștere și de a hrăni ființe umane din propriul corp, capacitatea lor de a crea viață, fiind o putere de care aceste discursuri se grăbesc să se folosească. Puterea femeilor pe care capacitatea lor de a crea alte ființe umane le-o conferă este adesea baza pe care operează practicile rasiste de control al populației. În întreaga cultură vestică, reproducerea femeilor „albe” este încurajată și celebrată în timp ce reproducerea femeilor non-albe este codată ca fiind periculoasă, ca fiind o amenințare la adresa rasei „albe” și a hegemoniei acesteia. [13] Mitul că, în curând, romii vor deveni

populație majoritară în Europa face parte din aceeași logică rasistă. În timp ce femeile „albe”, din clasa de mijloc sunt adesea portretizate în discursurile publice ca fiind „iresponsabile” pentru că amână momentul în care să aibă copii sau pentru că renunță la maternitate în favoarea carierei, femeile rome sunt condamnate tocmai dacă au mai mulți copii, această condamnare mergând de la proliferarea stereotipurilor despre ele, cum ar fi cel al femeii rome care e mereu gravidă și care naște fără dureri, până la practicile sterilizărilor forțate.

În general, să reduci multiplele roluri pe care o femeie și le poate asuma, multiplele moduri în care femeile pot fi creative, în care pot fi importante în societate doar la rolul lor de mame și să le vezi exclusiv din perspectiva aceasta, este un fapt ce îngreșează dezvoltarea lor, fie că vorbim de cea profesională sau personală. Astfel, atitudinile negative față de femeile care refuză să fie mame sau care nu pot fi mame sunt condamnabile. Dar, de asemenea, niciunei femei nu ar trebui să i se ia dreptul de a fi mamă. Teama rasistă că populația „albă” ar putea, într-un viitor incert, să-și piardă privilegiile de populație majoritară determină o serie de comportamente abuzive la adresa femeilor rome. [14] Femeile rome sunt adesea prezentate ca fiind „primitive”, mai aproape de natură, în contrast cu „civilizația” culturii majoritare și din acest „primitivism” rezultă și alegerea unora dintre acestea de a avea mulți copii. În acest raționament rasist sunt ignorate cauzele care duc la formarea unor familii mari, indiferent de etnia celor în cauză. Adesea sărăcia, lipsa de informare în privința metodelor contraceptive, relațiile patriarhale din familie conduc la nașterea mai multor copii. Pe de altă parte, alegerea conștientă de a avea o familie numeroasă este lăudată dacă vine din partea unei femei „albe” și „naturaletă” acestei alegeri este celebrată, dar aceeași decizie din partea unei femei rome (chiar dacă aceasta are un statut economic care îi permite să se îngrijească corespunzător de copii) este disprețuită și „naturaletă” ei este codată ca „primitivă”.

Studiu de caz: mitul „mamei denaturate” și a „țigăncii care fură copii”

Un alt stereotip despre femeile rome este că acestea nu sunt mame „bune”, că profită de copiii lor (că trăiesc din alocațiile de la stat ale acestora, că îi obligă să muncească sau să cerșească, etc.), stereotip care codează maternitatea femeilor rome ca fiind „degenerată” și „patologică”. Imaginea femeii rome care profită de copiii ei, care acceptă ca aceștia să fie traficați, etc., este un puternic instrument rasist de dezumanizare a femeilor rome (de vreme ce acestea sunt prezentate ca eșuând în una dintre cele mai profund umane legături, cea dintre mamă și copil). Consecințele acestei percepții asupra femeilor rome ca fiind mame „denaturate” pot fi dintre cele mai concrete și mai traumatizante pentru mame și pentru copii. Un studiu publicat în 2008 [15], în Italia, cercetează în amănunțime cazurile în care copii romi au fost luați de la părinții lor și plasați în grija statului pentru a fi dați ulterior spre adopție unor familii italiene, în perioada 1985-2005. Motivele pentru care copiii au fost (și sunt în continuare) luați de la părinții lor sunt legate de condițiile improprii în care copiii trăiesc și de lipsa de grijă a părinților față de ei. Analiza circumstanțelor concrete ale acestor decizii de a lua copiii de la părinții lor arată ușurința cu care imaginea copilului rom este identificată cu cea a „copilului abuzat”, fără să se ia în calcul faptul că statul creează mecanismele prin care majoritatea romilor sunt menținuți într-o stare de sărăcie extremă, de instabilitate și de marginalitate. În loc ca măsurile întreprinse de autorități să fie legate de o îmbunătățire a condițiilor romilor în ansamblu, accentul se pune pe relațiile „denaturate” din familiile de romi și pe îndepărtarea copiilor dintr-o cultură care este codată ca „ne-civilizată” și „crudă” (în condițiile în care multe familii non-rome vor să adopte copii). [16] Copiii romi sunt conceptualizați ca fiind „abuzati” doar fiindcă fac parte dintr-o cultură diferită de cea a majoritarilor, cultură care este privită de către majoritari ca fiind un mediu din care copiii ar trebui „salvați”.

Chiar dacă mulți copii romi trăiesc în sărăcie și chiar dacă ei trebuie

de multe ori să muncească în loc să învețe, acest fapt nu este o consecință a culturii rome sau a unei trăsături specifice a romilor care îi determină pe aceștia să fie părinți inadecvați, ci a societății în ansamblu, care determină ca majoritatea romilor să trăiască în sărăcie și să aibă un acces limitat la educație și la piața muncii. Aceste condiții neprielnice în care majoritatea romilor trăiesc în prezent sunt transformate dintr-o responsabilitate comună a tuturor membrilor și structurilor societății într-o trăsătură intrinsecă culturii rome, într-o trăsătură de neschimbat, în acest fel copiii romi fiind condamnați să moștenească sărăcia și lipsa de șanse a părinților lor, sărăcie și lipsă de șanse pentru care părinții sunt făcuți în mod exclusiv responsabili, statul fiind absolvit de orice culpă.

O variantă cu atât mai absurdă a acestui mit al părinților romi iresponsabili și periculoși pentru copiii lor se referă la mitul „țigăncii care fură copii”, în care femeile rome sunt prezentate ca fiind un pericol atât pentru proprii lor copii cât și pentru copiii „albi”. Acest mit ia numeroase forme de la atât de obișnuita formulă cu care copiii sunt speriați de părinții lor: „dacă nu ești cuminte te ia țiganca în sac” [17] până la condamnări penale pe care femeile rome le-au suferit în urma acuzațiilor nefondate că ar fi încercat să fure copii „albi”.

Același studiu cu privire la îndepărtarea copiilor romi din familiile lor, studiu menționat mai sus [18], cercetează și felul în care au fost reflectate în mass media italiană pe perioada 1986-2007 cazurile în care persoane rome au fost acuzate că au încercat să răpească copii „albi”. Toate aceste cazuri (40 în total) s-au dovedit a fi bazate pe acuzații nefondate, niciodată nu a avut loc efectiv o răpire ci toate aceste cazuri se referă la ficțiunea unei tentative de răpire. Aceste cazuri au fost, de fiecare dată, puternic mediatizate, această mediatizare stârnind reacții rasiste și xenofobe din partea populației. Dar, în momentul în care s-a dovedit din partea forțelor de ordine sau din partea avocaților sau activiștilor care s-au implicat în aceste cazuri că persoanele rome respective nu au răpit copii și nici nu au avut intenția să o facă, acest lucru nu a mai fost reflectat în media, presa nearătându-se interesată să dezmință informațiile false pe care le propagase.

Acest mit al „țigăncii care fură copii” are efecte periculoase în societate. În afara faptului că părinții „albi” au tendința să vadă apropierea oricărei persoane rome față de copiii lor ca pe un pericol, de asemenea această percepție a provocat și acte de violență verbală și fizică. De exemplu, în octombrie 2006, ziarul Libertatea a publicat un articol intitulat „Niște țigani, bănuți că au furat copilul”, articol care relata despre cazul unui copil dispărut din maternitate și, de asemenea, despre o familie de romi bănuită că l-ar fi furat, deoarece aceștia doreau să adopte un copil și se interesaseră în prealabil la maternitate despre posibilitatea de a adopta. În articol era, de asemenea, menționat că femeia romă bănuită este anchetată de poliție. Această știre a apărut în diverse formate în majoritatea canalelor media din România, stârnind reacții pline de ură și de violență din partea multor cititori care au postat comentarii la versiunile *online* ale acestor știri. Peste trei zile, același ziar a publicat un articol în care se spunea că, de fapt, copilul fusese răpit din maternitate de o femeie româncă. Ziarul nu a prezentat niciun fel de scuze față de persoanele acuzate pe nedrept cât și față de comunitatea romă în general, chiar dacă știrea nefondată pe care o publicase a determinat reacții violente împotriva acestora.

În 2005, două femei rome au fost acuzate în orașul Lecco din Italia că au încercat să fure un copil. Deși cele două femei au fost acuzate pe nedrept și condamnate la 8 luni de închisoare, totuși reacțiile unor grupuri xenofobe au fost să umple întreaga Lombardie cu postere reprezentând o femeie romă sub textul „Giu le mani dai nostri bambini” (Măinile jos de pe copiii noștri) și să organizeze manifestații împotriva romilor. În mai 2008, o tabără de romi de lângă Neapole a fost incendiată de către localnici, localnici care, în prealabil, au mărșăluit prin tabără purtând pancarte cu inscripția „Toți sunteți niște hoți de copii”, ca urmare a condamnării (din nou în lipsa unor dovezi) a unei fete rome de 17 ani, acuzată că ar fi vrut să răpească un copil. Reacția autorităților italiene la aceste violențe a fost să facă raiduri la nivel național cu scopul de a găsi și de a deporta imigranții ilegali, în timp ce incendiarii nu au fost pedepsiți. Reacția mass mediei din România (atâta vreme cât mulți dintre

romii care lucrează în Italia provin din România, inclusiv unii dintre cei care locuiau în tabăra incendiată) a fost să se îngrijoreze în privința felului în care romii „strică imaginea României în Europa”. Astfel, romii au fost făcuți vinovați de actele de violență care s-au comis împotriva lor, în toate aceste cazuri mass media jucând un rol important în ceea ce privește instigarea la ură xenofobă.

Tratamentul discriminatoriu în spitale. Sterilizările forțate

Violența împotriva romilor se manifestă nu doar în izbucnirile necontrolate ale unor grupuri de oameni dezinformați și manipulați, ci se manifestă și la un nivel instituțional. În această secțiune, vom vorbi despre felul în care această violență instituționalizată se manifestă în cazul accesului femeilor rome la sistemul de sănătate, pornind de la tratamentele discriminatorii pe care acestea le suferă adesea în spitale și ajungând până la cazurile de sterilizare forțată.

Speranța de viață pentru comunitatea romă se estimează a fi cu aproximativ 10 ani mai mică decât media națională. [19] Starea precară de sănătate a populației rome este determinată de condițiile de locuire și alimentație necorespunzătoare, de sărăcia în care adesea romii trăiesc, cât și de lipsa asigurării medicale și tratamentele discriminatorii din partea cadrelor medicale la care aceștia adesea sunt supuși.

Femeile rome sunt cele mai expuse tratamentelor discriminatorii din partea cadrelor medicale în măsura în care ele își asumă, în special, responsabilitatea pentru sănătatea familiei. Adesea, atunci când au nevoie de serviciile de sănătate, femeile rome întâmpină dificultăți la obținerea unor îngrijiri minime, adesea ele și copiii lor sunt tratate discriminatoriu, nu li se oferă informații privind starea lor de sănătate, li se refuză accesul la anumite medicamente și tratamente la care ar avea dreptul, suferă abuzuri verbale și fizice din partea personalului medical, nu li se dau informații cu privire la documentele lor medicale sau sunt tratate cu indiferență. Există numeroase exemple de spitale unde mame

rome sunt plasate împreună în saloanele de maternitate, separate de celelalte femei ne-rome, și în aceste saloane condițiile de igienă oferite de spital sunt mult mai proaste și ocupanțele lor nu beneficiază de aceeași atenție din partea cadrelor medicale ca femeile ne-rome. Adesea, femeilor rome le este teamă să se plângă de felul în care sunt tratate în spitale sau în cabinetele doctorilor de familie, deoarece ele riscă ca pe viitor să li se refuze ajutorul medical chiar și în probleme urgente.

Actul cel mai violent pe care l-au suferit femeile rome în raport cu sistemul de sănătate sunt sterilizările forțate. Încă din anii '70, femeile rome au fost sterilizate forțat în țări precum Cehoslovacia, Ungaria, Suedia, Norvegia. Cazuri recente (care au avut loc după anii '90) au fost făcute publice în Cehia.

Sterilizările au avut loc uneori fără ca acordul femeii sterilizate să fie cerut, sterilizarea având loc fără știrea acesteia, alteori femeilor sterilizate li s-a cerut acordul în timp ce acestea erau în travaliu, sau cu puțin înainte să nască, când teama și durerea nu le permitea să ia o decizie rațională. Au existat, de asemenea, cazuri în care femeile au fost dezinformate în privința urmărilor și riscurilor pe care le presupune sterilizarea, fiind convinse, în schimb, că o nouă sarcină le-ar pune viața în pericol, cazuri în care femeile au fost convinse prin mijloace pecuniare sau prin amenințări că li se va lua ajutorul social dacă nu își dau acordul pentru sterilizare și cazuri în care motive rasiale explicite au fost exprimate de către personalul medical atunci când femeia a fost supusă sterilizării. [20] Uneori, femeile care au semnat acordul pentru a fi sterilizate nici nu au știut ce hârtie semnează, alteori, femeile care aveau deja mai mulți copii, au fost amenințate că vor fi acuzate că nu sunt capabile să-i îngrijească și-i vor fi luați de către stat.

Sterilizarea femeilor rome reprezintă una dintre cele mai violente forme ale rasismului instituționalizat de control al corpurilor femeilor. Populația minoritară este codată în aceste practici ca fiind atât de „periculoasă”, de „degenerată” încât trebuie să se ia măsuri pentru ca copiii romi să nu se mai nască, iar aceste măsuri se materializează în acțiuni care afectează la modul cel mai direct femeile, femei care, prin

aceste practici, sunt conceptualizate ca fiind „subumane”.

Statutul subuman al romilor

Studiu de caz: indiferența față de moartea Cristinei și a Violettei Djeordsevic în contextul exacerbarii rasismului în Europa

În ziua de 17 iulie 2008, două fete rome, Cristina și Violetta Djeordsevic de 13 și 11 ani s-au înecat în mare lângă o plajă populată de lângă Neapole. Cele două fete, care locuiau într-o tabără de romi, veniseră pe plajă să vândă mici obiecte turiștilor. S-au jucat sărind în apă de pe niște stânci și s-au înecat. După ce corpurile lor au fost aduse la mal, după ce poliția a constatat circumstanțele decesului și după ce verișoarele lor mai mici, care erau cu ele, au fost luate de către asistenții sociali, corpurile Cristinei și Violettei au rămas singure pe nisip, acoperite de două prosoape de plajă, în așteptarea ambulanței. În cele trei ore până când ambulanța a sosit, viața și-a reluat cursul normal pe plajă în jurul corpurilor celor două fete. În fotografiile de presă care au făcut înconjurul lumii, putem vedea familii care își continuă plaja și picnicul la câțiva pași de ele, putem vedea oameni care se joacă cu *frisbee*-ul. Moartea lor nu a trezit acestor oameni nici respect nici groază, ca și când cele două fete nu ar fi fost umane. Indiferența cu care moartea Cristinei și a Violettei a fost privită vorbește despre gradul de rasism existent în societate. Atunci când te afli în prezența morții, reacția cea mai imediată, cea mai firească este compasiunea și empatia, este gândul la propria ta fragilitate. Prin etnia lor, Cristina și Violetta au fost atât de neimportante, încât moartea lor nu a trezit niciuna dintre aceste reacții. Felul în care oamenii care au fost de față la moartea lor și-au continuat ziua la plajă arată că statutul celor două fete (și al romilor în general) este unul subuman. [21]

Cu puțin timp înainte de moartea lor, Cristina și Violetta au fost amprintate de către oficialitățile italiene. Ministrul de interne al Italiei, Roberto Maroni, a pornit în 2008 un program de amprintare al romilor care trăiesc pe teritoriul Italiei. Unii dintre romii care trăiesc în tabere la

marginile orașelor și care sunt supuși acestui program de amprentare au cetățenie italiană (unii dintre ei provenind din familii care au trăit în Italia încă din Evul mediu). Alții sunt imigranți din fostele țări socialiste, inclusiv România. Programul de amprentare are scopul de a-i identifica și de a-i deporta pe cei care nu au acte. În acest program de amprentare sunt incluși și copiii, acest lucru stârnind puternice reacții internaționale, din cauza evidentului accent fascist al întregii operațiuni. Autoritățile fasciste au amprentat de asemenea, premergător Holocaustului, populația romă și evreiască. Oficial, motivele pentru amprentarea copiilor romi sunt acelea de a strânge date în vederea protecției acestora, în vederea școlarizării lor. Dar, în realitate, acest program este doar o altă măsură rasistă de control al unei populații care este ținută într-o continuă stare de marginalitate și sărăcie, care este etichetată ca subumană.

Peste tot în Europa, majoritatea romilor trăiesc sub limita sărăciei, în condiții care determină ca speranța lor de viață, rata celor care au acces la educație și locuri de muncă să fie mult scăzute față de cele ale majoritarilor. Majoritatea femeilor rome trăiesc prinse între discriminările unei comunități organizate patriarhal, (o comunitate a cărei continuă marginalizare o împiedică să evolueze înspre relații mai democratice între membrii ei) și între discriminările societății majoritare. Majoritatea femeilor rome nu beneficiază de educație, au un acces limitat la piața muncii, își asumă în exclusivitate responsabilitățile pentru muncile casnice și de îngrijire, au un acces precar la sistemul de sănătate, suferă violențe fizice și verbale din cauza genului și etniei lor. Unele dintre ele au fost sterilizate fără acordul lor. Unele dintre ele trăiesc în adăposturi improvizate, cu veșnica teama a evacuării de către autorități sau a incendierii de către grupuri extremiste. Unele dintre ele trăiesc în ghetouri izolate de restul localității prin ziduri de beton sau de sârmă ghimpată. Unele dintre ele trebuie să aleagă soluția migrației pentru a-și asigura un mijloc de trai și, în acest caz, sunt acuzate de către mass media și de către politicienii populiști că „strică imaginea țării în Europa”. Majoritatea muncilor la care femeile rome au acces sunt cele refuzate de populația majoritară, muncile dificile și socotite degradante. Majoritatea asistă la

felul în care copiii lor trăiesc aceleași discriminări pe care le-au trăit și ele, cu sentimentul că prejudecățile și marginalitatea sunt un destin al etniei lor.

Femeile rome sunt private de aceleași drepturi și privilegii ca cele ale altor femei, în condițiile în care în țările Uniunii Europene există cadrele legislative care le garantează aceste drepturi. Deși existența legilor egalității de șanse și legilor anti-discriminare este foarte importantă, totuși simpla lor existență nu este suficientă în lipsa unei schimbări în mentalitățile majoritarilor, fără ca femeile rome să vorbească prin propria lor voce în sfera publică, făcând vizibile problemele lor dar și puterea lor de a produce schimbare, de a schimba soarta etniei lor.

Note:

[1] Folosim, pe tot parcursul textului, cuvântul „alb” între ghilimele atunci când ne referim la rasă, pentru a face vizibil faptul că conceptul de „rasă” nu este un concept obiectiv, nu are o bază științifică (atâta vreme cât la nivel genetic nu există nicio diferență „rasială”), ci este o construcție socială care are scopul de a justifica ierarhiile nedrepte dintre oameni.

[2] „Inimă de țigan” este o telenovelă românească difuzată pe postul Acasă TV, între 1 octombrie 2007 și 1 iunie 2008, având 159 de episoade.

[3] www.inimadetigan.ro

[4] <http://www.ziare.com/sport/fotbal-intern/04-23-2009/borcea-romania-e-stat-rasist-cand-telenovela-inima-de-tigan-face-rating-728868>

[5] Gloria Jean Watkins (născută în 1952), mai bine cunoscută prin pseudonimul ei literar bell hooks, este o autoare americană feministă și o activistă socială. Scrierile ei focusează pe interconectivitatea dintre „rasă”, clasă socială și gen și pe capacitatea acestora de a produce și de a perpetua sisteme de opresiune și dominație.

[6] Romii au fost ținuți robi aproape 500 de ani.

[7] Termenul în limba romani pentru Holocaust este Porajmos.

[8] Această situație nu este singulară. De exemplu, intervențiile SUA în Afganistan și Irak au fost justificate și prin argumentul că femeile musulmane sunt

discriminate în aceste țări, în felul acesta motivația economică a războiului fiind ascunsă în spatele unor argumentații legate de drepturile omului, hrănindu-se astfel și sentimentele anti-islamice în societate și mărindu-se gradul discriminărilor împotriva persoanelor arabe. Și în acest caz, cultura „albă” s-a pus într-o poziție de superioritate față de alte culturi, arătându-se dispusă să „salveze” femeile care trăiesc într-o societate „primitivă”. Aceasta nu înseamnă că femeile care trăiesc în lumea islamică nu au motive să-și revendice o situație mai bună, însă aceste revendicări trebuie să vină din partea lor, în termenii lor, și nu să fie folosite de o cultură mai puternică în scopul obținerii unor privilegii și mai mari.

[9] A se vedea, spre exemplu, cazurile larg mediatizate de la Râmnicul despre căsătoriile între fete minore de 8-10 ani măritate cu băieți de 16-18 ani.

[10] Valeriu Nicolae, „Rețetar de genocid ?”

<http://romania.indymedia.org/ro/2004/07/260.shtml>

[11] idem 10

[12] În 2007, la inițiativa parlamentarei Minodora Cliveti, președinta Comisiei pentru egalitate de șanse din cadrul Camerei Deputaților, art. 4 din Codul familiei a fost modificat, în sensul în care vârsta minimă de căsătorie pentru femei și bărbați a fost stabilită ca fiind cea de 18 ani. Până atunci, statul reglementa vârsta minimă de căsătorie pentru femei ca fiind de 16 ani, pe când cea pentru bărbați ca fiind de 18 ani, argumentul principal pentru această inegalitate fiind că, biologic, femeia se dezvoltă mai repede.

[13] Punct de vedere exprimat pe larg, în contextul noilor tehnologii ale reproducerii, în texte precum Dorothy E. Roberts, „Race and the New Reproduction” în *Killing the Black Body: Race, Reproduction and the Meaning of Liberty* (New York; Pantheon, 1997) sau Samantha Martinez, „Missing Voices, Missing Wombs: Reproductive Technologies and Women of Color”,

http://serendip.brynmawr.edu/sci_cult/courses/sexgender/f05/web4/smartinez.html

[14] Cazul Cehoslovaciei în care femei rom au fost sterilizate.

[15] „Adozione di minori rom/sinti e sottrazione di minori gagé” (Cercetare asupra adopțiilor copiilor romi/sinti și cazurile de răpire a copiilor *gadje*) comisionată de Fondazione Migrantes al Departamentului de Psihologie și Antropologie culturală a Universității din Verona, studiu condus de Prof. Leonardo Piasere.

[16] Această practică de a lua copii romi de la familiile lor și de a-i da să fie crescuți de familii „albe” nu este nouă. De exemplu, una dintre măsurile de

asimilare forțată ale Împăratasei habsburge Maria Theresa, în secolul al XIX-lea, a fost să ia copiii romi de la părinții lor ca să fie socializați în familii non-rome.

[17] Neva Nahtigal, activistă la Institutul Mirovni din Slovenia menționa într-un articol publicat în revista „22”, decembrie 2005, suplimentul „Mass media și romii”, un exemplu de campanie realizată de Institutul Mirovni în care sub imaginea unui băiețel rom este scrisă fraza: „Dacă nu ești cuminte, te vom da slovenilor”. Deși copiii ne-romi sunt adesea disciplinați cu reversul acestei fraze, totuși această campanie a dus la un proces intentat autorilor de către Partidul Națiunii Slovene. „Încercarea de a arăta prejudecățile față de populația romă și felul cum e tratată ea a dus la un proces, chiar din cauza acestui discurs al urii.” <http://www.revista22.ro/mass-media-si-romii-2280.html>

[18] vezi nota 15. Aici ne referim la o parte a acestui studiu, parte bazată pe cartea Sabrinei Tosi Cambini „La zingara rapitrice. Racconti, denunce, sentenze (1986-2007)” (Țiganka care răpește [copii]. Mărturii, denunțuri, sentințe (1986-2007)).

[19] Informație preluată din scrisoarea deschisă „Femeile rome și discriminarea în sănătate”, scrisoare semnată de numeroase membre ale societății civile în 2008. (<http://romania.indymedia.org/ro/2008/07/2698.shtml>) Această informație este preluată în scrisoarea deschisă din Comentarii scrise din partea Centrului European pentru Drepturile Romilor privind Ungaria pentru considerare de către Comitetul ONU privind Eliminarea Discriminării împotriva femeilor, a 39-a sesiune, 23 iulie -10 august.

[20] Coerced Sterilisation of Romani Women, http://www.soros.org/initiatives/health/focus/roma/events/romawomen_20080703/errcbrochure_20080703.pdf

[21] Informații despre acest caz în : <http://www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2008/aug/17/familyandrelationships.roma>

Surse:

Alexandra Oprea, „Reimaginarea justiției sociale de jos în sus. Includerea experiențelor femeilor rome”, <http://ladyfest-ro.pimienta.org/reimaginarea.pdf>

Alexandra Oprea, „Child Marriage a Cultural Problem, Educational Access a Race

Issue? Deconstructing Uni-Dimensional Understanding of Romani Oppression",
<http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2295>

Dimitrina Petrova, „The Roma: between a myth and the future”,
http://findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_1_70/ai_102140950/?tag=content;col1

Enikő Magyari-Vincze, Hajnalka Harbula, Camelia Moraru, „Despre muncile femeilor, romilor și societatea ideală”, http://www.observatorcultural.ro/Despre-muncile-femeilor-romilor-si-societatea-ideala*articleID_22840-articles_details.html

Enikő Magyari-Vincze, „Raport de cercetare. Excluziunea socială a romilor. Studiu de caz din Timișoara” <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf7060.pdf>

Valeriu Nicolae, „Between silence and the selling of anti-gypsyism in Romania”,
<http://www.ergonetwork.org/antigypsyism2.htm>

Mișcările de rezistență ale femeilor rome

Imaginea pe care o avem despre noi, imaginile care s-au construit despre noi vin dintr-un trecut îndepărtat. Omul negru care este personajul negativ din poveste, femeia tăcută, înțelegătoare și grijulie care este femeia ideală, țiganka vrăjitoare care este elementul care perturbă întotdeauna iubirea. Ne-am obișnuit să credem că așa au fost lucrurile lăsate să fie, că schimbări nu se mai pot produce și o mână invizibilă a decis pentru noi cine suntem... fără drept de apel. Publicația noastră reprezintă punctul de vedere al unor femei rome și non-rome, care își doresc să participe la provocarea unei schimbări, sau, cel puțin, să ridice întrebarea: sunt oare stereotipiile noastre de neschimbat? Suntem dispuși să renunțăm la un mod de gândire ce persistă de mai bine de 500 de ani?

Atunci când am pornit acest proiect, ne-am propus să folosim imagini care să vorbească în locul nostru. Pentru că imaginile (fie acestea vizuale sau din cuvinte) sunt modul cel mai sugestiv de a prezenta situația femeilor rome și nedreptatea socială ce le-a fost făcută vreme de sute de ani. Vă veți întreba de ce folosim același tip de imagini ce au fost promovate de către cei care, în mod conștient sau nu, au construit imaginile negative despre femeile rome. Noi credem că analizând aceste imagini din perspectiva umanistă a demnității persoanei și a drepturilor omului, vom deconstrui ceea ce reprezintă ele. Pentru că imaginile în cauză au creat o cultură, un mod de gândire al societății românești și europene care denigrează femeile rome, mod de gândire care ne înconjoară de peste tot: din mass media, din cărțile de istorie, etc. Nu putem nega existența acestei mentalități și ne dorim să producem niște schimbări. Iar pentru aceasta este nevoie de o dezbatere largă cu privire la modurile în care sunt văzute femeile rome și la resorturile ce stau la

baza acestor percepții.

Discutând despre modul negativ în care sunt văzute femeile rome, se cuvine să ne întrebăm în ce măsură poate exista o mișcare de împuternicire pentru femeile rome. Mai mult decât atât, este important să vedem dacă există o manifestare asumată în acest sens, iar acest lucru se poate analiza mai mult prin prisma organizațiilor care abordează problematica femeilor rome precum și prin prisma programelor destinate acestora.

Vorbind despre inițiative la nivel social, trebuie să spunem faptul că în România există doar trei organizații [1] care se adresează în primul rând femeilor rome. Însă datorită complexității problemelor venite din partea comunităților de romi și a așteptărilor la care au trebuit să răspundă aceste organizații, ele nu au reușit să facă problemele femeilor rome un subiect pe agenda publică. De altfel, societatea românească nu a fost deloc prietenoasă atunci când dezbateri serioase legate de rolul femeilor rome au fost aduse în discuție. Comunicarea cu mass media este, în general, un punct nevralgic pentru ONG-urile rome, care reușesc cu dificultate să atragă simpatizanți din rândul jurnaliștilor cu așa numita „problemă a romilor”.

Cât privește programele pentru femei rome, acestea au fost inițiate de către ONG -uri care au ca scop principal îmbunătățirea situației romilor, apărarea drepturilor lor. Astfel, programul mediatorelor sanitare [2], bursa locurilor de muncă [3] sau programul mediatorilor școlari sunt printre singurele programe ale căror principali beneficiari au fost femeile. Toate aceste programe au fost premise pentru crearea unei mișcări civice în rândul femeilor rome. Totodată, aceste inițiative au fost preluate și de către Guvernul României care a prevăzut în Strategia pentru romi câteva măsuri privind asigurarea egalității de șanse. Cu toate acestea, măsurile nu au fost aplicate în funcție de diferențele existente între femeile și bărbații romi din comunități [4] ci în mod nediferențiat. Faptul că nu a existat o platformă de acțiune coerentă iar marea majoritate a inițiativelor adresate femeilor rome au venit din partea societății civile, și acestea fiind sporadice, ne determină să spunem că subiectul femei rome

nu este de interes public/politic.

Există un șablon în modul în care au fost promovate măsuri pentru sprijinirea femeilor rome și în felul în care au fost constituite valorile implicate pentru poziționarea acestora în societate. Astfel că unele măsuri promovate au fost centrate pe încurajarea participării pe piața muncii, în timp ce un alt gen de programe s-au axat pe menținerea lor în spațiul privat. Aceste două mari direcții pe care au mers programele și Strategia pentru romi relevă o serie de particularități culturale ale romilor, particularități care intervin influențând egalitatea de gen, particularități ce pornesc de la rolul tradițional destinat femeilor, de la accesul scăzut la educație, la locuri de muncă, precum și de la modelele culturale existente în familie sau în comunitate. Discutând despre aceste aspecte cu Mariea Ionescu [5] cât și despre problemele legate de faptul că femeile rome nu-și asumă identitatea ca femei de etnie romă în spațiul public, concluzia principală a fost aceea că atâta timp cât educația îți este limitată, viitorul îți este decis de către familie, astfel că rolul tău este exclusiv legat de grija față de ceilalți, de familie, de frații mai mici, și nu ai șansa să te dezvolți conștientă fiind de rolul tău în societate. [6]

Dacă se întâmplă totuși să ai acces la educație, atunci modelul pe care îl preiei este masculin, dat fiind că în mediul rural în special, rolul femeilor rome este limitat la îngrijirea familiei, creșterea copiilor și muncii pe lângă casă. Se pierde, în felul acesta, conștiința identitară de femeie și, odată cu ea, și o „agendă” publică pentru femei care să promoveze interesele femeilor rome și să ducă la o împuternicire a acestora.

Nu putem vorbi despre toate femeile rome în același mod. Putem însă să le integrăm în niște categorii generale: femei tradiționale (pe care le regăsim în mediul rural, care respectă tradițiile, etc.) sau femei moderne, care aleg cariera profesională. Pe lângă influențele educației formale, la educația și formarea femeilor rome contribuie și modelele tradiționale din comunitatea lor. Atunci când încearcă să se emancipeze, femeile rome sunt de multe ori prinse între aceste două lumi, între aceste două moduri de viață și de aceea nu se regăsesc în mesajul feminismului sau în politicile guvernamentale. „Femei ca mine nu există? Problemele mele

sunt altele: am o problemă de vizibilitate în viața publică, comparativ cu femeile tradiționale care nu au aceleași valori. Eu unde mă regăsesc?” [7]

Putem blama femeile pentru lipsa de interes, însă atunci când ești educată de mică în spiritul sacrificiului pentru ceilalți, când cei din jurul tău sunt într-o stare de dependență față de tine, nu te poți răzvrăti, nu poți lupta pentru a te pune pe primul plan. Atunci când vorbim despre o mișcare de împuternicire pentru femeile rome trebuie să avem în vedere mai întâi de toate, importanța conștientizării a ceea ce reprezintă și a rolului care îți este destinat. O mișcare de împuternicire ar trebui să vină nu doar de sus în jos, cât, mai ales de jos în sus, astfel încât femeile să devină conștiente de contribuția pe care o au la bunăstarea familiei, a comunității iar contribuția lor să fie valorizată de către societate.

Atunci când oamenii aud cuvintele „femeie romă” ce imagini le vin automat în cap? Femeia exotică și pasională, aventuriera care-și trăiește viața nomadă mulțumită cu iresponsabilitatea ei? Vrăjitoarea periculoasă care știe viitorul și te poate blestema? Femeia murdară și leneșă, veșnic gravidă, care trăiește din ajutorul social sau din hoție? Mama care își neglijează copiii și profită de pe urma lor?

Aceste imagini nu sunt indiferente, ele au urmări pline de violență și nedreptate. Rasismul instituționalizat, care determină ca femeile rome să aibă o viață la marginea societății, se bazează și se hrănește din aceste imagini. Ele nu doar că îi fac pe non-romi să disprețuiască, să nedreptățească, uneori chiar să atace fizic femeile rome, dar le determină și pe acestea să internalizeze opresiunea societății, să-și asume ele însele ca fiind adevărate imaginile discriminatorii care le descriu în sfera publică și să se comporte așa cum aceste imagini le descriu. Dacă o fată romă aude mereu că semenele ei sunt incapabile să realizeze ceva în viață, la rândul ei nu va încerca să-și schimbe soarta și va reproduce viața marginală a mamei sau a surorilor ei mai mari.

Astfel, eforturile activistelor rome se îndreaptă spre schimbarea

imaginii femeilor rome în sfera publică, spre înlocuirea stereotipurilor discriminatorii despre acestea cu imagini care să reflecte în mod real viețile femeilor rome și potențialul acestora și, în felul acesta, să determine schimbări nu doar din exteriorul comunității dar și din interiorul acesteia.

Am putea sintetiza în câteva puncte scopurile muncii activistelor rome care lucrează în diferite țări, în diferite contexte, în diferite domenii. Prin intermediul organizațiilor lor, ele fac lobby pe lângă guverne pentru ca acestea să-și îmbunătățească legislația anti-discriminare și să includă în aceasta aspecte specifice femeilor rome; ele strâng informații și fac cercetare asupra condițiilor femeilor rome; ele revendică ca abuzurile pe care femeile rome le-au suferit pe parcursul istoriei cât și în trecutul recent să fie recunoscute public; ele luptă pentru recunoașterea și respectarea în sfera publică a culturii rome; ele fac vizibile în sfera publică exemplele unor femei care se opun oprimării și care constituie modele de autodeterminare; ele pornesc programe de informare a femeilor rome în privința drepturilor lor cât și programe de educație ale acestora; ele încurajează femei rome să se organizeze și să aibă un rol activ în schimbarea condițiilor lor.

Femeile care au conștientizat care sunt problemele cu care se confruntă din perspectiva lor de persoane aflate la intersecția dintre discriminările rasiale, de gen și de clasă socială și care au găsit mijloacele să verbalizeze aceste probleme și să acționeze în sensul eradicării lor, sunt diverse. Unele activiste rome sunt femei care au avut acces la educația formală și au o activitate academică, producând cunoaștere despre femeile rome și constituind prin statutul lor de femei emancipate un exemplu afirmativ despre potențialul femeilor rome. Unele dintre acestea reușesc în domenii care sunt mai greu accesibile femeilor în general, și cu atât mai mult femeilor defavorizate, cum ar fi domeniul tehnologiei informației. [8] Altele sunt femei „tradiționale” a căror putere vine tocmai din faptul că activitățile lor sunt o reacție imediată la problemele cu care se confruntă. [9] Uneori, femeile rome se organizează pornind de la o problemă concretă, punctuală care le unește și le

motivează (cum ar fi, de exemplu, grupurile de femei care au suferit sterilizări forțate și care au făcut presiuni asupra autorităților pentru ca abuzul asupra lor să fie recunoscut oficial). Alteori, organizațiile de femei rome se unesc în organizații umbrelă care aduc laolaltă grupuri din mai multe țări odată cu diversitatea revendicărilor și luptelor lor și care, de asemenea, creează legături cu alte organizații care luptă împotriva oricăror sisteme de opresiune.

Faptul că femeile rome se organizează și încearcă să devină vizibile în sfera publică, faptul că problematizează condiția lor aflată la intersecția dintre opresiunile rasiale, de gen și de clasă, faptul că își fac vizibile viețile și experiențele lor, vorbind despre acestea prin propria lor voce, constituie o speranță că șirul opresiunilor la care femeile rome au fost supuse pe parcursul istoriei în majoritatea aspectelor vieților lor poate fi curmat și că puterea lor de a provoca schimbare va demonta prejudecățile și atitudinile rasiste și sexiste care le condiționează în prezent.

Note:

[1] Asociația Femeilor Țigănci „Pentru Copii Noștri” din Timișoara, Asociația pentru Emanciparea Femeilor Rome AFER Cluj și Asociația Femeilor Rome București.

[2] Al cărui inițiator a fost ONG-ul Romani Criss.

[3] A cărui inițitoare a fost Agenția de Dezvoltare Comunitară „Împreună”.

[4] Vezi în acest sens studiul „Evaluarea Strategiei de îmbunătățire a situației romilor în România. Vocea comunităților.” Coord. Gelu Duminică, disponibil pe site-ul www.agentiaimpreuna.ro

[5] Una dintre primele femei rome activiste în organizațiile de femei.

[6] Interviu realizat cu Mariea Ionescu, în data de 26 februarie 2010.

[7] Citat preluat din interviul realizat cu Mariea Ionescu.

[8] Programul „Roma Information Program” a instruit femei rome în domeniul IT. Astfel, femei rome specialiste în calculatoare, consiliază organizații rome în privința creării unor *website*-uri, unor rețele între organizații și, în general, în

privința folosirii internet-ului pentru îmbunătățirea și ușurarea muncii lor.

<http://www.advocacy.net.org/resource/294>

[9] De exemplu, în articolul „Breaking the double chain” (Rupând dublul lanț) autoarea Judit Szakacs vorbește și despre munca Mariei Vamosine Palmai, o femeie romă din Ungaria care trăiește într-o comunitate tradițională. Ea a trebuit să renunțe la școală când avea 14 ani ca să se mărite și să aibă grijă de noua ei familie. Deși mamă a trei copii, în urma întâlnirii cu o activistă romă din Macedonia (Enisa Emidova), Maria Vamosine Palmai a fondat împreună cu alte 15 femei o organizație pentru drepturile femeilor rome numită ARANJ.

http://www.tol.cz/look/CER/printf.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=14&NrIssue=50&NrSection=5&NrArticle=10019&ST1=body&ST_T1=cer&ST_AS1=1&ST_max=1

Despre grija și responsabilitatea pe care o ai față de cei/cele cărora te adresezi

O discuție cu Letiția Mark

h.arta: Am vrea să vă rugăm să ne vorbiți despre dumneavoastră și despre activitatea dumneavoastră.

Letiția Mark: Sunt președinta Asociației Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri”. Am înființat această asociație în 1997 când am început să lucrez în propria mea casă cu programe educaționale, pentru că sunt profesoară, sunt de etnie romă și am considerat că trebuie să-mi fac datoria față de copiii romi. De-atunci asociația s-a dezvoltat, chiar dacă a fost foarte greu la început, dar am avut anual în jur de 40 de copii care au frecventat Centrul Cultural Educativ pentru Copiii Romi (acesta a fost primul proiect al asociației). Am dorit să integram copiii în școli, i-am înscris la școlile limitrofe, am încercat să rezolvăm problemele curente, cele legate de acte, de venirea din străinătate, tot ceea ce știți deja că sunt problemele pe care le întâmpină comunitățile de romi. Am numit asociația ca fiind a Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri” pentru că am dorit să cuprindem femeile care sunt tradițional, și nu numai tradițional, preocupate de creșterea copiilor și de educația lor și pentru că mi-era mai ușor să vorbesc cu femeile decât cu bărbații romi atunci când era vorba despre copii, erau mult mai sensibile la acest subiect și aveau mai multă încredere. Dar, cu timpul, au venit și tineri și bărbați romi la proiectele noastre, foarte mulți mă cunosc pentru că familia mea locuiește aici, în cartier, de peste 50 de ani. Suntem familii de rudari, aici, în cartierul acesta, ne-am întâlnit cu căldărari și cu geambași și, de-a lungul timpului, s-a format o comunitate care a devenit cumva și mixtă. Chiar dacă, la început, căsătoriile între diferite grupuri nu erau agreate, cu timpul au trecut la alt mod de viață și s-au adaptat. Romii, în general, sunt foarte adaptabili la condițiile moderne, în ciuda faptului că educația școlară e deficitară. Acesta este un alt subiect de care sunt foarte

interesată: felul în care sunt priviți copiii romi și cât de greu le este să pătrundă în alte grupuri. Eu am experimentat pe propria mea piele această integrare, mi-am dorit să fac parte dintr-o altă lume din momentul în care am văzut că romii sunt ținuti mereu la distanță. Acesta a fost parcursul vieții mele, am pătruns în alte cercuri, am mers la școală, după care m-am întors în comunitate și am zis că e timpul să fac ceva, mult mai mult. Am renunțat la foarte multe lucruri, entuziasmată fiind, în primii ani, la gândul că o să se întâmple ceva, o schimbare radicală în felul în care sunt priviți romii. De îndată ce m-am identificat cu problema romilor, în cercul meu, în lumea nouă în care intrasem, am început să fiu privită cu alți ochi. Chiar și prietenii mele de-o viață, pentru că eu am crezut foarte mult în prietenie, au fost atinse. Prietenele mele cele mai apropiate nu prea înțelegeau schimbarea asta a mea, faptul că începusem să mă identific total cu problemele femeilor rome și că vorbeam despre discriminare și despre lucrurile grave care se întâmplă. Mi-au spus, la un moment dat: „Bine, dar tu nu ai fost niciodată discriminată, întotdeauna te-am privit ca pe egala noastră și te-am iubit, am avut relații absolut umane. Dacă toate femeile rome sau țigăncile ar fi ca tine n-ar fi nicio problemă”. Mai târziu, mi-am dat seama că asta este problema, că eu dacă vreau să fiu și mă lupt să fiu ca ceilalți, sunt acceptată mai ușor, dar dacă vorbesc cu o voce mai deosebită, poate ușor mai agresivă, pentru că era vorba despre discriminare și rasism, atunci e mai greu să fiu acceptată.

h.arta: Acest lucru ni se pare foarte problematic. Adesea, atunci când o femeie romă reușește să devină vizibilă în sfera publică, reușește să-și construiască un loc al ei și să dea voce problemelor ei, ea este fie prezentată ca un exemplu pentru caracterul democratic al societății în care trăim (dacă ea a reușit, înseamnă că reușita este posibilă și vina celor care eșuează este exclusiv individuală, societatea în ansamblu fiind absolutivă), fie este prezentată ca „atipică”, ca o excepție într-o masă de oameni fără calități.

Letiția Mark: Da, aceasta este o problemă importantă, care ar trebui explicată mai pe larg. La un moment dat, mi-am propus să scriu o carte despre toate aceste trăiri. Aș vrea să analizez mai în adâncime ce a

Însemnat pentru mine această trecere de la un stil de viață la alt stil de viață și, apoi, revenirea mea în comunitate și luarea acestui angajament care seamănă mult cu un angajament ideologic și politic, deși eu mi-am zis mereu că nu intru în politică și nu mă interesează prea mult ideologia. Dar vrând-nevrând, ating și aceste laturi.

Legat de asociație, eu m-am străduit foarte mult să cresc această asociație, dar am lucrat mereu cu această idee că trebuie să demonstrez ceva, să demonstrez că se poate. Am ajuns în mișcarea romilor la un impuls emoțional și sentimental foarte puternic. Fusesem invitată la Universitatea de Vest, când luase ființă Institutul Intercultural, la începutul anilor '90, care erau ani de efervescență, erau niște ani grozavi, așa, ca trăiri. Fusesem invitată acolo ca profesoară dintr-un liceu și m-am trezit că se vorbește despre minorități și erau foarte mulți invitați din străinătate, în Timișoara cu renumele ei de oraș revoluționar. Când a venit vorba despre romi, un domn jurnalist foarte cunoscut din Timișoara, s-a dus la tribună și a prezentat lucrurile într-un mod hilar. A spus: „am vrea să lucrăm cu romi, dar nu există niciunul activ, cu romii este foarte greu să iei legătura, ei nu fac altceva în afară de muzică și dans și nunți și pus banii pe fruntea muzicanților”. Mai spunea și că el are deschidere și e tolerant, acesta e discursul obișnuit al intelectualului care invocă argumentul cu „eu am prieteni romi și nici nu intră în vederile mele de intelectual să discriminez, etc.”. Mie discursul acela mi s-a părut o zeflema și m-am simțit foarte jignită. A fost absolut un impuls că m-am ridicat și am spus: „Totuși, sunt atâția oameni veniți din străinătate și toate etniile s-au prezentat într-un mod coerent. Dacă erau niște romi invitați să vorbească în numele lor eu cred că ar fi venit. Eu una sunt ofensată, sunt de etnie romă, nu mi-am negat apartenența la etnia romă și lucrurile nu pot fi prezentate veșnic în această manieră. Suntem și noi oameni responsabili, sunt și intelectuali romi, sunt romi de toate felurile, dar nu ne-a chemat nimeni la niciun dialog.” Am provocat o dezordine în acea conferință cu intervenția mea, după care foarte multă lume era interesată să discute cu mine. Le-am spus că, dacă m-ar fi chemat, eu aș fi putut să vorbesc despre educație pentru că sunt profesoară, dar nu m-a chemat nimeni. După aceea, liderii romi deja afirmați au venit să mă

cheme și să mă invite să vorbesc despre situația romilor, de exemplu la Strasbourg. Pe vremea aceea era dificil să-ți faci pașaport, stăteai la rând cu zilele. Toată lumea spunea în continuare „aaa, ce grozav că ești profesoară”, dar, de asemenea, inclusiv liderii romi, spuneau „ești prea educată pentru noi, ce dorești de fapt?”. Eram privită ca o oportunistă, era de la sine înțeles că ar trebui să umblu și eu după plecări în străinătate, un pașaport și așa mai departe. Și atunci m-am retras, aveam profesiunea mea pentru care am trecut prin examene, pentru care nu mi se făcuse nicio favoare. Am renunțat timp de câțiva ani, am văzut că sunt privită ciudat, că sunt privită ca o ciudățenie, și m-am retras.

După care ei m-au căutat, liderii romi. Aveau foarte multe proiecte, dar mă căutau mai mult pentru reprezentare: „uitați avem o profesoară, care are și pielea albă, care și spune în gura mare că e de etnie romă”. De câteva ori le-am făcut jocul, m-am prezentat la întâlniri, dar la un moment dat le-am spus că eu nu sunt o păpușă pe care s-o arăți din când în când ca dovadă că există intelectualii romi. Eram foarte nemulțumită că nu eram implicată activ și nu-mi plăcea rolul de reprezentare. Mă simțeam folosită. Pe vremea aceea, se punea problema autenticității, în ce fel poți demonstra că ești o romă autentică. Nu știam cum să demonstrez altfel decât că venisem cu inima deschisă și mă oferisem să lucrez în programe de educație pentru copiii romi. Felul în care puteam lucra eu ar fi fost mai eficient decât cel al voluntarilor din străinătate veniți să educe copiii romi. Bineînțeles că în acest fapt, în prezența celor din străinătate, erau incluse politici care pe vremea aceea îmi scăpau.

h.arta: Dar de ce anume vă chestionau autenticitatea? Nu corespundeți stereotipurilor despre cum ar trebui să fie o femeie romă?

Letiția Mark: Eu sunt dintr-o familie de rudari și rudarii nu vorbesc limba romani, dar acesta este un fapt istoric, ei vorbesc o limba românească străveche. Apoi era vorba și de aspectul meu. Dar eu nu încerc să mă deghizez, sunt o femeie modernă, umblu în pantaloni, dar dacă nu port fuste asta nu ar trebui să însemne că nu sunt romă. Adică, la facultate, toți profesorii și colegii m-au crezut că sunt țigancă, toată viața mea am știut că sunt țigancă și, dintr-o dată, eu nu reprezint autenticitate sau credibilitate în rândul liderilor romi. Era o vreme în care se fabricau

identitățile, era un fel de re-construcție a identității, intelectualii învățau sau re-învățau limba romani, era o perioadă aventuroasă, entuziastă, erau și foarte mulți naivi, era o perioadă efervescentă.

După aceea, iarăși m-am retras. Mi-am văzut de carieră, mi-am dat gradele didactice. Apoi iarăși, vrând-nevrând, am ajuns într-un context în care trebuia să iau o hotărâre. M-am întâlnit cu foști elevi de-ai mei care m-au pus în legătură cu Fundația Soros, care impunea la acel moment niște linii specifice pentru programele pentru romi și astfel, cei de la Fundație au fost foarte interesați să lucreze cu mine. Mi-au spus că au nevoie de mine într-un *board* pe programele de romi, era un *board* internațional. Problema era că proiectul meu pentru un centru educațional pentru copiii romi (care adesea se confruntă cu probleme în sistemul de educație, mai ales cei care vin din străinătate și ale căror studii nu sunt acreditate, astfel încât, chiar dacă părinții lor au ceva școală, ei rămân în afara școlii, etc.) intra oarecum în contradicție cu poziția mea de membră în *board*, de vreme ce se crea un conflict de interese. Am acceptat totuși să fac parte din *board* și la prima întâlnire am propus înființarea unor centre cultural-educative în Cluj, Iași, București și Timișoara. Proiectul propus de mine a fost votat ca program, dar nu primea finanțare. În *board* eram trei romi și cinci ne-romi, eram prea puțini romi ca să votăm introducerea proiectelor. Un an de zile nu a intrat proiectul, pentru că eram, într-adevăr în conflict de interese, nu era o situație confortabilă, chiar dacă micul meu proiect era doar de 5500 de dolari și chiar dacă se votau acolo sume mult mai mari pentru alte proiecte. Încet-încet mi-am dat seama cum stau lucrurile, că nu sunt niște oportunități chiar așa de mari pentru romi. Chiar dacă proiectele erau declarate pentru romi, până să se ajungă la romi și la copiii romi se trecea prin foarte multe filtre.

Apoi, în 1997 am înființat asociația și a venit o perioadă în care trebuia mereu să demonstrez ceva. Am demonstrat că într-adevăr merge programul, am demonstrat, după aceea, că intram în alte proiecte și-n alte proiecte, am obținut niște săli de clasă la Liceul Energetic, după aceea am obținut aici patru pereți fără acoperiș de la Primărie, am început construcția printr-un program FARE de vreo 4 ani și am terminat

Centrul în 2006. Am făcut aici un mic internat pentru studentele rome, avem voluntari, am intrat în proiectele europene de voluntariat și, în momentul acesta avem un proiect structural numit „Egalitate prin diferență. Accesul femeilor rome pe piața muncii”. Prin acest proiect am publicat și prima revistă internațională a femeilor rome *Nevi Sara Kali*, care adună foarte multe articole ale feministelor. Am ajuns să fiu feministă. Foarte mult timp negam cu mare convingere că eu aș fi feministă, pentru că aveam o prejudecată în privința a ceea ce înseamnă să fii feministă. Apoi, am făcut un masterat de studii de gen la Cluj și mi-am dat seama că feminismul nu înseamnă să fii împotriva bărbaților și că eu, de fapt, eram feministă fără să știu, de foarte mulți ani, pentru că încercam să propun o altă imagine a femeii rome decât cea stereotipică, a victimei perpetue și așa mai departe.

Fac eforturi ca să țin pasul cu cei tineri, nu pentru că vreau să concurez cu tinerii, dar aș vrea să cresc asociația. Am trimis foarte mulți tineri mai departe, i-am recomandat la cursuri, la programe, burse, etc., dar foarte repede s-au desprins, probabil că aveau nevoie de independență. Ceea ce e de admirat și eu am înțeles asta, deși îmi pare rău că nu am reușit să cresc foarte multe persoane care să ducă asociația mai departe. Acum aș vrea să mă retrag din asociație, dar constat că ei s-au dezvoltat individual și au un alt traseu. Eu am visat mult mai mult pentru asociație, am visat să se formeze aici un nucleu de profesioniști, dar profesioniștii au plecat și atunci a trebuit să angajăm mai mult persoane exterioare care nu sunt afectiv legate de asociație și de scopurile ei. Tinerii romi cu care am lucrat aici se dezvoltă, prind programe, se duc la cursuri, se formează și apoi pleacă în alte locuri. Iar cei pe care-i angajez din afară vin pentru *job*, la interviurile de angajare nu-mi dau seama dintr-o dată dacă ar vrea să fie și sufletește legați de cei cărora programele noastre se adresează, pentru că, la un nivel declarativ, par a fi interesați de problemele romilor, dar apoi, dacă vine televiziunea sau alte persoane, e un recul, nu vor să apară în prim plan, nu vor să fie asociați cu problemele romilor. Și atunci problema care se pune este ce-am cultivat până la urmă, toate eforturile acestea la ce-au dus? Da, statistic, anual, există copiii care au un acoperiș, care învață aici, care

sunt fericiți aici prin ceea ce putem noi să le oferim și există tinerii care au găsit o platformă de lansare pentru alte lucruri. Dar nu am reușit suficient de mult să îi fac să înțeleagă pe acești tineri rolul și misiunea pe care o au, dincolo de locurile speciale, de oportunitățile de *job-uri*, dincolo de vizibilitatea în plan social.

h.arta: Dar cam acesta este contextul general, nu doar în ceea ce privește mișcarea romilor, e un context general în care ideologia neoliberală presupune urmărirea unui succes individual. Acest succes individual care e celebrat ca cea mai importantă dovadă a „democrației” și „șanselor egale” maschează, de fapt, lipsa interesului pe care îl are societatea în general pentru felul în care se pot dezvolta comunitățile și în care pot fi ajutați cei aflați la marginile ei.

Letiția Mark: Da, ați punctat bine, acesta este contextul general. Dar eu întotdeauna am crezut că pentru a ajunge la o schimbare, trebuie să mergi cu pași mărunți, să faci schimbări mărunte, dar vizibile și concrete. Că ajuți copiii, că angajezi doi oameni, că rezolvi problemele cu un buletin. În tineretul cu care am lucrat, am încercat să inoculez acest entuziasm și acest strop de idealism care mie mi-a dat energie. Eu nu pot să lucrez fără entuziasm, dacă nu mă încarc de entuziasm (și copiii mă încarcă de entuziasm, lucrurile mărunte pe care reușesc să le schimb mă încarcă), dacă nu mă încarc eu nu pot să mă duc la o conferință internațională ca să vorbesc despre ceea ce cred cu putere că e bine. Eu am sperat că generațiile care au ieșit de pe locurile speciale pentru romi, din licee și din facultăți, vor fi umplute de același idealism și vor lucra în comunități, pentru că de aceea s-au creat acele locuri speciale, chiar dacă nu știm ce au suferit ei timp de patru ani pe acele locuri speciale, pentru că sunt profesori și profesori, unii dintre ei sunt împotriva romilor.

h.arta: Dar aici revenim la ceea ce ați spus la început despre cercul dumneavoastră de prieteni care v-a reproșat faptul că vă identificați foarte explicit cu problemele femeilor rome și la faptul că este dificil să adopti o poziție clară în contextul unei societăți rasiste.

Letiția Mark: Da, și eu am vrut să fug, nici eu nu am vrut în totalitate să fiu mereu privită ca romă. Încă de când am fost copil, când mă străduiam să fiu altfel și să nu abandonez școala, mi s-a tot spus și de către profesori

că sunt o excepție. Și asta este o perversitate, în fond nu trebuia să fiu o excepție, nu trebuie să fie o excepție faptul că ți se recunosc drepturile, nu ar trebui să fii în situația de a demonstra mereu și mereu că vrei să fii corectă până la capăt, pentru că ești mereu în pericolul ca ceilalți să spună: „păi ce te așteptai de la o țigancă?!”

Până la urmă, este vorba de cei cărora te adresezi. Îmi amintesc de un eveniment pe care l-am organizat acum câțiva ani, o zi tradițională cu un program de teatru și de muzică, când am rugat femeii în vârstă din comunitate să cânte vechi colinde, vechi cântece pe care le-am înregistrat pentru că se pierd (acele femei au și murit între timp). În primul rând era o femeie simplă, sărmană, cu trei copii care era și foarte bolnavă. Mi-aduc aminte de prezența ei în primul rând în timp ce eu vorbeam despre faptul că suntem și noi oameni și avem și noi drepturi și eram foarte pătrunsă de ceea ce spuneam. Ca să pot să spun ceea ce spuneam și ceea ce credeam, mă uitam la ea. Și faptul că ea mă înțelegea și începuse și să lăcrimeze a fost o mare bucurie pentru mine. Cel puțin un om din sala aceea credea în ceea ce spuneam și simțea la fel ca și mine.

Letiția Mark este fondatoarea asociației Femeilor Țigănci „Pentru Copiii Noștri” și a „Casei Femeilor Rome” din Timișoara, implicată în mai multe proiecte educaționale pentru copiii romi, inclusiv în proiectul local care își propune desegregarea școlară, precum și în programe dedicate pentru promovarea femeilor.

Licențiată în limbi clasice, cu masterat în studii de gen, în prezent își continuă studiile doctorale la Universitatea Babes-Bolyai. Membră a organizației International Roma Women's Network, participantă la World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Durban 2001.

Echipa proiectului:

Centrul pentru Acțiune și Responsabilitate în Educație (C.A.R.E.), coordonat de o echipă de absolvenți Coșbuc și prof. **Roxana Marin**, funcționează în clădirea Colegiului Național Bilingv George Coșbuc din București și găzduiește săptămânal cluburi pentru tineri și activități ale absolvenților, târguri și competiții periodice, gale de premii. Centrul funcționează pe principiul că nevoia vine înainte de oportunitatea de finanțare, și prin urmare toate activitățile centrului sunt auto-finanțate. Sprijinim alte organizații prin găzduirea de evenimente, strângere de fonduri pentru activitățile lor sau colaborând la activitățile lor. Dorim să creăm un precedent de organizație informală care lucrează din interiorul sistemului de educație formală, dar care se auto-susține pe termen lung. Centrul găzduiește, de asemenea, mai multe echipe de voluntari care lucrează cu copii refugiați, familii dezavantajate, copii/adolescenți cu nevoi speciale, copii cu boli terminale.

Carmen Gheorghe este activistă pentru drepturile femeilor rome. Absolventă a Facultății de Administrație Publică din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (2006) și ulterior a Masteratului de *Gen și Politici Publice*, SNSPA (2009). Lucrează în prezent în cadrul Agenției de Dezvoltare Comunitară ÎMPREUNĂ unde coordonează programe destinate creșterii accesului femeilor rome pe piața muncii. Domeniile sale de interes și specializare sunt: gen și ocupare, discriminare, formare profesională continuă, studii comunitare.

h.arta este un grup format din trei artiste, Maria Crista, Anca Gyemant și Rodica Tache. Lucrăm împreună din 2001, când am fondat spațiul h.arta, o galerie non comercială în Timișoara. H.arta este uneori un spațiu fizic, dar de multe ori proiectele h.arta au diferite formate, mutându-se în diferite contexte și locații. Grupul nostru se bazează pe prietenie și pe o continuă negociere a diferențelor dintre noi. Folosim prietenia ca pe un mod de a învăța împreună cum să recunoaștem multiplele nuanțe ale diferitelor situații, ca pe un spațiu sigur, ca pe o declarație politică despre puterea solidarității. Suntem interesate de subiecte cum ar fi producerea cunoașterii, (re)scrierea istoriilor, probleme de gen în condițiile capitalismului global, etc, toate acestea în contextul diferitelor colaborări cu persoane și grupuri din variate domenii.

Dikh man kadă sar sem. Lava aj dikimata le rromnenqe

Carmen Gheorghe / h.arta

Amboldipen andar i čhib rumunikani and-e rromani: Cătălina Olteanu

Dikh man kadă sar sem. Lava aj dikimata le rromnenqe

And-e savorri Euròpa, e rroma ziven and-o baro ćorripen, biedukaćiaqo aj bibutăqo, kaj keren ka von te na ziven but, aj lenqo patisarel te avel peravdo. Sar membrùra le etnìaqe kaj sas but uştăvdi bute sekolenθar vi adies si kadă, e situàćie le rromnenqe si phari, kadale si k-e intersèkćia bute diskriminàćia: etnìaqo, gender aj klàsa soćiàlo. Jekh baro gin le rromnenqo ziven palal kadave koordonàtura, astarde maşkar e diskriminàćia le societaqi (kaj dikhel len isindoj jekh etnìa "lazani", "traşarni", "purane", etc) aj maşkar e dikriminacie jekhe societaqi patriarxàlo(kaj inkerel le zivlen and-o peravipen aj aćhipen, aj ćhon len te kerel bută kaj von phenen k-e si nùmaj andar e zivlă) aj maşkar e societaqi kaj si na maj andar o individualismo, konsumo(kaj kamel vaş e reproducia le kapitalismosqe ka aver kategorie manušenθar te aven inkerde and-o baro ćorripen).

E ćorre rromnă ziven and-e jekh lùmă kaj i diskriminàćia, e exkluderea aj o dinipen avri fal amenqe sar jekh baxtipen nasul kaj na daşti te na dikhas les, kaj e rromnă asumin lenqe peravde bută, si len jekh akceso tikno k-e edukaćia, k-o sastipen, inkeren but dukha aj butvar ziven le traşaça ke daşti aven dine avri kaθar lenqe khera; but rromnă keren buti aj si dine rigaθe.

And-e palutne berśa, generalosθe,sas but nasul reàkćie and-e rumunikani mass-mèdia vi europeanikani andar e rromani populàćia aj speciàlo andar e rromnă sikavindoj inke jekh var k-e soćieteta rumunikani si pherdi diskriminàćia, xatărimata andar e roma. And-o sa kadă vaxt, e palutne studiòvura sikaven jekh bari intoleranća la societaqi rumunikani

anglal e rromani etnìa. And-o kadava kontèxto, o dikipen le rromnenqo and-e publikani europaqi sfèra sas aj si vi akana jekh subièkto kaj kerel nasulimata, aj von na si sikavde sar von, si bипrinzarde, aj si sikavde e elemènturà tradiçionale vaj antisoçiale butà, kadave rromnà si nakhle k-e kategoria "kaùze" le socialenqe problèmurà aj na si sikavde sar manuša kaj o lenqo zivipen sikavel e publikane politika aj kultùrane kerdimata bilaçhe/biçaçe.

Kadava butĩ geel k-e jekh xoxavdi imàgina, kaj na sikavel e identitèturà le rromenqe. Kadava fenomèno (doşalipen) naj karakteristilo nùmaj andar e rumunikani societaqi andar kadava vaxt, ci si len bare darina and-e istoria, rumunikani vi europalikani, e rromnà si sikavde palal bisarane mèdiura, stereotipurà. Kadava xoxavde imàgina kaj na sikaven e identitèturà le rromnenqe(sikaven e situàcie kaj e rromnà si diskrimine) keren pen and-e nişte truja nasul, kaj butären o godipen le manušenqo, barindoj o rasismo aj kaj influencil negatìvo o zivipen le çhavenqo aj o lengo avutnipen.

Kadava liloro si o rezultàto andar o sombutĩpen jekhe mixto grpo rromnençar vi gajençar aj kamel te avel jekh analizà le rromnenqi imàgina and-e kultùra, vi publiko rumunikano spàcio vi europalikano; aj sar kadale imàgina aj lenqe procèsura daşti te keren stereotipurà, diskriminàcia aj sar daşti e rromnà te keren jekh than kaj te avel na maj lenqo aj kothe te daşti te phenen so kamen. E analizà interseksionàla le situaçienqe la rromnenqe kaj o amaro liloro kamel te sikavel lan, zanas k-e ame, kaj kerdem lan, si amen o loşalipen te das duma andar jekh than laçho, andar o fakto ke amen si amen aksesio k-i edukàcia, ke jekh rig amençar si "parne" zuvlă, ke daşti te phenas so ame kamas te paruvass. E vaka le zuvlenqe kaj si but peravde, diskrimine, ignorissarde açhon te keren pen aşunde. Inkerindoj godĩ kadava butĩ, kadaja liloro- si lan i res te avel labardi and-e liceura kaj te keren vakàrimata andar o rasismo, sexo, marginalizacia, aj sar te keras te na maj aven- kamel te avel andar e manuša marginalizime, kamas te avaa jekh instrumènto kaj te kerel jekh analizà lenqe situaçienqe ka te paruvèn pen, vi le gazen sar jekh

instrumènto kaj dašti te keren len te den pe godi ke von si baxtale, ke phenas andar o baxtalipen ke san "parno", ke san murś, ke aves andar jekh soçiàlo kategoria, etc; o prinzaripen kadave baxtalimata dašti te putres o sajipen te phenes andar e relàcie kaj mukhen nesave kategorie and-e jekh marginelitèta kaj tavdel maj dur.

O preambulum

So si i “ràsa” aj o ràsizmo?

Te si te puças amen so prinzasas ćaćimoća aj sar aresas te prinzaras, dikhas ke opre amende kerel pes jekh cultuàrlo presiùnea kaj sikavel amen sar te dikhas i lùmea.

Sa so kerel o kontèksto le zivipen amarăqe, misalăqe o xatăripen e istòriaqi, e tradicie, e molimata jekhe sociećaqe, etc. Na si jekh sùma fenomenenćar naturălă, ći si culturàle kerimata, si o rezultàto le kerimasćar aj le godăripen le manušenqe kaj sas anglal amende. Avela jekh ćaćimos butĩ te puças amen savo si amaro ròlo? So kultùra si amen kaćar amare dada, sar 3al e societèća aj so de etikane si laqe molimata?

Misalăqe, savorre dašti te dikhen anćar lenqi eksperienća k-e si raja bićaće, ama vaś te xatären savo si o mecanismo sar keren pen kadale raja bićaće aj le situacienqe kaj aven anćar lenće si te puças amen savi si amari pozicĩa and-o kadavo kontèksto aj amari contribucĩa k-e le situacienqe? And-o so fèlo dašti te aresas te xatrăas sosqe e manuśa si dine rigaće palal i rang le mortăqo?

And-o kodova kàpitulo, kamas te sikavas save si e implikàcie le ràsizmosqe and-e realitate.

“Ràsa” genètiko si kamas te phenas na-j and-i spècia manuśikani aj na si nijekh pruv ke sasas vi anglal. O murśikamipen na dašti te ulavas lan and-e kategorie geogrăfice palal so phenel i genètika, e biologia. Palal e zanglimnasqo arakhimata, savorre manuśa aven kaćar jekh than-e jekhto murśikani populàcia sas ande Afrika akana 60.000 berśa pale. E godăver manuśa phenen ke manuśa si kerde genètiko sajekh.[5] Kadale argumentură si maj but zurales kana dikhas e oriġinea aj e istòria le idèeaqi “ràsa”. O lav “ràsa” biandilo kana e manuśa kaćar aver thema

maladile. Anglal, o lav "ràsa" na sas les jekh specialo xatäripen(sas jekh sinonìmo anθar "fèlo", "specìa" zi k-o agor le sèculosqo XVII, kana "ràsa" astarel te avel jekh nevi ideologìa kaj na maj sas zi atùnc, kaj ulavelas e societeθa maškar e manuša.

"I Europa sas xatärdi mitikani te avel jekh zuralesqo modèlo, isindoj o cèntro le kapitalìsmosqo kaj sasas but zamavdo. Sas kerdi jekh koncepcìa kaj ulavelas and-e duj grupurä le manušen: opralutne aj telutne, godäver aj bi godäver, primitiva aj civilizàcia, tradicionalista vi modèrna. Mitikano däs duma, aver manuša aresle te aven marde na anθar vizasipen, na te aven telutne sar barvalipen vaj politikani zoripen, cí von si and-o jekh stàdio telutno le manušenge istòria. Kadava si o senso le lavesqo 'primitivo'". (Lugones, 2008) [9]

O kerdipen la kadajaqe kategorìa anθar e manuša, kategorìa kaj ulavel le manušen ande "civilizàcia" kaj si parne aj "primitiva" kaj si ne- parne, kadava kerdipen sas anθar o kontèxto le coloniäqo, kaj but manuša sas çhute te aven sklavurä.

Kadava ideologìa le "rasiaqi" sas kerdi te organisarel e manušesqi sklaviä, and-o vaxt kana e Europa anθar o ratopen sas lan filozofie kaj phenenas anθar e xakaja le manušesqe, le vestipnaqe, demokracìaqe, o barabavipnasqe. O korkoro drom ka e kristiàna te motivisarel e sklaviä sas te keren le manušen kaj sas ande kolonìe te aresen k-o statuto bi manusesqo, aj kadaja situàcia sas zi and-o sècolo XIX.

Astarindoj le secolòça XIX, o koncèpto "ràsaθar" sas zuraldo aj çhuto angle kaθar but manuša godäver. Sathaj but manuša godävnè phende ke ràsa naj ulavdi, o zanglipen rasìsto geli angle te xalärel e diferènce maškar e populàcie anθar o sastipen, godäveripen, edukàcia, aj vi anθar o barvalipen, isindoj nište diferènce maškar e rasikane grupurä, diferènce kaj na dašti te aven and-e aver çhand.

I ideologìa le "ràsaqi" sas dikhli sar jekh ajutipen. Misaläqe, anθar kadäja ideologìa sas kerdo o Samudaripen maškar e zuta aj e rroma

and-o dujto meripen.

O koncèpto "ràsa" sas inkerdo sar ćacípen paše štarśela berśenθar aj sas labiardo te keren institùcie sar i ekonomia, o them, i familia, i religia, i edukacia pašal e bibarabaripen, o barvalipen ćhoro. O procèso rasiąqo aresel te avel sar jekh buti kaj si te avel. O fictionàla koncèpto le ,rasąqo" si les jekh rezultàto: o rəsizmo. I idèea "ràsaθar" si jekh idèea rasista.

O rəsizmo si jekh sistèmo kaj si bazirime apr-o koncèpto "ràsa" aj si les maj but nivelură:

- peson àlo, (idèea aj xatărimata)
- interpersonalo (o komportàmento maśkar aver manuśa)
- kulturàlo (molarimata, godăripen, komunikàrea, śukaripen, lachipen, ćacípen,)
- institucionàlo (règula, kerdimata, krisa, istòria struktùre le societaqi)

Kadăve nivelură keren pen jekh avresqe. Misalăqe o rəsizmo kulturàlo aj o rəsizmo institucionàlo si ke e molimata aj e kultùra le manuśenqe oprelutne si institucionalizime, aj o rəsizmo kulturàlo kerel o xatărimata, e idèea, e komportamento rasista.

Anθar o zuralipen le rəsizmosqo and-o vaxt, e manuśa kaj si kerde telutne kaθar i ideologia , ka te daşti te ziven kerde vareso kaj sar kadă ke astarde te patăn vi von ke si sar phenen e oprelutne manuśa anθar lenθe aj te aven sar von phen ke si, te keren nasulimata le manuśenqe maśkar lenθe. Aresen te patăn ke si anθar i pelutni kategoria aj ke von na daşti te aresen te aven manuśa. [7]

O rəsizmo si sistematiko k-e vov ćhol o resipen maj anglal le ekonomokane resùrse aj politikane bićaćes, inkerel e institùcie aj e diskriminikane kerdimata ka e parne manuśa te aven bare apre manuśa telutne. [6]

Sathaj o rəsizmo si les e oriđine and-o kolonialismo, kadava zivel maj dur, vi kana e kolonie na maj si aj akana von si veste, o rəsizmo si vi akana kothe. O kolonialismo intèrno si jekh koncèpto kaj biandilo maśkar

o miškipen le manušenqe anθar i Afrika aj I Latina Amerika and-e berša '50 aj '60. Phendă pes ke ghetðură forosθar, *slums* aj *barrios* si len sajekh pozicia and-e bare forură le themença tikne anθar i Afrika aj I Latina Amerika mamuj i Europa aj Kidine Thema. O kapitalismo modèrno si les nevòia kaθar i bipotindi buti. O anglal kapitalismo sas les nevòia kaθar o koncèpto "ràsa" ka te dašti te čhon le manušen telutne te keren buti bi te aven potinde, o akana kapitalismo globàlo labarel kaθar o ràsizmo ka te rakhel le manušen and-o čhorripen aj bibarabaripen, aj lenqe bută te aven potinde nasul.

O ràsizmo si maškardependença le sexiste aj patriarxàle pràktika. E zuvlă rangaθar ziven aver fòrme le ràsizmosqe, i rasista uštavipen si sajekh le zuvlenθar diskriminàcia.

Kadava uštavipen si les but fòrme, aj but xatărimate sar si i edukàcia, i diz le butăqo, o sastipen, i reproducția, etc. O imperialismo reproductivo si jekh ideologia kaj phenel k-e maj anglal, e zuvlă anθar i "jekhto lùmea" dašti te keren xurde, and-o vaxt k-e zuvlă anθar "i trinto lùmea" naj mukhle te keren xurde (aresele pes zi k-o lengi sterilizàcia bi te kamen von). [6]

E rumunikani kultùra si vi voj pherdi anθar jekh ideologia rasista, kaj e societeθa, butvar na kamel te prinzarele ama, labarel lan. Jekh fòrma la ràsizmosqi and-e I Rumunìa si i rromofobia. I rromofobia si jekh fòrma le ideologiaqi rasiste, si jekh fenomèno sociali kaj sikavel pes anθar violència, xoli, diskriminàcia, isindoi jekh fòrma le institucionalizime ràsizmo. Rromofobia si anθar ireàle tràsa , stereotipură aj negative mitură, vi anθar o kosavipen le diskriminaqi istòria le rromenqi. [8]

And-o lil kadava kamas te sikavas e fòrme kaj lel len o ràsizmo aj i rromofobia maškar e rromnă, rromnă kaj si čhute k-o trușul anθar e rasiàle diskriminàcia, zuvlenθar, aj sociali klàse aj sikavaça sar dašti e rromnă te aven anθar o objèkto le istoriăqo and-o laqo subiektu.

Xainga:

- [1] American Association of Physical Anthropologists (1996).
[http://www.virginia.edu/woodson/courses/aas102%20\(spring%2001\)/articles/AAP_A_race.pdf](http://www.virginia.edu/woodson/courses/aas102%20(spring%2001)/articles/AAP_A_race.pdf)
- [2] American Anthropological Association (1998)
<http://www.aaanet.org/stmts/racepp.htm>
- [3] Tony Fitzpatrick - *Genetically Speaking, Race Doesn't Exist In Humans*,
EurekAlert!, http://www.eurekalert.org/pub_releases/1998-10/WUis-GSRD-071098.php
- [4] http://www.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/elsi/minorities.shtml
- [5] Smedley, Audrey; Smedley, Brian D. - *Race as Biology Is Fiction, Racism as a Social Problem Is Real: Anthropological and Historical Perspectives on the Social Construction of Race*, *American Psychologist*. Vol 60(1), 3an 2005, 16-26.
- [6] Thomas W. Volscho, "Reproductive Racism in the United States: The Sterilization of Women of Color Since the Early 1980s", 2008
http://www.allacademic.com/meθa/p_mla_apa_research_citation/2/4/1/6/5/pages241655/p241655-1.php
- [7] <http://www.cambridgedocumentaryfilms.org/Resiststudyguide.htm>
- [8] Valeriu Nicolae - *Anti-Gypsyism - a definition*,
<http://www.ergonetwork.org/antigypsyism.htm>
- [9] Maria Lugones - "The Coloniality of Gender", 2008,
<http://www.jhfc.duke.edu/wko/dossiers/1.3/documents/LugonesWKO2.2.pdf>

Andar e biprinzarde zuvlă and-e istòria

And-o kadava liloro kamas te dăs duma andar e rromnă. Sosθar? Kodolesqe so von si, palal so ame patas, o maj laçho misal andar sar e stereotipură aj e maj anglexatărimate kerde o lenqe imagina, kaj na si sar i realitèta. Vaj maj mišto phendo, kadala steretipura aj xatărimate keren jekh puzzle bikompleto kaj ame keras te komplerisaras les aver imagenença. Kamas, ka e publikàcia te dašti te kerel jekh imàgina le rromnenqi, imàgina kaj kadave te dašti te arakhen pen and-e lenθe. Butvar, and-o vakăripen le bişarane rromnă (kaj sas vi aktiviste vaj nùmaj rromnă) kadave phende butvar k-e na arakhen pen and-e imàgina aj o mesajo le bişarene rromnă aktiviste andar e xakaja le manuşesqe kaj von sikaven. Kadave rromnă na arakhen pen ni and-e stereotipikane imàgina kaj si sikavde and-e publikani sfèra, fal lenqe k-e na si andar lenθe, k-e na den duma andar lenθe. Kadava analiza kamel te opuniel pes le xatărimate andar e rromnă, zumavindoj, sakadă, te den argumentura andar e importànça le identitetage le rromnenqe, sar zuvlă vaj sar rromnă.

I publikàcia sikavel xatărimate andar e rromnă andar o nakhlo vaxt zi k-o akanuntno vaxt. Andar e perioade analizime, lilem e informàcie rromnenθar andar e periòada le berşenqe 1870, kana kadave si sikavde and-e xramosarimate, artikole andar o ziario, imàgina le piktorenqe, aj andar e akanunti periòada lem andar e mass-mèdia, kaj sikavel but imàgina, aj informàcie andar e rromnă. Maşkaral le dujto perioade, sas vi jekh kulturàlo folklòro andar e rromnă, sikavindoj imàgina andar lenθe, aj lava kaj sikaven lenqo zivipen aj le bută. Sar kadave imagine sas dine maj dur averenqe aj sar kerde pen xatărimate andar e rromnă aj sar e rromnă dikhle kadava buti, si nùmaj subiekte andar maj but, so ame kamas te sikavas. So kamas te sikavas si k-e imàgina andar o nakhlo vaxt si vi adies dikhle sar sas atùnçi. Aj ka te avel çaço so ame sikavas si

misalāqe, e imàgina, literarikane xramosarima, artìkole andar e prèsa aj kàzura sikavde and-e mass-mèdia kaj sas o principàlo subiekto.

Kadava materiàlo si sar azutipen andar e rromnă, kaj kamas te arakhlen and-e lesθe sajutne angeldinimata sosθar ai sar kerdile kadave xatărimata andar lenθe, jekh azutipen andar e terne rroma vi gaze, ka te dašti te nakhen apr-e naşulimata le manušenqe kaj sas anglal amende, vi generalosθe andar e rumunikani soćietèta, te keras te dikhel k-e le rromnenqe si len aver imàgina, kaj trebul te prinzaren len.

I publikàcia kamel te del vak le rromnenqe kaj si biprinzarde, aj lenqo zivipen na si sikavdo and-e ziarura. Aj e metoda kaj ame alosardem lan si sa e imàgina andar o nakhlo vaxt vi akanutno ka te dašti te pharas e stereotìpură andar lenθe, kodolesqe kana dăsa duma andar e rromnă te phenaş andar e godovalipen lenqo, tha' kaj bešen aj keren buti and-e jekh medio kaj na den len sajuvimata, k-e rromnă kaj ziven and-e jekh kulturàlo éhand. Kaj si bişarano kaθar e mazoritèta le societaqe.

E perspectiva le rumunikani societaqi dikhindoj e romnă kaθar 1850 zi 1900

“Romnă melale; le čhungrença pherda luludenθar sumnakutne lovenθar [15], drabarnă, başıbaşnă (kaj keren başbaş) dandença parne, uže aj kalo bal kaj keren len te aven sar nişte thagarnă mangărnă [12] nakhavde čerxaja [4] bilazavde, mangernă kaj phiren sirimença kaj bešen opre beča aj phenes k-e si e eziptikani zuvlă, sar sikavel amenqe e fresa andar e baranda e templosqe [12]. Ma vi sevni and-o kher, suvărni, kaj kerel xabe [4], zuvlă kheresaθr; kaj bešen le čhavença, kadă sas dikhle e romnă and-o XIX sècolo kaθar e maj godăver manuša andar o tîmpo kodova . E romnă kodova, vi e gază, sas dikhle stereotîpico. Te o manuś n.a gazo lel pes o ròlo k-e vov kerdăs jekh godăver thema, kaj si les o baxtalipen individualo, e zuvla na lile von korkoro jekh ròlo, kadava sas lenge dino zuraleça, o ròlo te kerel te avel kadaja baxtalipen.

O procèso te avel amen kadale xakaja aj vestimata na sas lokhes, tradindoj kaθar o aksesio bilovenqo k-e edùkačia andar savorre manuša le themesqe zi k-o agor, kana e zuvla daşti vi von te alosaren (o xakaj kaj sas dino and-o 1946). Andar kadala xakaj thaj vestimata e gaze na kerde but (te aresen, te aven len.importante buti te aven len ma na te phenes sajekh buti andar e romnă, kaj sas dikhle but tele, romnă kaj and-e sajekh vumia (k-o agor le XX secolo) sas vi akana k-o balamno, e manušenqe godăvera kaj marenaś pen andar e themesqi modernizacia, aj te čhon o them and-o sajekh than le maj baren a thema andar e Euròpa.

E gazi astarel te del duma and-o pùblico, ama o privato ačhol o principàlo than kaj si andar laqe, voj si kerdi na maj te inkerel, o kher. [1] Kàzom andar e romnă, kadave ačhon maj dur biprinziarde and-o pùblico,

von dašti te aven dikhle andar e jakha e xramosarne sar o Radu Rosetti, Gheorghe Sion, Dimitrie Dan, Adalbert Ghebora, etc. O muj le rromenqo dašti te arakhas les, and-e tablouria le piktorenqe, and-e fòtografie, ilustràcie, and-e but thana, kaj phenen but, kaj sikavel o dikhipe/so patial o xramosarno and-e relàcie le rromnàqi sikavdi.

E influènçe and-o sikavipen le rromnenqe

Jekh piktùra, jekh artikulo, jekh fòto keren bišarane interpretàcia. Kadave dašti te čhon le manušen and-e duj riga: pro aj contra. O jekhto dikhipe dašti te nakhavel pes, tha' na kerel amen te našavas o kamipen te phenes so patias, aj te zanas te keras vi averen te patian sar ame. Aj o agoro produso si jekh sùma kaj bučhol pes dikhipe soçiàlo. Na keres vareso kana avel amenqe informàcia objective zi keras vareso kana o dikhipe andar i realitèta si amari. [2]

O dikhipe soçiàlo si jekh čhand ka te dašti te keras e lùmă maj putârdi, te patias averen manuša. Si jekh meçanismo kaj keren pen teoria andar o soçiàlo medio, jekh meçanismo kaj palem-kerel e realitèta, inkerindoj/kaj ingerel/kaj kerel ka e caractéristice le butïaqo le kolaver, le manușesqi, inkliste andar e nòrme, molimata, patiaimata. O dikhipe soçiàlo si jekh korkoro dikhipe, kaj sikavel e realitèta, kadă sar sikavas opral, na si les jekh informàcie, objective, si len jekh sùma phenimatar, stereotipenθar, so patias andar e ziven kaj phenas averenge sar čăcimos absoluto. And-e kadava capitulo phenaša sar si dikhle e romnă and-e xramosarimata literaria, phiripnașqo jurnal o vaj and-e rumunikani prèsa. Si but saranimata mașkar o čhand/modo kaj e piktòrura sikaven e romnă aj o modo/čhand kaj e verver manuša godăvera, publikane manuša vas politikane le secolosqo XIX dikhenas le romen. Astarindoj kaθar o xuravipen, so buti kerenas, o čhand le zivipnasqo, and-o kadava kapitulo sikavasa sar e xramosarimata andar kadaja vreme andar e romnă pheren e piktùria, e dikhimata kàzom/so de vaj e xramosarimata andar kadala biprinziarde romnă, gele k-o kerdipen avere interpretàcie vaj stereotipuria, kaj barile and-o tìmpo, e soçiàle reprezentàcie. K- a te dašti

te sikvas kadaja butĩ, ama sa anglal tumende o folcloro, xramosarimata, xramosarimata andar e pr̥sa, ačara andar o živipen le rromenqo, kaj sas len interpretàcie, kerde kaθar manuša kaj dikhle aj kaj gele mai dur e informàcie. Ka te sikavas o dikhpen (i imazina) le rromenqe, kamas maj anglal te sikavas e periòada le robiaqi, kaj dašti te arakhas but informàcie andar e rromnã. I robia si dikhli jekhto var and-e oficiale docum̃nturã opre rumunikane phuvã and-o berś 1358, kana le rromenge phenen lenge robia, den lenge o statũto juridiko te aven robia (o Dan I voievod del le khangeriqe Voievodita “40 atigani”). [3] E dezrobia le rromenqi sas kerdi opre rumunikani phuv and-o seculo XIX, dašti te phenas ke roma sas roburia paše 500 berśa aj kadaja butĩ kerdãs te ka e manuša te dikhen le rromen avere jakhenča. And-o rumunikano folklòro sikaven pen but e roma, and-e verver ipostzura, proverbura aj phenimata khanile/našul kaj keren te zuralipen e stereotipuria, keren te patian ke savorre dašti te zanen so si maj mišto andar e roma. And-o kadava kontexto, dašti te dikhas savo sas e reprezentàcie e rromenge aj sar e robia dašti te inflũncil e rromenqi evolucia aj dašti te phenaś ke i robia si došali andar o dikhpen (imagina) e rromenqi and-o amaro vaxt.

E reprezentàcia le rromenqe and-o seculo XX

Sas vaj na sas roburia dine le rromenge but karakteristika, kaj si reprezentàcia soćialo le kadalenge. Si tipologie le rromenqe kaj si dikhle kaθar aver manuša. Dašti te phenaś ke si rromnã kaj šunel kaθar aver manuša, kaj del pativ, naj len zor te alosaren and-o živipen, aj si rromnã kaj si drabarne, žuvla saste, kaj na keren so phenel o kris.

And-e savorre xramosarimata, kadale dikhimata, si sar duj extrema kaj sikaven le rromnen, aj dašti te dikhas len vi avdives. Sikavas maj dur sar si dikhle e rromnã and-e xramosarimata aj piktũria butprinziarde.

I Maria, slũga and-o kher

Si but literãtũre xramosarimata kaj sikaven e rromnã, kana sas e

robìa. Fiesavo rajikano kher sas les jekh “Maria” kaj si lan“ o pataipen le dutiaqo kaj zanelas k-e si sklàva, robo”, kadava pataipen si o elemènto but importànto, e rajni del laqe pativ. [4] Roburenθar beśelas e razini, aj andar e rromnă, e rajinia lenas penqe slùga, zuvli kaj sivelas, kj thovelas, kaj sas le kaxnaça , kaj kerenas xabe/xamos, etc. O zivipen kadale manuśengo sas pherdi rromenθar: and-i kiravlin, and-e kamèra, bariarindoj le raklen, uzarindoj, aj lačharindoj vaj kerindoj ka o barvalipen le rajnengo te barol. Von sasas and-o than kaj kerelas pes buti vastesqo, kaj kerenas poxtana, poniave etk. And-o fiesavo rajkano kher bar sas thana kaj kerenas pes buti vastesqo, jekh cáčipen induśtria khersesqi poxtanaqi kaj le rajna denas pen barikane.

E rromni sklàva si sikavde sar lačhe rromnă kheresqe, kaj beśenas le rakhlença, kaj uzarenas e kamare, sas bithanesqo and-o kher le rajnaqo. Tha’ si kerenas doś”e rromnorre sas marde andar biaśunipnaśqo jekhe śiro kaj sas čuto jekhe lavitaqi struna”[...] Kaj mukhelas vurma jekh čhon.”Butvar, jekh rromnorri mudarelas pes, čhudeles pes and-e xaning”. [5] E rajni trebulas te beśel le jakhença apre laqo rrom, ka te na zal le rromença “na daśti te beśel bi te kerel vareso paśal jekh kreatura odobor śukar kaj sas palal e krisa lenqo”. Kada kerena o raj, ama e rajni le kheresqo sas čhuti te del pativ soćiàlo krisa aj te garavel, kàzom daśti, kadave “xastravimata” le rajnesqo. [6].

O konsèrvatòrisimo, e khangeriaqe krisa sas len maj baro impakto, dini si e edùkacia bi i patriarxàlo komuniteta kaj sas and-e kadaja vrema. I rajni Profirita, kana aśundăs k-e laqo rrom zivel jekhe sklàvaca rromni, phendăs: “ kadave na rumoen o kher. Nasul si kana o murś zivel la zuvlença kaj si andar i Germania, i Hungaria, kadave len lenqe love, daśti te aven rumunikane zuvlença, kaj čhon len te mukhel amen aj te lel len. Tha’nište čorrore ròbură... von? Si sar jekh kamipen kaj nakhel, sar nište nakavde cerxaja! [7]

I maj bari dukh sas te na śunel pes and-o fòro. Ke and-o lenqo kher biandile čhave bidadeśqo, kaj sas vi rroma, butvar e rajni arakhelas sar te xastravel le rromnen. E paramici le dajaqi Irina si sa kadă.

Kana e rajni śunel k-e laqo rrom inkerel pes jekhe sklàvaca, atùnci i

rajni phendās andar i rromnā k-e ćordās jekh dikhlo/ posa, kaj voj dāsas le rajnesqe aj kadava dāsas le rromnāqe. Marel lan, aj le rajesqe phenel lesqe k-e kana na bitinel le rromnān, voj telarel kheral.

I daj Irina si tindi kaθar o raśaj Nil kaj "palal so phenelas e rromni, sas les but rromnā k-i khangeri.

O Radu Rosseti, and-o lil "Xramosarimata" kamel te explikil e relācie maśkar e raja aj e rromnā. O lil sikavel paramice andar e rromnā kaj kamenas te aven le rajenća , te daśti vi von te ziven mai miśto. "E raja kaj kamenas kamimata ekstrakonzugalo, and-e kadaja vreme von kamenas te arakhen na rromnā, nūma kamipnaśqe instrumētura andar o popòro, kaj e maj peravdo, maśkaral e rromenqo kaj sas ròburā. O agoripen kadale paramici si butvar dramàtiko.

Kana le rajesqe Sandu Hortopan perel lesqe k-o gi jekh terni rromni, kaj sas lan deśupanzi berśa, "jekh rromnori u ori" phenel le purāqe Nastastia, sa sklàva, te gatisarel lan jekh berś, aj palal te anel lesqe. Palal but godārimata, I Anica mudardās pes. O vurdonari kana aśundās, ka te kerel ćaćipen mudardās le rajnen.

E relācie le rajnesqe naj sa vreme naśul. I daj Irina phenel le lonesqe Tiron, jekh rrom sklàvo kaj lesqi rromni kamelas lan o raj: " kaj si e zuvli andar amaro neamo kaj na avela baxtali te zal k-o kher le rajesqe? So te kerel o robo mai miśto, ka te zal lesqe mai śukar, nūma ka lesqi zuvli te placol le rajesqe?" [8]

E relācie maśkar o aj e rromnā aven sar nòrmalo, ama kana i Katinka, e rromni le lonesqi Tiron si acardi k-o raj, o lono anel pes godī sar" lesqi daj, e biba phenenas lesqe sar sas ka sas vi von k-o raj. O godāripen te uśtel pes anglal o raj ka te kerel ćaćipen...sas but dural leśθar. O vaxt kàzom sas robo, kerdās ande leśθe jekh godī aj o ilo robeśtar. Kana sas tikno dikhelas sar e rromnā si lile aj so daśti te keren von kana aresel o bar le rajesqo. [9]

O prandipen maśkar e roma na sas dikhili sar jekh butī ka te kerel le rajes te na maj lel rromnā, ci sas dikli sar jekh stràtègiaa ekonomiko.

O Dimitrie Dan phnel and-o lil " E roma andar I Bucovina" sar: "o raj inkerelas jekh liloro kaj nakhelas o gin le rromenqo, ka von te baron, te

keren but čhave, k-e sas rroma terne kaj mulenas. O raj phenelas butvar k-a e čhave kaj sas len 16 berša te len le čhajan kaj sas len 13 berša, ka te keren xurdore. Vov phenelas kon kas te lel bi te pucel len si kamen.” [10]

“I rromni vesti”

And-e literikane xramosarimata kaj dikhlem len, aj k-o agor, and-e rumunikani prësä andar o vaxt interbeliko, aj vi and-e tabloura le piktorenqe, kaj sikaven jekh kategoria rromnenθar: “ e zuvlä veste”. Kadale zuvlä si dikhle palal o lenqo zivipnašqo modo, kaj ingeren les, sar xuraven pen, bilazavde , von si sikavde sar e zuvlä kaj na inkeren e soćiale krisa vaj morale.

O lenqo zivipen si dikhlo sar jekh simbòlo andar o vestipen, sathaj i istòria sikavel amenqe k-e rroma sas ròburä 500 berša. Juridiko däs duma , kon sas len ròburä(e khangera, e raja) sas len o xakaj apre lenθe, apre lenqi familia, aj sa so sas len. [11]

Si jekh paradoxo, and-e soćietëta, e rromnä si dikhle sar nište zuvlä rumome/ melale, kaj na inkeren soćiale aj morale nòrme, nùma k-e and-e komuniteta von si dikhle inkerindoj e rromane krisa.

I thagarni Maria phenel and-o laqo jurnalo “Mo them” andar e rromnä kaj voj dikhlä len: “but šukarne si e terne rromnä, uce, tikne becença, aj vasta šukare vi pire. Sa so čhon apre lenθe, te si vi dërza, bešelenqe sa. Čhon apre lenθe orso arakhena apro drom. Butvar, čhon purane xuravimata kaj arakhen len aj kadave xuravimata keren len te aven maj šukarna, sar nište thagarna kaj mangel. Apre kadala purane xuravimata vo čhon šukare sirima, kaj in inkeren lenqe buca, aj dasti te phenes k-e si nište eziptikane sar ame dikhas len citrisarde and-e templura. Telal i dërza kaj ingeren len apro šero si nište čhungra kaj si pherda lovenθar, tikne kotora rangierne valinia/ tusna matalo, vaj suka kaj na zanaš so si, vaj svunto medala, kaj den pen dab kana von miskin pen. Truzal o lengo men si but šukar sirura kaj duden apre lenqi morti sar o bronzo. Kadave čhaja si basibasne aj bilazavde, mangel aj na inkeren godi k-e pašnange, palal

e lenge cingarde gada. Dadença parne, kaj dudaren pen kana asan tuqe, le vastența and-e buca, le șereța ćhudino aj jekhe thuvalin and-o muj. Kana aven kařar i tabòro and-i răt, le kofența apro șero, na daști te godăres so de șukare si von.Von zan angle, uce , aj o pani ćhudel pes apro lenqo muj/ćham. O kham si tele, aj sar o kham si ćhivdo, kerel ka e rromnă te fal amenqe sar niște sune, kaj na zanaș kařar aven aj kaj agoren. [12]

Sakadă, o Dimitrie Dan, and-o lil “e Rroma andar i Bikovina” del duma andar o xuravipen le rromnenqo: “e zuvlă kana si terne si but șukarne, aj kana alosaren sar te xuraven pen, zanen sar, o șero phande les, and-e Bukovina jekhe poseța baro aj zilto, andar lolo poșom, k-e lenqe placon e ranga, e pistiri ćhol les na maj kana si but ćorre, von xuraven pen gadența kerde thavoreța,aj coxe kerde andar poșom tindo andar o fòro, aj k-o agor jekh baro postin bakrenřar,; odobor e ćhaja aj so de e rromnă inkeren k-o men șirura lovenřar ruputne, vaj kana si len vi somnakutne.” [13]

Jekh elemènto kaj arakhel pes and-o ziveipen le rromnenqo aj kadava keren len veste sik-e von beșen and-e caxre, and-e tikne khera kerde and-i phuv vi and-e vurdona, kadave modura te beșen kadă keren te barol o phandimos le rromenqo le naturaca, sikavindoaj o zivipen veste; “So arakhas lenře aj na arakhas and-e aver riga si i morti kali. Kana dikhes len, le balența sar si o abanoso,la mujaca kali, aj le dadența șukare aj parne, khetanes kerel jekh baro kontrasto. Von inkren orso: o sil, i bokh,o tatipen, o mudaripen răteța aj xolinaca”. [14]

And-e savorre xramosarimata, i buti le rromnenqe veste si te drabaren. Jekh terni xramosardi, I Elena Didia Odorica Sevastos, arakhel sajekh buti le rromnenqe. Kadaja xramosarel pesqi amalni: “kana te das kařar i phuv Oraseni, apro phuv sas anzarde but rroma kaj beșenaș aj khelenas pen; so de mangepen aj so de bilazav k-e kadala manușa le mujaca sar i phuv, le jakhența sar o jag aj le balența sar si o korbo. Niște rromnă ćorre le balența biulavde aj la ćhungrența pherde luludenřar, sirura aj ruputne love ćhuden pen k-o amaro vurdon aj denas muj:<< beș, gazorie te drabarel tuqe i baba, te ćhudav e lilore, ker na maj kathe

trušul jekhe ruputno lovorro aj kerav tuqe vareso te paxol vi o pani.>>
jekh ankalavdās andar jekh gono kaj beśelas k-i bu , jekh čhar , aj falas
manqe k-e si feriga,aj phenelas: << de jekh lovorro aj dava tuqe kokolo
kamilaqo, te inkereles les tu a aj zala tuqe mišto>> Kadā phenelas e
rromni , tha’ dikhle man k-e na phenav kanci, mukhle man, aj gele palpale
k-o vurdon. [15]

Aver okupàcia/ butĩ le rromnenqe si dikhli kaθar o Lecca and-e “E
istòria le rromenqi”. Von si le “tusnença/ valinença, la xuravimata, aj le
bengorença/ talismana”. Sa vov phenel andar e rromnā kaj inkeren i
Paparuda (o dies le paparudenqe, si and-o trinto žoine palal I Patradĩ):
“Rromnā le phandença lole aj śirura piren and-e khera te dilaben aj te
khelen. E terne čhaja khelen aj e phuri dilabel andar o muj:

<< Paparuada ruda,

Ala aj suzlar tut

Te peren e briśinda

Le dubelença.>>

k-e kerde kadā e rajni čhudel apre lenθe jekhe dulença aj potinel lenqe
jekhe lovorreça vaj vareso purani butĩ”. [16]

Te avel pherdi e imàgina andar e rromnā veste si sikavdo o lengo
prandizipen: “kana jekh rrom prandel pes jekhe rromnāca kaj na si andar
p-o neàmo,(kadā na kamel pes) vov lel o anav laqo aj beśel le neàmoca
laqo aj trebul te anel laqe jekh caxra, vurdona, grasta”. Dikhas k-e vi
kathe arakhas sar e rromni “vesti” dašti te avel laqe so kamela; “ o rrom
na si les i grīza andar o kher, tha’ si čorel vareso, k-e vov si sar i pori le
juglesqi kana si te kerel butĩ, aj mukhel na maj le rromnān te kerel butĩ,
aj te del le čhaven te xan aj vi le ... murśesqe khandino”. [17]

“I rromni drabarni”

Jekh importànto ròlo and-o rumunikano folklòro khelel les i drabarni
rromni: “o drabaripen si e butĩ kaj si dini na maj le rromnenqe”. E
xramosarimata si pherde rromnenθar kaj si drabaren, aj si len jekh
phandipen la bengença.

O Mihail Kogalniceanu and-o "Tikne xramosarimata andar e roma" sikavel zurales kadava buti: "lenqe zuvlă našen apro drom aj drabaren, phenen o avutnipen aj draberen e sună" [18]. "Von si kaj keren aj bikeren, kaj dašti te del tut armana, dašti te kerel to avutnipen. Nijekh puri drabarni andar e paramice le Andersenesqe, vaj andar "Aribikane Răta" na dašti te čhon pen le purenča drabarna, kaj si xuravde and-e puarane dırza,kaj jekh var sas dudvale..." phenel e thagarni Maria and-o lil "Mirro them". [19]

Andar o lenqo xuravimata dikhas andar savorre lila: "bare kotora stofenθar sas kidine sar jekh turbano truzallenqo šero aj lenθar inklenaš čhungra balesqe kale biulavde. And-o muj sas len jekh thuvali, kaj pianaš tutuno!" maj dural phenel andar lenθe: "kadave pure drabarne si dikhle mišto and-o lenqo tribo. E armana kaj keren len, del lenqe pativ anglal e terne. So e romni dašti te mangel aj te bitinel e suva aj katla aj maj godaver kana drabarel and-o vast, lilenθe, kadă si lan maj but te dele le čhaven".

So phenen e romnă ka te dašti te xoxaven: "si tut baxt, phenel o korango, but gurumna. Inkerel pes palal tute o sosoj sar inkerel pes palal o jukel. Na asal o korango kaθar e manuša kaj zan late?" [20]

O Mihail Kogalniceanu kritikil and-o lil "Tikne xramosarimata andar e roma" k-e zuvlenqe na-j len pativ andar lenθe: "von den pes kas del maj but lovorre; aver buti maj si len te drabarel, te phenen o avutnipen,dikhindoj pes and-o vast vaj and-e lila, vaj kana del duma le oglindača, kaj inkeren lan and-e jekh kùtia". [21]

"I romni jagali"

Kana dăş duma andar e relăcie maşkar e romnă aj e roma vaj andar e relăcie la romneqe le rajnenča, i romni si dikhli sar i "jagali romni". Tha' kadaja reprezentăcia dašti te aven lan maj but nanajmata .Kadava ipostaze andar e romnă si verver čăce k-e lenqo gođi ingeren len te keren so keren, aj kadava komportamēto na sas lačo and-e kadaja vreme.

O Radu D. Rossetti phenel and-o lesqo lil "Remember" kana sas te zal

and-e armia aj sas and-e gara Bucuresti, te zal and-o dujto meripen: “e gaza ulavenas kaθar lenqe gaze, luludença aj cumidinença. Jekh rromni kaj laqo rom zalas vi vov an-o meripen, rovelas andar lesθe zori zi kana o rrom dās laqe duj vasta , te vazdel laqo moralo”. [22]

Tikne paramice, phende mišto, kaj e rromnă si sikavde and-e naşul ipostaze, arakhas vi and-e artikole, kaj e rromnă kerel naşul akçiune. Mi-salăqe, and-o ziario “ Le manuśesqe xakaja” o zin biś andar biśuśtar februara 1890, and-e rubrika “Literara Kronika”, si jekh paramici “ O Ghiokan , o ričhino” kaj phenel pes sar lesqi rromni xoxavelas les, o o rrom zi k-o agor merel bibaxtalo. And-e “Ruminikane Ilustraciune” arakhas anekdote andar e rromna, sar “ I sirimi le rromesqi” aj phenel pes sar jekh raj kamel te phuvarel jekhe rromnă , aj voj na kamel, tha’ zi k-o agor voj perel aj mukhel pes. [23]

O Radu Rosseti and-o lil “Xramosarimata” phenel sar jekh Visinoiaia, jekh rromni kaj sas sklăva, k-e Strilea Mihalăche.”Sasas but şukarni kana sas terni, sas phuvardi kaθar ştar gaze kana sas lan deşusov berśa, aj palal sas bitindi apre nişte lovorre. Aj palal so sas atŭnci, biandili e Cat-rina, kaj anel pes godi latar.” [24]

And-o lil “Kontemporane suvenirura” xramosardi kaθar o Gheorghe Sion, arakhas vi i lachi latura le rromnenqi jagali., o jekto lesqo inkerdipen “ rromni kaj dilabelas aj sas bikheresqo, vagabunda, sar sas voj, falas tuqe k-e kerelas pes andar i rromani kaj sa sas lan maniere and-e jekh rromni but şukarni. O Siono sikavelas lan sar jekh rromni şukarni. Uci aj kerdi şukar, e vasta aj e pire, savorre den laqe jekh indiano aero.” [25]

Lenqo inkeripen na gelo but, kana i daj la Sionesqi sas te merel phenel lesqe te na maj dikhel lan: “andar o mistipen aj to avutnipen te na phandeş to zivipen jekhe rromnăca. Ja aj na avela laça! De lan drom aj kana arekhesa jekh rakhili , te prandeş laca”.

Konklùzie

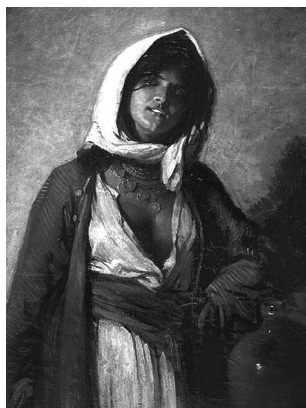
E imăgine si sar jekh istòria , so si maj interesănto si e paruvimata kerde and-o vaxt , e mesaje kaj sikavde len aj vi le influençe kadalenqo

andar o mentàlo le manušenqo.

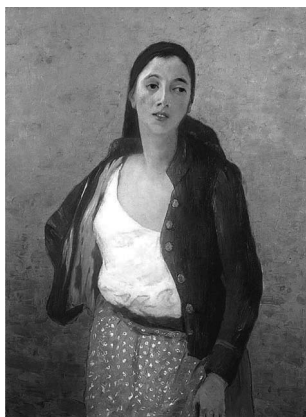
E rromnă si biprinzarde and-e istòria. E imàgina aj e xramosarimata si korkore modalitèto te sikavas e rromnă andar kadaja vrema(o agor le sekolosqe XIX aj o siridoj le XX sekolo) ka te sikavas e realitèta le vre-maqi.

E imagine sikavde kamen te phenen sar e imàgina le rromnenqe si and-o vaxt, aj sar si von dikhle. Na dašti te zanaś sar kadale imagine influènciśerde o influèncil e publikane opinie. Si phares te dovedisaras k-e kadale imàgina na sikaven e realitèta sadivestutni, ci von sas stereotipikane kerimata le xramosarnenqe/ piktòrura. Ćaćipnaśqe, kadale imàgina sikaven rromnă and-e biśarane ipostaze: drabarnă, rromnă kaj bitinen luludă, artiste pherde erotismo (nište imàgina kaj sikaven rromnă kaj dila-ben k-e biśarane instrumèntura), tha' vi rromnă pherde grizatar, godorvalimata, daja kaj den ćuci, kaj keren buti. Te kamas te dikh-as o konteksto le vremaqo, o xristianipen, kaj ćhonaś le zuvlen te aven lenqe jekh moralo phiravipen, suzipen, telaripen, te anel lenqe godi, savaxt, o bezex le biaśunipsaqo sar vi k-e von si bi goraripnasqo, kaj zan palal e xatărimata, aj kadă k-e trebul te aven kontrolime, atunci dašti te phenaś k-e von si sas dikhle palal kadale imagine but naśul. O moralo phiravipen kaj sas na maj andar e zuvlă, sas uštavdi kaθar kadave rromnă, kaj inkerenaś i thabarni and-o muj, sas paśenanqe (denaś ćuci le ćhavenqe and-e diza) sas len sar bută kaj na sas morale andar kadale berśa (sar sas o drabaripen).

E imàgina kaj e piktòrura kerde len dašti te aven kerde binaśulimata,

Nicolae Grigorescu, *I rromni kətar Ghergani*, 1872, ulej p-i poxtan, O Natiōnālo Musēo le Artaqe, București

Stefan Luchian, *I Safta kaj bitinel luludi*, ulej p-i poxtan, O le Natiōnālo Musēo Artaqe le Rumuniaqo, București

tha' ame na zanaš kadava butĩ, k-e von na xramossarde vareso andar kadaja butĩ. Zanaš andar o kristianipen k-e sas jekh baro faktoro kaj dašti te influenćil (o moralo phiripen le zuvlenqo) e rajen aj vi le manušen. Savorre kadala imàgina sas kerde palal duj nocie kaj si i klidin andar kadale xatàrimata: o kòrpo aj e okupacia/butĩ.

But andar e imàgina kaj phenen andar e kòrpo, o erotismo, maškar aver imàgina si andar e rroma drabarne, tha' savorre imàgina si len jekh elemènto khetano: i ideaa si k-e von na keren palal e regule le societaqi. Kamlem te sikavas k-e piktòrura čhon and-e lenŕe imàgina lenqe xatàrimata aj stereotìpură andar e romnă. Dikh akana k-e arakhas and-e lenqe piktùra, imagine fizikane andar e romnă, aj andar o ròlo te sikaven e bută tradicionale andar e romnă. Andinem and-o amaro vakàripen andar kadava kapìtulo sar e literatùra, i prèsa, vaj aver xramosarimata, konfirinen e sikavde mesaje andar e imàgina, vaj piktùra.

Patas k-e kadava imàgina kamle te sikaven e ròlura le romnenqo. Kadava imàgina si vi adies. Kadava stereotìpură, xatàrimata na paruvdile ni adies, sar prùva bešen e informàcie rasistikane kaj si dine and-e mass-mèdia. [26]

E note:

[1] Te dikhes sar misal e artokole andar o ziario "E manusesqe xakaja" le Sofiaqe Nadejde "Femeia și socialistă" kerdo and-o gin 1, p, 2 andar 1885 si and-o gin 17 andar 21 februara "Rolul femeii în mișcarea socială". Sakada, e artikole kaj phenenas andar

Octav Băncila, *I rromni le thabalinaça*, 1918, serigrafie, jekh partikulăra kidipen

Octav Băncila, *I rromni le kelimnasqe lelença*, 1918, O Naționalo Mușeo le Artaqe le Rumuniao, București

o statuto le juvlaqo sikavde and-o ziario "Emanciparea" andar e bersa 1891-1892.

[2] Filip Ionela, "Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale", i Societeta Jantrip-nasqe & Tehnika S.A. Bucuresti, 1995

[3] Te dikhel pes o site-ul www.romanothan.ro

[4] Gheorghe Sion, "Suveniruri contimpurane", 1915, ed. Minerva, Bucuresti p.20

[5] ibidem 4, p. 16

[6] idem 4, p 25

[7] idem 4, p 22

[8] Radu Rosetti, "Scrieri", 1980, ed. Minerva, Bucuresti

[9] idem 8, p. 85

[10] Dimitrie Dan, "Țigani din Bucovina", 1892, rasaj and-e Lujena Cernăuți, Tipografie și Litografie concesionata Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, p.16

[11] Nicolae Gheorghe, "Romii. De la robi la cetățeni", <http://www.romanothan.ro/sclavia/ROMII-DE-LA-ROBI-LA-CETATENI.html>

[12] I thagarni Maria le Rumuniaqi , "Țara Mea", i edicia III editura Librăriei&Pavel Suru, Bucuresti, p. 73

[13] Dimitrie Dan, "Țigani din Bucovina", 1892, Cernăuți, p. 23

[14] Octav G. Lecca, "Istoria Țiganilor", 1898, Caransebeș: Tip. Diecesana, p.39

[15] Elena Didia Odorica Sevastos, "Călătorii prin Țara Românească", o dujto lil andar 14 iulie1887(xramosardi k-e Botosani) bichaldi laqe amalinaqe Electra Mortzun 1888 lasi, Tipografia Nacionala, p. 13-15

[16] Octav G. Lecca, "Istoria Țiganilor", 1898, Caransebeș: Tip. Diecesana, p.167

[17] Dimitrie Dan, "Țigani din Bucovina", 1982, Cernăuți, 32 p. (ed. germană, 1893, 42 p.), p. 29

[18] Mihail Kogălniceanu, "Schite despre țigani", 1900, Tipografia Dacia, P. Iliescu și D. Grossu, pag. 17

[19] ibidem 12

[20] ibidem 17, p. 29

[21] ibidem 18, p.27

[22] Radu D. Rosetti, "Remember", 1921, Ed. Libraria Socec&Co, Societatea Anonimă, p. 24

[23] În " Ilustrațiunea română", nr.10 din 18 august 1891

[24] Radu Rosetti, "Scrieri", 1980, ed. Minerva, Bucuresti, p. 81

[25] Gheorghe Sion, "Suveniruri contimpurane ", 1915, ed. Minerva, Bucuresti, p.7

[26] Dikh o dujto kapitulo le kadavesqo lil: "E dikimata le rromnenqe and-e publikani sfera".

Le rromnenqe dikimata and-i publikani sfèra

I publikani sfèra si o than kaj e manuša dašti te malaven pen, dašti te keren aj te phenen lenqe godàrimata, dašti te den дума, te vakàren, aj kana si sazìpen, te aresen ke jekh konsènso aj te arakhen e problèma kaj si and-i soçietèta. Maškar kadava akçiùne, von dašti te keren jekh paruvìpen, te laçharen e nasulimata andar i soçietèta. I publikani sfèra si o than, kaj e manuša dašti te malaven pen, sar jekh misal si e škòla, o kultùralo cèntro, kafava than, i publikani sfèra le soçietaqi, etc vi sajutne riga, sar si i mass-mèdia vaj o internèto. And-e jekh demokratikani soçietèta savoren si len akçèso k-i publikani sfèra, savorre dašti te vakàren, te den дума andar so von patàn aj dašti te avel len kadale idèa aj dašti te paruyen i soçietèta. Tha`, çaçipnašqe, i publikani sfèra na si sar sikavel pes ke si. Si manuša kaj lenqe nasulimata naj pkende, lenqe vaka na ašunen pen aj lenqe experièncè si biprinzarde. E çorre, e zuvlà bi“parne” [1] na dašti te aresen and-i publikani sfèra aj lenqe problèmurà açhon butvar biprinzarde.

E rromnà, andar o lenqo gen, andar i lenqi etnìa aj si andar i perutni klàsa soçialo, na si dikhle mišto and-i publikani sfèra aj butvar lenqe problèmurà si dikhle andar e jakha aver manušenqe, aj andar e xatàrimata kaj si and-e soçietèta.

And-e kadava kapitulo, sikavasa nište misalà andar i mass- mèdia andar e rromnà, ka te dašti te dikhas o lenqo than and-i publikani sfèra, aj vi te dikhas sar te keras ka lenqe experièncè te aven prinzarde aj von korkore te phenen andar lenthe. Kamas te sikavas e situàcia e rromnenqi kaj si andar duj lùme: maškar e tradiçie aj emancipàcia, and-o jekhto than sikavas o çhand sar kadave rromnà den дума le komunitaça, le familiaça, aj vi le rromença, and-o dujto than sikavas sar e rromnà si le gazença, sar

si von dikhle kaθar kadala manuša aj save si e lenqi sazimata te lel o lenqo than, birasismosθar aj bixatāripnasθar.

O mīto andar i “jagali rromni”

O stùdio sikavipnasqe: i telenovèla “Rromesqo ilo”

Astaras and-o kadava kapitulo te sikavas jekh misal andar i stereotìpikane reprezentàcie, aj o sikavipen jekhe rromni jagali, aj sas sikavdi and-e mass-mèdia sar jekh misal lačhipnaśqe andar i romani komunitèta. Paśal e stereotìpikane reprezentàcie le rromnenqe andar i literatùra, piktùra, sar si i rromni, sar drabarni, kaj bitinen luludă, sar sevnă, ćorrna, aver reprezentàcia si e jagali rromni, śukarni, exòtika, e zuvlă kaj len i godī le manuśenqe, kaj si sar jekh suno andar e “parne” and-o kadava mīto, e rroma si dikhle palal duj dikimata, o sèxo aj o rasismo.

O mīto le “le rromnenqe jagale” von si kon den e struktùra le telenovelaqi “Rromesqo ilo” [2] e telenovèla kaj sas lan bari audiença aj but reàkcie and-e mass-mèdia. Tha, and-o “Rromesqo ilo” si mīsto te dikhas and-o kadava kontèxto, e reàkcie kaj kerde len e mass-mèdia, aj and-o sikavipen le filmesqe arakhas reprezentàcie stereotìpikane aj rasistikane kaj khuven sar lačhe reprezentàcie.

I lùmea le tabòrosqe dikhli andar i telenovèla si jekh lùmea pherdi tradićienθar vi aćara(misală e rroma andar i telenovèla kamen na maj te prandizen lenqe čhaja, aj savorre zuvlikane personàzură si sikavde and-o site le telenovèlaqo [3] ke si tradićionalisto, kaj kamen na maj te prandizen , te keren čhave, aj kaj sa kerel andar p-i familia), tha’ and-i aver rig, and-o tabòro si jekh vesto “ spirito”, čhuto rigaθe dašti te phenaś, misalăqe, o personàzo kheldo kaθar i Loredana Groza, (kaj vi dilabel e gilă le filmesqe), i Rodia, si čhuti apro sito sar jekh “jagali rromni” kaj si o vesto spirito le taboresqe. Vaj o principàlo personàzo, i Roza (kherdo kaθar i Nikoleta Luciu) kaj sas dini k-i škòla and-o Pariso, ačhol sa e “rromni jagali” kaj khelel śukar aj si lan jekh korkori motivàcia and-o filmo: te viazrel o murśikano personàzo aj apro sito si sikavdi sar jekh

romni šukarni kaj dašti te lel e godi le muršesqe. I stereotipikani imàgina kaj pheren o filmo si chute anglal e lache/afirmativo reprezentàcia. Misalà, o muršikano personàzo si dòktoro apre Ambulança (jekh reprezentàcia kaj na si andar e rroma). Maj si and-o filmo jekh sekundaro zuvlikano personàzo, I Cezara kaj si romni, si si sikavdi apro sito kadà: "si reportera, but godàver". Tha' and-o filmo si sikavde but stereotipurà andar e rroma, andar o lenqo exòtismo, andar lenqe butà, andar e romnà jagale, stereotipurà kaj si but "prinzarde" andar e rroma.

E telenovèla sikavel but rasistikane imàgina andar i komuniteta aj von si sikavde sar lache butà andar e rroma. E reàkcie andar e forum-urà vaj phenimata kerde manušenθar, si ke na dikhen mišto kadava filmo, ke vov kerel le romen te aven "prinzarde" aj ke rumon e imàginea le Rumùniaqi and-i lùmea. O sérialo sas jekh misal lačhipnašqe kerdo kaθar e gaze andar i romani komuniteta. Kana o klùbo Dinamo potindàs andar lenqe manuša kaj dine muj rasistikano, o sherutno Cristi Borcea phendàs: "so te xatàrav, ke Rumùnia si jekh them rasistikano kana e telenovele "Rromesqo ilo" marel e ratingurà? [4]

E romnà maškar i tradičia aj e emancipàcia

O lav "patriarxàto" phenel k-e le muršen si len zor and-i soçieteta, maškar so e zuvlă trebul te keren xabe, si len griza kaθar e chave, rromesθar, nasfalenθar, phurenθar. Le muršen si len zor and-i publikani sfèra, tha' le zuvlen si len zor and-o kher, si vi von and-e publikani sfèra, kana bešen pašal lenqe manuša, jekh soçieteta "patriarxàla" si jekh soçieteta kaj e institucie, e krisa sikaven o godàripen le muršenqo, kaj kadaja godàripen "avena sar trebul". Kana phenas e lava "murša" vaj "zuvlă" kas kamas te sikavas? Kadale kategorie naj kerde mišto. And-e fiesavi kategoria si but ierarhie aj bisarimata. Misalà, e zuvlă heterosexuale aj lesbiene na si len sajekh than and-e soçieteta. Sakadà si bisarimata and-i rig soçialo, etnìa, "ràsa" maškar e zuvlă, aj savorre kadala bisarimata si vi maškar e murša. And-i publikani sfèra, e murša "parne" si len maj but sar e rroma. I feminista Bell Hooks [5]

phenelas k-e nasulimata sikavdi kaθar e “zuvlā parne” naj sajekh le zuvlença kaj si len aver rang, aj k-e lenqe nasulimata” la zuvlenqo kaj si len aver rang” si sajekh la nasulimata le murśenqe kaj si len aver rang.

Kadā vi ame daśti te phenaś andar e rromnā. Tha’, e situaćia le rromnenqe si čhuti k-e intersèkćia maśkar e soćietèta rasistikani aj vi e rromani komunitèta patriarxàlo, kaj keren vi voj diskriminàćia. E roma si jekh popòro bithemesqo, jekh popòro kaj sas mardo[6], aj but berśa sas bi te avel lesqe zor. Maj but, palal i dezrobirea le rromenqi, o them na kerdās kanći te čhon le romen and-i soćietèta, buti kaj geldās k-o peravipen le rromengo aj čhutālen avri andar i soćietèta. Andar kadaja situaćia , e gazikani soćietèta kamel te kosel amari identitèta(and-o aver vaxt, vi te mudarel len, sar sas o Samudaripen/ Porajpen) [7] si importànto, andar e roma te inkeren lenqe tradićie, te avel lenqe zurale pand le familiaça vi le komunitaça te daśti te rakhen e identitèta aj o khetanipen rromano. Maśkar e roma si vi phangle komunitèturā. And-o vaxt kana e soćietèta barili vi o miśkipen andar e xakaja le mansuenqe, o miśkipen le zuvlenqo, etc, e soćietèta paruvdās pes, aver komunitèturā aćhile phangle, kaj sas len aćara aj nòrme aj na maj sas dikhle miśto kaθar i soćietèta. Kadala nòrme aj aćara na dine o xakaj le zuvlenqo te keren alosarimata sar si o prandizipen, i familia, i edukàcia.

Si phares andar e rromnā te den дума andar e problèmurā le komunitesqe, kaj e komunitèta inkerel e tradićie aj e nòrme, kaj inkeren le zuvlen and-o kher. E rromnā aktiviste sikaven e situaćia le rromnenqe kaj beśen and-i komunitèta, e nòrme aj e aćara kaj na den len o xakaj te alosaren, kadaja buti si and-e opozicia le idèaça so si o khetanipen maśkar e roma. Palal kadaja buti, e gaze phenen k-i rromani komunitète si “purani” and-o kontraśto le societaqi “ nevi”. [8]

I diskriminàćia maśkar e murśa aj e zuvlā naj tòko maśkar e roma si vi and-e bare soćietèta (misalā, e situaćia le rumunikane zuvlenqe kaj si čorre na si len sa kadā situaćia sar le rromnenqe, tha” so si aver si k-e rromnā si vi diskrimime andar i etnìa. Kana e rromnā kamen te aresen and-e lùmea le gazenqe, von si čhute rigaθe. Butvar, e zuvlenqi diskriminàćia maśkar i rromani komunitèta si sikavdi sar jekh purani

kultùra, bi te lel godăthe i situăcia ekonomika, soçiàla aj politikani le savorre soçietaqi, kaj inkerel e rromani komunitèta and-o ćorripen, peravipen aj bi te avel lenqe politikani zor.E diskriminăcia kaj si maşkar e komunitèta na si nùmaj andar e tradićie si vi sar e soćietèta dikhel e rromani komunitèta.

O stùdio sikavipnasqe: sar sas dikhlo o prandizipen le Anăqo Maria Cioaba and-e mass-mèdia

Kadavo kàzo kamas te sikavas les ka te dikhas sar e zuvlenqe problèmură andar i komunitèta si sikavde sar diskriminăcia.

And-o berś 2003, i mass-mèdia andar i Rumùnia vi intenacionàlo sikavdăs but o prandizipen maşkar i Ana Maria Cioaba kaj sas lan deşutrin berśa(aver phenenas k-e deşuduj berśa) a Mihai Birita deşupanj berśa.

Kadava situăcia sas prinzardi and-i internacionàlo presa (palal jekh reportajo andar o băv, dino k-o BBC) aj but reàkćie avile kaθar i Europaqi Uniunea, aj kadale situăcie kerde reàkćie vi and-e Rumùnia (zi k-o guverno) te keren vareso and-o kadavo kàzo. E ćhave sas xulavde aj e dada sas ćhute te del len k-i škòla pale sathaj e Ema Nicholson kaj sas k-i U.E kamlăs ka o them te lel le ćhaven kaθar lenqe dada, aj sas but nasul.

Kadale prandizimata keren pen and-i rromani komunitèta [9] o băv le Anaqo na sas vareso bisarano, sosqe numaj kadava băv sas dikhlo kadă? O băv sas dikhlo and-e presa te daşti te phenen k-e kultùra rromani si aćhili pale, and-e komparacie le “parne kultùraća” , europaqi kultùră, kaj inkeren/ sikaven e xakaja le manuśesqe. E familie le duje ćhavenqe sas barvale, o Florin Cioaba, o dad le ćhajaqo, si and-e publikani sfèra, o băv sas kerdo bute lovenća aj sar kirvo sas jekh ministro. I bari kaùza na sas o ćorripen, i biedukăcia, o bibutăqo ci sas i rromani tradićie. And-o kadavo băv so sas dikhlo sas o barvalipen, e xakaja lenqe na sas inkerde, e reàkćia le Europaqi Uniunnea, sosθar i rromani etnìa si kadă na sas dikhle and-e presa. O them Rumunikano na kerdăs kanci zi kana e Comisia Europeana na kerde von vareso anglal kadave bută.

Maškaral, panjsela beršenge, e rroma sas roburã aj e çhaja sas butvar phuvarde kaθar lenqe razã. E çhaja kaj açhenaš kamne palal, na sas dikhle mišto kaθar i rromani komuniteta ni kaθar e gaze. Andar kadava k-e lenqe çhaja zivenas trašaça te na aven phuvarde kaθar e gaze, e rroma arakhle k-e si mišto te prandizen len but anglal, kodolesqe so von sas prandizime, von na maj sas but “uze” aj e gaze na maj kamenas len. Kadava açar na sas inkerdo tòko kaθar e rroma, vi le çorre gaze prandizenaš lenqe rakla but- anglal ka te arakhen len kaθar e gaze. “Jekh baro naçionalismo sas paše kana o rumunikano them kerdãs palal o vestipen le rromenqo andar i sklaviã andar e berša 1856 [10]. And-o avutno sekolo sas o Samudaripen and-o vaxt kaj šela mienθar rroma sas mudarde and-o anav le rasialo uzipnašqe, palal so avilo o komunismo aj e zurali asimilãcia”

Te dašti te ziven and-o uštãvipen aj te inkeren lenqe identiteta vi kana sas bari asimilãcia, e rroma dine pen rigaθe aj mukhle lenqe tradiçie, laçhe vaj nasul” [11] I rromani kulturã si došali andar o uštãvipen le çhavenqe xakaja vi le rromnenqe, na dašti te avel dikhli rigaθe kaθar i soçieteta, avri kaθar e istorikane, ekonomikane, soçiãle aj politikane kondiçie, le themesqe kaj si. O prandizipen maškar e çhava si te avel dikhlo vi andar e istorikane kaùze, vi e ekonomikane, soçiãle aj politikane faktorurã kaj si len baro ròlo and-i diskriminãcia le rromnenqe. Kadale prandizimata maškar e çhave si inkerde nùmaj kaθar e rroma and-i lenqi tradiçia, bi te dikhel pes e soçieteta kaj von ziven, atùnçi kadaja si jekh nasulimata na maj and-e jekh komuniteta kaj si dikhli sar jekh “non-eupaqi” kulturã, kaj si dsikrimininen lenqe manuša aj akana k-o agor na “mol” te eliminisarel e diskriminãcia kaj e rroma si çhute kaθar i soçieteta. Sakadã , e problèmurã le rromani komuniteta sar o çorripen baro kaj but rroma ziven, kana si diskrimine kaθar e rajmata vi gazenθar, e pucipen dikindoj e edukãcia, o bibutãqo, etc, na-j dikhle atùnçi kana nùmaj e tradiçie si došali andar e problèmurã le rromani komuniteta aj o them aj e soçieteta na si len doš. [12]

Kana kadava prandizimata sas kerde, o them na kerdãs kanci. And-o aver çhand, kadale prandizimata si dikhle sar jekh argumènto rasistikano

anglal e rroma, vi kana kadava ačara na si inkerde kaθar savorre rroma.

Ačhavna k-i edukàcia le čhavenqi generalosθe, vi le čhajenqe speciàlosθe

But-angle prandizimata si sikavde sar i principàla kaùza sosθar e čhaja na zan k-i škòla, kadaja sikavipen na si čači, aver kaùze si maj bare sar o čorripen, diskriminàcia kaj na mukhen le čhajan te zan k-i škòla. Sakadã e dada si sikavde sar došale k-e na mukhen le čhaven te zal k-i škòla aj phenen k-e kadava sitùacia si tòko andar e rroma. Si but kaùze kaj na mukhen le čhaven te zan k-i škòla, aj but andar kadale kaùze na si andar i rromani tradičia, ci si andar o čorripen aj o perutno than kaj le rroma si len and-i soćieteta. And-i kadava sekciùnea sikavaça e kaùze.

Jekh kaùza sosθar e čhave na zan k-i škòla si o nanajpen le identitaqe lila, vi lenqe aj vi lenqe dada; Aver čhava na-j len bolipnaşqo lil, kodolesqe so, von biandile and-e aver thema, kaj lenqe dada gele te keren buti. And-e aver kazurã e rroma na si len identitaqe lila k-e na si len jekh than kaj te bešen sa vreme. And-o komunismo, sas ilegalo te na avel tut jekh than kaj te bešen aj jekh than butãqo. Kadã, vi le rroma sas len. Palal o 1989, but rroma ačhile bi thanenqo. Jekhe manuša, na daşti te potinen o kher, aver sas dine avri kaθar e gaze kaj lile pen pale e khera kaj sas lile kaθar o komunismo.

But rroma ziven and-e khera kerde barakenθe, zivindo aj daşti te aven dine avri lenθar.

E lovenqe kondicie si jekh kaùza kaj na mukhen le čhaven te zan k-i škòla. But andar lenθe ziven and-o baro čorripen, and-e khera burrunzaqo, bipanãqo, and-e khera kerde andar kartonurã, aj bešen k-o agor le fòrosqe, atùnci i edukacie avel jekh xakaj jekhe barvalipnasqe. Butvar, e čhaja si te achen kheresθe, te bešen le tikne phalença, te keren xabe.

E rroma na-j len jekh than, kaj te keren buti, aj butvar andar i diskriminàcia na si len. But rroma zan and-e aver thema, te keren buti kothe, aj len vi le čhaven pença, aj kadã e čhave na maj zan k-i škòla.

Sakadã, si roma kaj si len bari edukàcia aj na arakhen te keren butĩ, k-e edukàcia na del tuqe avutno.

Aver kaũza si e droma andar gava kaj na si kerde aj von keren ka e čhave te na daĩti te zan k-i škòla. Andar kadava kaũza, but čhave trebul te zan but telal but kilometra, and-o ivend vi kana del brišind, na si len škòla and-o lenqo gav. I škòla si sar jekh instrumènto ka e rromani minoritèta te avel asimilime, e molimata, e nòrme le gazenqe si sikavde sar mištípen.

Trašaθar te na našaven penqi identitèta, e dada na kamen te bičhalen le čhaven k-i škòla, vi te aven lenqe love te den len. Speciàlo, e čhaja na si mukhle te zan k-i škòla, kadã te na bistren i tradičia. Atũncĩ kana e dada si barvale, von si len griza kaθar o avutnipen le čhavesqo, k-e vov si o šero le kheresqo, aj andar e čhaja te prandizen len. Sakadã, e čhave k-i škòla si dikhle nasul kaθar e rakle, e siklarne, aj kadaja butĩ keren len te mukhen i škòla.

And-o berś 2007, o Miništero le Siklovipnasqo, dãs o Ordino gineça 1540 kaj si les sar obiectivo “i nanajpen le segregaqi, dikhli sar jekh diskriminàcia, aj e čhave na daĩti te aven lenqe jekh lachi edukàcia”. O Ordino na mukhlãs and-e berśa 2007-2008, e klãsa I aj V -te na maj avel kerdi nũmaj andar e roma: i škòlaqi segregarea na si mukhli and-e škòle, sa akana e čhave na-j dikhle mišto kaθar lenqe kolegurã, aj si dine rigaθe, si problemura kaj na daĩti te avel lačharde, na maj jekhe krisaça speciàlo, kana voj si uštãvdi.

Ačhavna p-i diz le butãqi andar e romnã

Jekh kaũza k-e na daĩti te aven len butĩ si e edukàcia, kaj na si len. Jekh stereotipo kaj si prizardo andar e roma si k-e von na kamen te keren butĩ aj k-e von daĩti te alosaren bi te keren butĩ (o soćialo azutípen , aj aver ilegale butã) . Tha’ so butĩ si lače andar e roma, aj speciàlo andar e romnã, sar si dikhle kadala butã? Dukhal le čhajen terne kana o manuś kaj kamel te angazil len aj dikhel k-o rang le mortiaqo? So patãn von andar lenθe palal kadaja butã?

Sar dašti e romnă te kovlaren i familia le butăca kajvoj kamel te keren lan? O nanajpen le edukacionaqi na-j tòko e korkore ačhavne kaj si andar e romnă. Si but faktorură kaj keren le romnen te na dašti te aven len jekh lači buti, sar i diskriminăcia, stereotipură. Kana zan te maladilen le rajmata, le institucie, e roma si diskrimine aj kadava buti kerel te na aven lenqe than butăqo. E čorre manuša, kaj na si len interneto vi mass-média von si len ačhara kana zan k-e institucie kaj dašti te phenen len sar te arakhen jekh lači buti, sar te zan palpale k-i škòla, aj e informăcie andar e butăqe krisa.

E romnă maj si len aver probléma kana zan te angazipen arakhen but diskriminăcia k-e manuša kaj kamen te angazin len, von na kamen te lel le romnen. [10] E imăgina le romnenqe and-e mass-média, e xatărimate sikavde lenθar(stereotipură kaj sikaven le romnen sar čorra, melale, khandine) si len jekh importanto ròlo and-e diskriminăcia le angazitora.

I familia si aver ačhar andar e romnă. And-e fiesavi patriarxàlo komuniteta, o ròlo le zuvlenqo si te bešen kheresθe, te kerel čhave, sa kadă e terne čhaja na-j mukhle te keren buti. Vi kana e romnă anen love and-o kher, von keren maj dur čhave, baralen len aj vi inkeren o kher. E tradićionale nòrme andar e romani komunităθea vi andar aver komuniteta patriarxàlo, phenen k-e na maj e zuvlă si kerde andar e buti e kheresqi, te keren čhave aj te aven len griza kaθar lenqe familie.

Mamuj so kadaja buti (te kerel xabe, te kerel uzipen, te avel len griza kaθar e čhave, phurenθar, familia, romesθar) si and-e fiesavi dies aj dašti te phenaš k-e si phares, aj kadaja buti na-j jekh buti kaj si potindi.

I buti kaj kerel e zuvlă si dikhli k-e nùmaj von dašti te keren lan, aj kadaja buti arakhas vi and-e romani komuniteta vi gazikani. Tha' kodolesqe e roma ziven and-o čorripen, and-e khera birrunzaqo aj bipanesqo, and-e thana/ gava kaj na-j len droma vaj transporto, o volumo le butăqo kaj kerel les i romni si maj baro sar aver zuvlă. Jekh rezultato le fakturenqe, e romnă bešen kheresθe, bibutăqe, o volumo le butăqo kaj voj kerel les andar p-i familia, aj von na dašti te inklen apri diz le butăqi sar e zuvlă "parne", kadale faktorură keren ka e romnă te na patăn and-

e lenðe aj te na dašti te nakhen apre lenqe kondície.

Atùnçi kana e rromnä dašti te nakhenn kadale nasulimata aj te arakhen jekh than butäqo, e buti kaj von keren len si but nasul, aj diskrimine avrenðar.

I reprodùkčia “trašarni” le rromnenqi

Intäl e misalä le zuvlenqe kaj dašti te emancipien pen (misalä si dikhe vi averendar) e imägina kaj zan angle andar e rromnä si e imägina kaj sikaven o lenqo ròlo and-e reprodùkchie. And-e rasistikane aj xenofobikane e korpurä aj e fertiliteta le zuvlenqe sas len savaxt jekh importànto ròlo, o biologiko potencialo le zuvlenqe si te keren çhave aj te del lenqe te xan andar o lenqo korpo, k-e dasti te den zivipen, isindoj jekh zuravipen kaj kadale phendimata dašti te labären pen. And-e savori kultürä uvesutni, i reprodùkčia le zuvlenqe “parne” si baxtali maškaral so i reprodùkčia le zuvlenqe kaj na si “parne” si sikavdi sar trašarni, isindoj sar jekh phardipen k-i “parni” räsä. [13]

O mìto ke, sigosðe, e rroma avena e majoritara popùlačia and-e Europa si sar jekh rasistikani godäripen. Maškaral so e zuvlä “parne” andar maškar-kläsa si sikavde and-e publike diskursurä sar isindoj “bigodorvale” k-e na kamen te keren çhave ka te keren buti, e rromnä si dikhle nasul kana si len but çhave, aj kadava buti gerel k-o xatäripen k-e rromnä si savaxt kamne, gi k-e bikamne sterilizàchie. [14]

Generalosðe, te dikhes le zuvlen na maj and-o ròlo e dajaqo, aj bi te aven mukhle te aven kreativa, kaj dašti te aven importànte and-e societëta, kadave butä na mukhen len te zamaven pen profesionälo vi personälo.

Kadaja, e negative atitudine anglal e zuvlä kaj na kamen vaj na dašti te keren çhave si but dikhle nasul kaðar e societäðe. Tha’ sa kadä, nijekhe zuvläqe na dašti te lel pes o kadava xakaj, te avel daj. O rasistikano traš k-e “parni” popùlachie na dašti te avel, and-o jekh avutnipen e majoritara popùlačia, kerel te aven len nasul komportamenturä anglal e rromnä. E rromnä si sikavde sar “purane”, maj pašal kaðar i naturä, and-o kontrašto

le “civilizacie” e kultūrāqi majoritara aj andar kadava “purāvipen” von keren čhave. Na si lile godāthe e kaūze sosθar aver zuvlā keren but čhave, aj kadava butī na inkerel kaθar i etnīa. Butvar, o ćorripipen, o nanajpen le informāćiaqo andar e kontrakceptive metode, e patriarxāle relacie kerel ka te keren but čhave.

O stūdio sikavipnasqo: o mīto le “rumome dajaqo” vi le “romnāqi kaj ćorel le čhaven”

Aver xatāripipen andar e romnen si k-e von na si “laće” daja, k-e von kamen te ziven (andar e love kaj den len o them le čhavenqe, vaj k-e von ćhon len te mangel, te kerel butī kana si tikne) kadava xatārimata kerel ka e romnā te aven sikavde sar bi laće aj rumome daja. E imāgina le romnenqi kaj kamen te zivel palal o lenqe čhave, kaj kamen ke lenqe čhave te aven ćora, etk, si jekh zuralo instrumēto rasistikano ka te peraven le romnen (von si sikavde sar naśavde o phand lenqe čhaven). Jekh stūdio [15] kerdo and-e Italia, o berś 2008, rodel and-e kazurā kaj e čhave sas lile kaθar lenqe dada aj dine le themesqe, aj palal dine aver familianqe, maśkar e berśa 1985-2005. E motivurā kaj e čhave si lele kaθar lenqe dada si o ćorripipen aj e bigriza le dadenqe lendar.

E analiza le kadale sitūacie, o lelhipen le čhavenqe maśkar lenqe dada, sikaven e imāgina le čhavesqo kaj si dikhlo sa jekh le “mardo čhavo” bi te lel godi k-e o them kerel e mekanisme andar kaj e roma si inkerde and-o baro ćorripipen, marginiteta. And-o than te laćharen i sitūacie le romnenqe, o them ćhol o akcento apre e relacie bilaće maśkar e romani familia, aj kamen te geled le čhaven dur kaθar i kultūrā kaj si dikhli sar jekh “purani”, (kana but gaze kamen te lel čhave). [16] I societēta patal k-e romani kultura si bisarani kaθar i majoriteta kultūrā, aj k-e čhave trebul te aven inkalde andar laθe.

Vi kana but čhave ziven and-o ćorripipen aj vi kana von trebul butvar te keren butī and-o than le siklovipnasqo, kadava butī na si jekh konsecinca le romani kulturaqi kaj karen le daden te aven bilaće dada, ci si andar i societēta kaj kerel ka but roma te ziven and-o ćorripipen aj te na daśti te

zan k-i skola vi k-i butĩ. Kadale kondiçie and-e kaj ziven e rroma zi akana si paruvde andar i responsabiliteta le savorre komunitètaqi jekhe karakteristika le romnenqe, kaj na dašti te avel paruvdi, and-o kadã felo e çhave si ditisarde te lel kaθar lenqe dada o çorripen aj o bisavipen le dadenqo, o çorripen aj o bisavipen kodolesqe lenqe dada si kerde došale, aj o them na-j les ni jekh doš.

Jekh savipen le dadenqo bilaçhe mítosqo sikavel o mĩto le "romnãqo kaj çorel xurde", kaj e romnã si sikavde sar jekh traš andar lenqe çhave vi andar e "parne" xurde. Kadava mĩto si dikhlo ande bisarave çhanda andar prinzarde formula, kaj e xurde si trašavde kaθar lenqe dada, "kana na aves godãver, lel tut i romni and-o gono" [17] zi k-e kondamnare kaj e romnã trebul te inkeren palal o phendipen le manušenqo k-e von zumavde te çhorren le "parne" xurde. Sajekh stũdio kaj si phendo maj anglal [18] sikavel sar si dikhle kaθar i mass-mèdia maškar e berša 1986-2007 e rroma kaj kamle te çhorren "parne" xurde.

Savorre kazurã si dikhle sar xoxavimata, nijekh var na sas çorrde xurde kaθar e rroma. Kadale situácie sas kerde but prinzarde kaθar i mass-mèdia aj von ingerde k-e reàkçie rasistikane aj xenofobikane maškar i societeta. Tha' kana kadave situácie sas kerde xoxavimata kaθar e manuša kaj rodine, i presa na kamli te sikavel o çaçimos.

Kadava mĩto "le romanaqo kaj çorrel xurde" si les but efeturã and- i societeta. E dada "parne" dikhen o pašaripen le rromenqo dar jekh traš andar lenqe xurde, aj kadale butã sas gele zi k-o mardipen le rromenqo. Misalãqe, and-o oktumbra 2006, o ziario Libertatea sikavdãs jekh artikulo anavdo "Niste rroma, si došale andar o coripen jekhe xurdoresqe", aj kadava artikola sikavel sar jekh tikno xurdo sas çordo andar i materniteta, palal so sas biandilo kaθar i familia rromenqi kaj na sas len çhave, tha' kamenas te lel jekh xurdo. And-o artikulo sas çhuto vi k-e romni si rodini kaθar i policia. Kadaja situácie kerdãs but reàkçie pherde xolipnasqe aj violença and-e bisarave kanale mass-mèdia andar Rumũnia. Palal trin diesa, sajekh ziario, sikavdãs k-o xurdo sas cordo kaθar i gazi. O ziario na xramosardãs nijekh jertisaripen andar e rroma k-e von sas došalarde biçaçipnasqe aj kadava artikola kerdãs but reàkçie nasul andar i

komunitèta rromani.

And-o 2005, duj rromnà sas došalarde and-o fòro Lecco andar i Italia k-e zumavile te čoren jekh xurdo. Vi kana le duje rromnà sas došalarde bičačipnašqo aj čhute k-o phandipen dešuoxtò čhona, sa kadă e manuša pherde savorri Lombardia posterença kaj sikavelăs jekh rromani aj telal laŕe sar čhuto e lava “E vasta tele palal amare xurde” aj kerde but manifestacie anglal e roma.

And-o čhon majo 2008, jekh tabòro rromenŕar, pašal o Neapole sas dino jag kaŕar e thanutne, kaj phiravenas kadava lava “savorre sen niste cora xurdenqe” andar i kaŭza jekhe rromni dešuefta beršenqe, kaj sas vi voj došalardi bičačipnašqe k-e kamlăs te corel jekh xurdo. I reàkcie le themesqe autoritetură sas te arakhen le rromen kaj bešen kothe aj na si len dokumentură, aj e thanunte kaj dine jag na sas kerde došale. I reàkcia le mass-mediaqi sas te dikhel sar i imăgina le Rumŭniaqi si rumome kaŕar e roma. Sa kadă, e roma sas kerde došale andar i lenqi sitŭacia, aj and-e savorre sitŭacie e mass-mėdia sas lan jekh baro ròlo.

Atŭnci kana das duma kaŕar kulturikane xatărimata kaj aresen te aven but tostipen andar e roma, trebul te dikhas, o impakto le kadave situačienqe sikavde and-e presa sar si von andar e čhave, kaj butvar, si dikhle bisarave kaŕar lenqe kolegură k-i skola vaj kaŕar e dada le xurdorenqe kaj e čhava phanden amalinimata. Kodolesqe e mėdia si jekh faktoro kaj savorre patan les, aj e informăcie kaj si dine naj rodine aj butvar e čhave trebul te ingeren e o pharipen le nasulimata kaj keren e le roma.

O diskriminatorikano tratamėnto and-e spitălură. E zurăle sterilizăcia

O tostipen anglal e roma sikavel pes na nŭmaj maškar e manuša bi informirime, ci vi and-i institŭcional rig. And-o kadava kapitulo kamas te sikavas sar e rromnà si dikhle and-o sastipnasqo sistėmo, kaŕar e diskrininatorikane tratamėntură kaj si and-e spitălură zi k-e zurale sterilizăcie. I popŭlăcia rromani zivel deše beršenča maj zalaga sar e gaze [19].

O nasul satipen kaj si le rromen si andar e khera kaj bešen, o xabe bisasto, o ćorripen kaj butvar von ziven, vi k-e si dikhle nasul kaθar e doktorurā.

E rromnā si dikhle but nasul kaθar e doktorurā. Butvar, e rromnā kana trebul te zan k-o doktoro, von si len but nasulimata zi kana te aven vi von ingrizime, butvar von aj lenqe ćhave si diskrimine, na den lenqe informāćia andar o lenqo sastipen, na del lenqe draba kaj si len xakaj, aj andar o rig le manušenqo kaj keren buti and-o spitālo si but diskrimine. Si but spitālurā kaj rromnā daja si ćhute khetanes and-e thana biandipnaśqe, rigaθe kaθar e zuvlā gaze, aj and-e kadava thana si but melalipen aj e doktorurā ni dikhen apre lenθe. Butvar, e rromnenqe si lenqe traś te phenen sar si dikhle and-o spitālo vaj kaθar o mediko, ke and-o avutnipen na kamela te dikhel lenθe, kana si len phare situaćie.

O maj nasul akto kaj sar kerdo andar e rromnā si e zurale sterilizāćie. Inke andar e berśa 70, rromnā sas len kerde zurale sterilizime and-e thema sar I Cexoslovakia, i Hungaria, i Suedia, i Norvegia. Kazurā kaj sas kerde zurale sterilizāćie sas and-e Cehia (palal e berśa 90).

E sterilizāćie sas kerde bi te zanel e rromni so si, vaj kana sas te biandel e ćhaves voj sas puci te kamel te kerel aj voj kana sas and-e bare dukha na maj zanelas so te phenel. Sas vi kazurā kana e rromnā sas ćhute te kerel andar bisarave motiva, ke naj den lan love o them, te maj keren ćhava, daśti te meren vaj motiva rasistikane. [20]

Butvar, e rromnā kaj telexramosarde na zanenas so xramosarenas, aj aver rromnā kaj sas len maj but ćhave, phenelas lenqe k-e na daśti te aven len griza lendar aj k-o them avela aj lela len.

I sterilizāćia le rromnenqi sas jekh zurali forma le rasimosqi institùćionalizime andar e rromnenqo korpo. I minoritèta popùlacia si dikhli sar “traśarni”, “rumome” aj trebul te keren vareso ka e ćhave te na maj bianden, aj kadave rromnā si sikavde sar isindoi “bimanuśa”.

O bimanuśesqo statùto le rromenqo. O stùdio sikavipnasqo: e indiferència anglal o meripen la Kristinaqo vi le Violetaqo Djeordsevic and-o kontèxto le rasimosqo baro and-o Europa.

And-o dies 17 julio 2008, duj čhaja, I Kristina aj I Violeta Djeordsevic deśutrinberśendar aj deśujekh tasavdile and-o darav, paśal jekh plaza pherdi manuśendar, paśal e Neapole. E čhaja, kaj beśenaś and-e jekh tabòro, avile apri plaza te bitinen tikne bută le manuśenqe. Kelden pen aj palal niste barra čhudenas pen aj tasavdile. Palal so lenqe trupură sas andine apro malo, palal so i policia dikhle sosθar von mule, aj palal so lenqe verisoare maj tikne sas lile kaθar e soćiale asisètntură, e korpură le čhajenqe ačhile korkore apro kisaj, učhavde jekhe kapaça, ʒi kana avili e ambulança. And-e kodova trine cèasură gi kana avili e ambulança, o ʒivipen le manuśenqo zalas maj dur paśal e mule čhaja. And-e fotografie kaj kerde o trujal le lumaqo, dasti te dikhas familie kaj zanas apre plaza maj dur, aj xanas paśal lenθe, daśti te dikhas manuśa kaj khenen pen le frisbee-ça. O lenqo meripen na vazdine and-e lenθe ni pativ, ni traś, sar e čhaja na sas manuśa. E indiferença le manuśenqi andar o meripen la čhajenqo phenel amenqe andar o rasismo baro kaj si and-e societeta. Kana dikhes o meripen paśal tuθe, i reàkćia nòrmalo si i mila aj and-o kadava mometo godăres tut k-e to meripen, aj so sano san. Palal e lenqe etnìa, von na vazdine and-e manuśa nijekh reàkćie andar kadava reàkćie. O felo sar e manuśa zanaś maj dur, sikavel amenqe o statùto le čhajenqo (generalosθe, vi le rromenqo) kaj na sas manuśa. [21]

Anglal te meren, I Kristina aj e Violeta sas xramosarde kaθar e italiana oficialitètură. O ministro, Roberto Maroni, kerdăs jekh progràmo andar e roma, te aven xramosarde savorre roma kaj beśen and-i Italia. O progràmo kamel te identifikisaren aj te bičhalen khere le romen kaj na si len aktură. And-o kadava progràmo sas čhute vi e čhave, aj kadava buti kerdăs bare reàkćie intenacionale, andar o akcento fascisto kaj sas les. Anglal o Samudaripen, e roma vi e evreură sas xramosarde. Oficiàlo,

o motivo sosθar xramosaren e čhave si ka o them te zanel informàcie andar lenθe, ka te aven dine k-i skola. Tha' kadava butĩ si aver rasistikani masurà ka te dašti te kontrolisaren jekh popùlacia kaj si inkerdi and-o margineliteta, ćorripen, kaj si dikhle sar bi manuša.

And-e savorri Europa, jekh baro gin rromendar ziven and-o corripen, kaj determiniel so de ziven, so de si len edukucia, aj so de si len kaj te keren butĩ. But rromnà ziven maškar i diskriminàcia le komunitetaqi patriarxàlo (jekh komuniteta kaj na kamel ka laqe membrurà te baron) aj maškar e diskriminàcia le gazenqi societeta. But rromnà na si len akcèso k-e edukacia, na-j len akcèso apri diz le butàqi, keren maj dur le butà andar o kher, na si len akcèso k-o satipen, si marde vi fiziko vi verbalo andar lenqi etnia aj geno. Aver sas sterilizime bi te zanen. Aver bešen and-e khera kerde lendar, le trašaca k-e va te den len avri, vaj dine zag.

Aver lenθar bešen and-e gheto-urà kaj si ulavde kaθar kolaver manuša. Aver lenθar zan te keren butĩ and-e aver thema aj si dikhle averendar k-e "rumoen e imàgina le themesqe and-i Europa". But rromnà keren e butà kaj aver manuša na kamen te kerel len, butà phare vi lagavde. But rromnà dikhen sar lenqe čhave si diskrimine sar vi von sas maj anglal, aj patan k-e vakarimata, margineliteta si nùmaj andar e roma.

Le rromnen naj len e xakaja sar si aver zuvlenqe, e Europaqi Uniunea si len legislativikane manuša kaj del lenqe xakaja. Vi kana si kadava kriza, na dasti te keren vareso zi kana e rromnà na dena дума korkore andar lenqe problemurà, tha' vi te parujen kadà o baxtalipen lenqo etnàqo.

E note:

[1] Kana phenas o lav "parne" si kana phenas andar jekh ràsa and-e ghilimela, ka te sikavas k-e kadàva lav na si les vareso zantripnasqe, si jekh konstrkcia socialo kaj si lan i res te juštifikil e ieraxie maškar e roma.

[2] "Rromesqo ilo" si jekh rumunikani telenovela dini apr-o posto Ačasa, maškar

1 oktobra zi kana 1 iunio 2008, aj sas lan 159 episoada.

[3] www.inimadetigan.ro

[4] <http://www.ziare.com/sport/fotbal-intern/04-23-2009/borcea-romania-e-stat-rasist-cand-telenovela-inima-de-tigan-face-rating-728868>

[5] Gloria Jean Watkins (biandili and-o berś 1952), maj but prizardi palal o laqo pseudoanav bell hooks si jekh xramosarni ranqaqe. Laqe xramosarimata kamen te sikaven maškarkonektiviteta andar e rasa, etnia, klasa socialo aj vi e lenqo daštipe te dominien.

[6] E rroma sas inkerde sar robura pašal 550 berśa.

[7] O lav and-e čhib rromani si Porajmos.

[8] Kadăza situacia na-j si korkori. Misalaqe, e interventie kerde kaθar e SUA and-o Irao sas phendo ke sas kerdi andar e zuvlă musulmana kaj si but diskrimine aj kadă i motivacia ekonomika sas garavdi palal e xakaza le manuśesqe, aj sakadă but manuśa aštaren te aven lenqe xoli apre araba. Vi ando kadăva kazo e kultura “parni” kerdas pes maj bari sar aver kultura. Trebul ka kadăle zuvlă te mangel lenqe xakaza na aver te mangel andar lenqe.

[9] Te dikhel pes, misalaqe, e prandima maşkar e čhaza kaj sas len 8 maşkar 10 berśa aj e čhave maşkar 16-18 berśa andar o Ramnicelu.

[10] Valeriu Nicolae – “Reţetar de genocid?”

<http://romania.indymedia.org/ro/2004/07/260.shtml>

[11] idem

[12] And-o berś 2007 e parlamentara Minodora Cliveti, e şerutni le Comisiaqi amdar e egaliteta paruvdas o artokolo, o berś kana daşti te prandizen pen e manuśa si 18 berśa. 3i atŭnci, o them phenel k-a e čhaza te prandizen k-e 16 berśa aj e čhava k-e 18 berśa, o argumento andar kadăza situacia si k-e zuvlă baron maj sigo.

[13] Dikimata pendo maj mišto, and-o kontekto le nevenqe texnologie le reprodukciaqe and-e texte sar Dorothy E. Roberts, “Race and the New Reproduction” , *Killing the Black Body: Race, Reproduction and the Meaning of Liberty* (New York; Pantheon, 1997) vaj Samantha Martinez, “Missing Voices, Missing Wombs: Reproductive Technologies and Women of Color”, http://şerendip.brynmawr.edu/sci_cult/courses/sexgender/f05/web4/smartinez.html

[14] O kazo le Cehoslovakia kaj but rromnă sas sterilizime.

[15] “Adozione di minori rom/sinti e sottrazione di minori gagé”(O rodipen andar

e adopcie le čhavenqe/sinti aj e kazura le corimata le gazenqe čhave) kerdi kaθar e Fondazione Migrantes le Departamentosqe le Psihologiaqo aj Antropologia kulturalo le Universitetaqi andar Verona, studio kerdo kaθar o siklārno Leonardo Piašere.

[16] Kadāza praktika te lel le čhaven kaθar lenqe famili aj te aven bararde kaθar dada “parne” na-j nevi. Misalaqe, kadāza masūra sas geldi vi kaθar e thagarni Maria Theresa, and-o sek. XIX , te lel le čhaven kaθar lenqe dada aj te aven bararde kaθar e gaze.

[17] Neva Nahtigal, aktivista k-o Inŝtituθo Mirovni andar i Slovenia phenelas and-e jekh artikolo čhuto and-e revista “22” , decembrie 2005, o suplimento “Mass-media si rromi”, jekh misal kampaniatar kerdi kaθar o Inŝtituθo Mirovni aj telal jekh imàgina kaj sikavelas jekh čhavo aj sas xramosardo: “te na avesa godaver, dasa tuθ le slovenqe”. Sathaj, butvar e raklenqe phenen kadāva lava, kadāza kampania geldas k-e jekh proceso kerdo kaθar o Partido le Themesqi Slovene” le xramorsarnenqe. “kadāza zumavipen te sikaven e xatarimata andar e rroma aj sar si voj dikhli geldas k-e jekh proceso, andar kadāvo diskurso”, <http://www.revista22.ro/mass-media-si-romii-2280.html>

[18] Dikh i nota 15. Kathe, phenas andar jekh rig le studiosqo, rig kaj si bazirime p-i lil le Sabrinaqi Tosi Cambini “La zingara rapitrice. Racconti, denunce, sentenze (1986-2007)” (Țigança care răpește [copii]. Mărturii, denunțuri, sentințe (1986-2007).

[19] Informacia lili andar o lil” Femeile rome și discriminarea în sănătate” lil telexramosardo kaθar but membrura le societaqi civile and-o berś 2008. (<http://romania.indymedia.org/ro/2008/07/2698.shtml>). Kadāza informacia si lili andar o lil andar e Comentarura xramosarne kaθar o Centro European andar e xakaza le Rromenqe dikindoj e Hungaria andar o Comiteto ONU dikindoj e Elimanacia le Diskriminaqi andar e zuvlă, maladiven 39, 23 iulie-10 august.

[20] Coerced Sterilisation of Romani Women, http://www.soros.org/initiatives/health/focus/roma/events/romawomen_20080703/errcbrochure_20080703.pdf

[21] informacie kaθar kadāvo kazo:

<http://www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2008/aug/17/familyandrelationships.roma>

Xainga:

Alexandra Oprea, "Reimaginearea justiției sociale de jos în sus. Includerea experiențelor femeilor române", <http://ladyfest-ro.pimienta.org/reimaginearea.pdf>

Alexandra Oprea, "Child Marriage a Cultural Problem, Educational Access a Race Issue? Deconstructing Uni-Dimensional Understanding of Romani Oppression", <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2295>

Dimitrina Petrova, "The Roma: between a myth and the future", http://findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_1_70/ai_102140950/?tag=content;col1

Enikő Vincze, Hajnalka Harbula, Camelia Moraru, "Despre muncile femeilor, romilor și societatea ideală", http://www.observatorcultural.ro/Despre-muncile-femeilor-romilor-si-societatea-ideala*articleID_22840-articles_details.html

Enikő Magyari-Vincze, "Raport de cercetare. Excluziunea socială a romilor. Studiu de caz din Timișoara" <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf7060.pdf>

Valeriu Nicolae, "Between silence and the selling of anti-gypsyism in Romania", <http://www.ergonetwork.org/antigypsyism2.htm>

O trinto kapitulo

E zurale miškimata le rromnenqe

E imàgina kaj si andar amendar, e imàgina kaj sas phende andar amendar aven kaθar jekh nakhlo vaxt. O kalo manuś kaj si o negativo personajo andar i paramici, i zuvli bi te kerel basibas, kaj si lan griza, kaj si e zuvli andar e suna, i rromni drabarni kaj si o elemento kaj na mukhel e iubirea. Patas k-e bută si sar trebul te aven, k-e paruvimata na dašti te maj keren pen, aj jekh bidikhli vast phendas andar amende kon sem ame... bi te phenas vareso. Amari publikàcia sikavel le rromnen vi le gazen kaj patan kaj kemen te kerek jekh parudipen, vaj te vazdel o pucipen: amare stereotipura na dašti te paruwen pen? Kamas te mukhas k-e jekh godorvalipen kaj si amen paše 500 berśa?

Atùnçi kana kamlem te keras kadava projekto, kamlem te labaras imàgina kaj te den дума von and-e amara thana. Kodolesqe k-e kadala imàgina (vizuale vaj andar lava) si o maj lačo čhand te sikavas e situacia le rromnenqe aj o bićaćipen socialo kaj but berśa sas amen. Pucena tumen sosθar labaras kadava imàgina, kaj phenen nasul andar e rromnă. Ame patas k-e kana analizisaras kadala imàgina andar e perspektiva manuśikani, andar e xakaza le manuśesqe, ame peravaça sa so von sikaven. Kodolesqe kadala imàgina kerde jekh kultura, jekh čhand te godisaren, jekh čhand kaj si andar i mass-mèdia, lila, istoria, etk. Na dašti te phenas k-e na-j kada, aj kamas te keras niste paruvimata. Aj andar kadaj atrebul te phenas sar e rromnă si sikavde si sosθar si kadava xatarimata.

Ame phenas andar kadăva sikavimata nasul andar e rromnă, akana trebul te pucas amen, avela jekh miskipen le rromnenqe. Aj k-a te dašti te dikhas si kamel pes kadăza paruvipen trebul te analizias andar o dikipen le organizicienqo kaj keren butĩ andar e rromnă.

And-e Rumunia si trin organizàcie [1] kaj keren progràmurà andar e rromnà. Tha' kadale organizàcie na dašti te keren butĩ na maj andar e rromnà, le romenqe si len but problèmura, kaj trebul te rezolvisaren len, aj kadà von na dašti te čhon e problèmura le rromnenqe p-i agenda publikani. Sakadà ni e societèta na kamel te ašunel andar e problèmura le rromnenqe. E rromane organizàcie na den дума mišto le mass-mediača, aj e ONG phares arenen te anel jurnalistura k-a te aven andar e "problema le rromenqi". E progràmurà andar e rromnà sas kerde kaθar organizàcie kaj si len i res o lačharipen le situacienqi le rromenqi, lenqe xakaja. Kadà, o programo le mediatorenqe sanitaro [2], i bursa le butàqi [3] vaj o programo le mediatorenqe školaro si andar e korkore programe andar e rromnà. Kaθar kadàle progràmurà kerdapes o miskipen le rromnenqo. Sakadà, kadàle iniciative sar lili vi kaθar o Guverno, kaj čhutas and-i Strategia andar e roma niste masùra andar e barabaripen maškar e zuvlà aj murša.

E masure kaj lili na sas kerde andar e bisarivipen maškar e zuvlà aj murša andar e komunitètura [4] ci and-e jekh čhand bisarano. Savorre kadàla butà, čhon amen te phenas k-e e rromnà na si jekh interesi publiko/politiko.

Si jekh sablono sar sas kerde e masùra andar e rromnà aj sar sas von čhute and-e societèta. Kadà k-e niste masùra sas andar e rromnà, p-i diz la butàqi, aj aver progràmurà asas andar e rromnà k-a te besen khore maj dur, aj te avel lan griza kaθar e čhave, o sastipen le familiaqo. Kadàve duj bare direkcije kaj gele e progràmurà vaj i Stratègia andar e roma sikaven e kulturele partikulariteta le romenqe, kaj influencil o barabipen sasimata, partikulariteta kaj sikaven o ròlo tradicionàlo le rromnenqe, o tikno akceso k-i edukàcia, k-e butà, sar vi e modelura kulturikane andar i familia vi i komunitèta. Dinindoј дума la Marieača Ionescu [5] andar kadava sikavimata, vi andar e rromnà kaj na kaman te phenen k-e si rromnà, i pricipala konkluzia sas k-e kana e edukàcia na-j tuθ, to avutnipen si kerdo kaθar ti familia, aj to ròlo si te avel tuqe griza kaθar e tikne phrala, familia, aj te na avel o sazipen te sikaves to ròlo and-e societèta. [6]

Kana dašti te avel tut edukàcia, atùnci to modelo avela muršíkano, k-e and-e gava , o ròlo le zuvlenqo si te besel le čhavença, aj te kerel butĩ pašal o kher. Kadã nasavel pes i identitèta zuvlãqi, aj laça vi jekh "agenda" publikani andar e zuvlã kaj te sikaven e interesura le rromnenqe.

Na dašti te das дума andar savorre rromnã and-o kadã čhand. Dašti numaj te čhan les ans-e niste kategorije: zuvlã tradicionãle (kaj den pativ le tradicienqe, kaj si maj but and-e gave) vaj zuvlã moderne, kaj alošaren i profesionala butĩ. Pašal e edukàcia formalo, k-i lenqi edukàcia jekh baro ròlo si len le modelenqe andar i komunitèta. Kana e rromnã kamen te emancipen pen, von si aštarde maškar kadãle duj lùma, aj andar kadãza na arakhen pen and-e politica guvernamentalura. "zuvlã sar mande na si? Mirre problèmura si aver: si man jekh problema le dikimaça and-e publikani zivipen, kompativo le zuvlença tradicionãle kaj na si len sa kadã molimata. Me kaj palemarakhav man?" [7]

Dašti te das дума nasul andar lende andar o intereso tikno, tha' kana san sikli kana san tikni andar o sakrificio andar kolaver, kana e manuša pašal tuše si and-e štare de dependença tuca na dašti te phenes kanci, na dašti te mares tut aj te čhos tut apr-o jekhto than. Kana phenas andar jekh zuravipen miskipen andar e rromnã trebul te zanas o ròlo kaj si amen, aj so sikavas ame. Jekh zurali miskipen na trebul te aven na maj kaθar opral zi telal, maj but te avel kaθar tele zi opral, sakadã e rromnã te zanen andar lenqi kontribucia kaj si len k-o lačhipen le familliaqi, le komunitètaqi, aj lenqi kontribucia te avel prinzardi kaθar i societèta.

Atùnci kana e manuša asunen e lava "rromni" so imàgina avel lenqe and-o šero? I zuvli exòtika aj jagali, i phirutni, kaj zivel bi te avel responsabilo? I trašarni drabarni kaj prinzaren o avutnipen ai dašti te del tut armana? I zuvli melali aj khandini, savaxt kamni, kaj zivel andar o sociàlo azutipen vaj corripen? I daj kaj na-j lan griza andar laqe čhave aj xal palal e butĩ le čhavenqi? Kadale imàgina na si bizurale, von keren bare

reàkcie pherde nasulimaθar, kaj diklem len and-o kadava texto. O rarismo institutionalizeme, kaj kerel e romnen te ziven k-i rig le societaqi, bazil pes aj xal andar kadava imàgina. Von keren ka e gaze te na kamen len, butvar vi te marel len, tha' kadava zuvlà inkeren and-e lenθe aj sikaven pen sar si e imàgine andar lenθe. Kana jekh čhaj asunel k-e laqe čhaja na dašti te keren vareso, na maj zumavela aj kerela so laqi phen vaj daj kerdäs.

Sakadä, e romane aktiviste kamen te paruen e imàgina le romnenqe and-e publikani sfëra, te paruen e xatärimata andar e romnä le imàginença kaj sikavel o ziven čačo le romneqo aj so von dašti te keren and-e komunitëta vi and-e societëta.

E romnä kaj and-e palutne berše astarde pen te organizinin pen, te keren ka lenqe vaka te aven ašunde, kamen te keren ka o rasismo te na maj avel aj vi e relacie patriarxàle kaj diskriminien e romnen and-e komunitëta vi avri laθar. E risa lenqe aktiviteturä si te keren niste legislativikane kadre kaj te garatil e xakaja le romneqe, aj vi o paruvimos le xatärimata le gazenqe, vi o paruvipen le patriarxàlo xatäripen andar i komunitëta.

Sakadä dašti te phenaś save si e risa le romane aktivisturä kaj keren buti and-e bisarane thema, bisarane kontèxto aj vi butä. Maškar lenqe organizacie, von keren lobby paśal e rajmata kodolesqe te baron e anti-diskriminàcia krisa, kiden aj roden informàcie andar e romnä, von kamen te sikaven sa so sas kerdo le romnenqe and-e istoria; von maren pen te čhon and- i publikani sfëra i kulturä romani, von sikaven and-e publikani sfëra le romnen kaj zumaven te aven jekh misal and-i societäθe, von keren programurä andar e xakaja le romnenqe, aj kamen te čhon le romnen te organizipen aj te aven jekh ròlo and-o lenqo paruvipen.

E zuvlä kaj dikhile save si lenqe problemurä, rasisistikane, geno, kläsa soćiala, aj arekhle sar te rezolisarel len, kadale zuvlä si bisarave. Aver aktiviste si zuvlä kaj si len bari edukàcia, aj sikaven o lenqo misal ka te dikhen savorre k-e le roma si vi von godäver. Aver andar lenθe keren buti and-e thana kaj phares areses, sar si i texlogia le informàciaqi. [8] Aver zuvlä si "tradicionaliste" aj lenqi zor avel andar lenqe aktiviteturä kaj si

e reàkčia k-e lenqe problemurã. [9]

Butvar e rromnã organizin pen kaθar jekh problema ćaci , phande len khetanes aj de len zor (sar si , misalãqe, e zuvlã kaj kerde lenqe zurãle sterilizãcie aj kaj ćhute le themes te prinzaren o abuzo). Aver zuvlã kiden pen kaθar aver organizacie, aj maren pen andar bisarane xakaja.

K-e e rromnã organizin pen aj si sikavde and-e publikani sfëra, k-e sikaven lenqo zivipen aj experience, dinindoj duma lenqe vakença, si jekh baxtalipen k-e e nasulimata kaj e rromnã sas ćhute and-e istoria dašti te na maj avel aj k-i lenqi zor kerela jekh parudimos kaj kosela e xatãrimata rasistikane aj sexista.

E note:

[1] I Asociãcia le Rromnenqe "Andar amare ćhava" andar Timisoara. I Asociãcia andar e Emanciapacia le Rromnenqe AFER Cluj aj I Asociãcia le Rromnenqe andar Bucuresti.

[2] O anglutno sas o ONG-o Romani Criss.

[3] E anglutni sas I Agencia Khetanes

[4] Dikh and-o dakava senso o studio" Evaluarea Strategiei de îmbunãtãțire a situației romilor în România. Vocea comunităților" sar koordonatori si o Gelu Duminica, arakhes len vi p-o site-ul www.agentiaimpreuna.ro

[5] Jekh to andar e zuvlã aktiviste and-e organizãcie zuvlendar.

[6] Interviu kerdo le Mariaça Ionescu, 26 februara 2010.

[7] Phendo andar o intervio le Mariaça Ionescu.

[8] O programo "Roma Information Program" sikavdas rromnã and-e IT. Kadã, e rromnã specialiste and-e kalkulatora, phen le organizãcienqe rromane sar te keren pen website-ura, aj sar o interneto si labardo.

<http://www.advoacăynet.org/resource/294>

[9] Misalãqe, o artikolo "Breaking the double ćhain" (Rupãnd dublul lant) "Pagerindojo o dujto virklin", i xamosarni Judit Szakacs phenel vi andar i buti le Mariaqi Vamosine Palmai, jekh rromni andar i Hungaria kaj jevel and-e jekh komunitëta tradicionãlo. Voj trebul te mukhel i škola kana sas lan 14 k-a te prandizel pes aj te avel griza kaθar i nevi familia. Sathaj sas daj trine ćhavenqe,

palal so maladili jekhe aktivista romni andar I Macedonia (Enisa Emidova),
Maria Vamosine Palmi kardas khetanes aver 15 zuvlă jekh organizàcia andar e
xakaza le romnenqe, anavdi ARANJ.

[fhttp://www.tol.cz/look/CER/printf.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=14&NrIssue=50&NrSection=5&NrArticle=10019&ST1=body&ST_](http://www.tol.cz/look/CER/printf.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=14&NrIssue=50&NrSection=5&NrArticle=10019&ST1=body&ST_)

Andar i grìza aj o godorvalipen kaj si tut anglal e manuša kaj kames te aśunen tut Jekh vakāripen le Leticiaça Mark

h.arta: Kamas te phenes amenqe tuθar aj andar ti aktiviteta.

Leticia Mark: Sem e śerutni le Rromnenqi Asociacia "Andar Amare Čhave". Kerdom kadava Asociacia and- berś 1997 kana aśtardem man te kerav buti and-o mo kher edukacionala progrāmura, kodolośqe k-e me sem siklārni, sem rromni, si phendem ke trebul te kerav mi duti anglal e čhave. Kana aśtardem te kerav sas pharo, ama akana i Asociacia zamavas pes aj akana and-e fiesavo berś si amen 40 čhavendar kaj aven o Edukativo Centro Kulturalo andar e Čhave(kadava sas o jekhto projekto le asocioqo) Kamlem te gelas le čhaven k-e škola, čhutem len k-i škola, kamlem te rezolisaras le identiteta lila, sa so le romen si len. Čhutem o anav le asocioqo kada, k-e kamlem te dav дума le rromnenča kaj si tradicionale vi bitradicionale kaj si len griza kaθar e čhave, kaθar lenqi edukacia, aj vi k-e von sas zuvlā aj na sas manqe pharo te dav dum lenča sar le rromenča. Von sas maj pativale aj xarcarne kana avel i дума andar lenge čhave. Tha', la vramaça avile vi terne vi rroma k-e amare projektura, but andar lende prizaren mi famillia, ame sam kathe 50-tqr berśa. Sem rudara, kathe , and-o kadava pero, maladilem vi kakavenča, geambasa, aj palal jekh vaxt kerdilas pes kate jekh komuniteta mixta. Vi kana e prandizimata maśkar varesave grùpura na sa dikhli mišto, le vaxteca von sas akceptisarde. E rroma, generalošte, si but adaptisarde k-e modernikane kondiicie vi kana lenqi edukacia naj bari. Kadava si aver subiekto kaθar me som but interesato: sar amare čhave si dikhle kaθar aver grùpura, aj sar dašti te aven akceptisarde lende. Me zanav sar si kadaja integraracie apre mirri mortī, kamlom te avav andar aver luma kana doklom k-e rroma si inkerde rigate. Kadaja sas mo zivepen, gelem k-i škola, aj palal avilem pale and-i komuniteta aj phendom manqe k-e si

o vaxt te kerav vareso, maj but. Muklem but, lošali isindoj, k-o aštaripen , kana patavas k-e va te keres pes mišto vi amende, aj k-e rroma te aven dikhle maj sukar. Kana kerdom kadaja butĩ, trujal mande e lumea nevi kaj me somas, aštardas pes te dikhel man aver jakhença. Vi mirre amalina, me patiav but and-e amalimata, sas azbale. Me amalina kaj sas maj but pašal mande, na xatarenas mirro paruvipen, k-e me aštardom man te identifikisarav le pucimata le rromnenqe aj k-e sa vreme davas duma toko andar i diskriminàcia aj vi andar e nasulimata kaj si. Von phende manqe: "mišto, ama tu nijekh data na sanas diskriminime, savaxt ame dikhlem tut sar amari, aj inkerdam tuθe." Butpalal, dem godĩ k-e kadazi si e problema, me kana kamav te marav man andar aver manuša aj te avav sar lende som dikhli mišto, ama kana si man aver vak, maj zurali, si maj phares te avav akceptisardi.

h.arta: Kadava butĩ fal amenqe but problematiko. Butvar, atũnci kana jekh rromni aresel te avel dikhli and-e publikani sfèra, daste te kerdas pen laqo than aj dašti te phenel so dukhal lan, voj si sikavdi sar jekh misal andar i demokratikani societèta kaj ame zivas (si na dašti te kerel vareso i doš si laqi, na le societaqi) tha' voj si sikavdi sar jekh excecpcia.

Leticia Mark: Va, kadaja butĩ si but importante, kaj kamav te dav duma laθar maj but. Jekh var kamlem te xramosarav jekh lil andar kadale bută. Kamav te phenav tumenqe maj but andar sar sas kana avilem pale and-e komunitèta, falmanqe sar jekh politikano angazamento, ama me nijekh var na kamav te kerav politika. Me kamlem te kerav sa so dašti ka te bararav kadaja Asociàcia, ama me kamlem te sikavav savorenqe k-e dašti te keres kana kames. Semas akardi k-e Universitatea Ratoripnasqo, kana sas kerdo o Interkulturalo Instituto, and-e berša 90, kaj sas lošale berša. Semas akardi kothe sar siklărni andar jekh liceo, aj ašundem k-e del pes duma andar e minoritètura, aj sas mut akarde andar avrutnipen, and-e Timisoara. Kana avilo o than te den duma kaθar e rroma, jekh raj jurnalisto sas but prinzardo and-e Timisoara, gelo aj sikavdas e bută but nasul. Phendas: "kamas te keras butĩ le rromença, ama na arakhas ni jekh aktivo, la rromença si phares te les o phandipen, von zanen n\toko te dilaben aj te khelen, vaj te čhon love apre lavutara?"

Vov maj phenelas k-e vov si tolerantom kadava si o diskurso savorrenqo, kaj phenen: "man si man rroma amala aj me na kerav dikriminàcia". Manqe kadava diskurso falas sar semas lile asamaŝtar. Sas sar jekh imboldo aj uŝtinom pirende aj phendom: "Si but manuŝa avile andar avrutnipen aj savorre etnie si kathe. Te sas vi e rroma akarde te den дума лendar, me patav k-e avenas. Me semas xolariko, sem rromni, aj phendem sa vaxt k-e sem aj e bută na daŝti te zan sar gele zi akana. Si vi maŝkar ame manuŝa resposabila, si vi godaver rroma, si but rroma, ama ni jekh na semas akarde te das дума."

Kerdom but xamipen and-e konferinça kana phendem so phendem, palal but manuŝa kamle te den дума mança. Phendem lenqe ke te semas akardi te dav дума andar i edukàcia, avavas, tha' konik na akardas man. Palal kadaja, e rromane lidèrura akharden man te dav дума k-o Strasbourg. Apre kadaja vreme sas pharo te les o paŝaporto, beŝesas le diesença. E lumea savorri phenelas " aaa, so miŝto k-e tu san siklărni", ama e rromane lidèrura, phenenas:" san but godaver andar amen, so kames tu?

Semas dikhli sar jekh rromni kaj phirel palal paŝaporto, aj zalipen and-e avrutnipen. Atŭnci inklistem avri, sas man mi bută, kaj trebul te dav examena ka te aresav kaj areslom. Mukhlem man but berŝa, diklem k-e sem dikhli nasul, aj gelem. Palal, e lidèrura rodinen man. Sas len but projektura, ama rodenas man maj but adndar i reprezentàcia:" dikhen si amen jekh siklărni, kaj laqi mortŭ si parni, kaj vi phenel zuralas k-e si rromni". Butvar, gelem k-e malovimata, ama jekh var phendom lenqe k-e na som jekh papusa kaj daŝti te sikaves lan kana tu kames te sikaves k-e si vi rroma godaver. Semas but xolariko k-e na keravas bută aj na kamavas o ròlo te reprezentiv. Semas labarni. Apre kadaja vreme, trebul te sikaves ke san rromni ćaci. Na zanavas sar te sikavav k-e sem rromni ćaci na maj k-e avilem le ileca puterdo aj kamlem te kerav butŭ andar e ćhave. Sar keravas me butŭ sas but maj laćho sar le manuŝenqe kaj avilenas andar aver thema te ingrizin le ćhaven.

h.arta: Tha' sosθar von kamenas te sikaves k-e senas rromni ćaci? Na senas sar trebul te avel jekh rromni?

Leticia Mark: Me sem andar jekh jekh famillia rudarenqe aj e rudara na den duma i čhib rromano, ama kadava buti si jekh istorikano buti, von den duma jekh čhib rumunikano but purani. Aj sas vi andar mo dikhipen. Ama me sem jekh zuvli moderno, phirav pantalonenča, ama te na phirav fasta na si k-e me sem rromni. K-e faculteta, savorre me siklärne zanenas k-e som rromni aj savorre patine man. Aj sa mo zivipen zanglem k-e som rromni, aj akana me na maj sikavav čaćipen and-o maškar le rromnenqo. Sas jekh vreme kana e godaver sikavenas rromani.

Palal inklistem avri kaθar o miskipen le rromenqo. Gelem angle le siklarimata zi kana areslom te lav jekh alošaripen. Maladilem niste sas siklovne kaj phende manqe andar i Soros Fundacia, aj von sas len niste programe andar e rroma. Phende manqe te avav and-o bordo internacionalo. I problema sas k-e mo projekto sas jekh edukationalo centro andar e čhave (kaj si len problēmura le školača, kaj aven andar avrutnipen aj na agordile) sas and-e kontradikia mirre thaneca andar o board-o. Akceptisardem te avav and-o board-o aj k-o jekto malavipen phendem te keras niste centre kultural-edukative and-o Cluj, Iasi, Bucuresti aj Timisoara. O projekto sas alošardo ama bilovenqo. And-o board-o semas 3 rroma aj panj gaze, semas zalaga rroma. O projekto na dašti te lel love ka te avel kerdo. Le vremeča, dinem godi sar besen e butä le rromenča. Vi kana sas projekte andar e rroma, zi kana te aresen k-e rroma aj čhave trebul te nakhenas andar but filtre.

And-o berša 1997 kerdom e asociacia aj avili e vreme ka te sikavav vareso. sikavdem k-o projekto zal, aj palal kadava sas amen aver projektura, linem niste klase ko Energetiko Liceo, pale lilem kadave štar barranga aj ame kerdam len. Kerdem jekh internato andar e rromane studentura, si amen voluntara; akana si amen jekh projekto strukturalo anavdo". Barbaripen maškar e difereca. O akceso le rromnenqo p-i diz le butäqo". Andar kadava projekto kerdam i internacionalo revista andar e rromnä " Nevi Sara Kali" kaj kidel but artikole le rromnenqe aktiviste. Areslem te avav vi me aktivista.

Butvaxt na kamavas te avav and-o miskipen le zuvlenqe. Kerdom jekh mastero k-o Cluj kaj sas zuvlenqe siklavimata aj dinom seama ke vi

semas feminista bi te zanav, aj akana zanav ke te aves feminista na trebul te aves mamuj e murša.

Kamavav te avav sar e terne, kamav te barav o gin le asociaqo. Bičhaldem but terne avri te siklon, tha' von na kamle te ačhon. Akana kamav te telarav andar i Asociàcia, ma le ternen si len aver drom; šunem but maj but andar kadava Asociàcia, šunem kathe te bararas profesionistura, ama e profesionistura telarde aj atùnci trebul te las aver manuša kaj na zanen kanci andar i Asociàcia. E terne aven kathe, siklaven, aj pala telaren and-e aver thana. Ama kas angazjav akana na kamen te avel čhute and-e jekh than le rromenča kana avel e televiziunea. Aj akana e problema si so barilom si akana? Va, statistikano, beršutno, si čhave kaj si les jekh kher, kaj siklaven kathe, kaj si baxtale sosθar ame das len aj si terne kaj arakhle kathe jekh platforma te baron aj pale te telaren. Ama na dašti te kerav len te xataren o ròlo aj e misiunea kaj si len, intal e speciale thana, e bută.

h.arta: Tha kadava si o generalo kontèxto, na namaj and-o miskipen le rromengo, si jekh generalo kontèxto kaj e ideologia neoliberala sikavel o rodipen le suksesosqo korkoro. Kadava korkoro sukceso kaj si dikhlo sar i ačhara le demokraciaqi, phenel mai mišto o intereso kaj si le societaqi te kerel ka e komunitètura te aven vi von azutime.

Leticia Mark. Va, phenen mišto, kadava si o generalo kontèxto. Tha'me savaxt patem k-e te areses te keres jekh paruvipen , trebul te zas lokhes, te keres tikne paruvimata, ama te dašti te aven dikhle; k-e azutisares jekhe čhaves, k-e angazisares duj manuša, k-e keres e identitaqo lil. Me na dašti te kerav buti bi te avav lošali k-e kerav les, aj kada kamlem te sikavav vi le ternen kaj sas pašal mande. Me patom k-e generacie kaj gele and-e bisaravne škole apre speciala thana, zana pale and-e komunitèta aj kerena buti andar lende.

h.arta: Ama kathe avas pale, kana tu phendan andat te amala kaj phende tuqe sosθar les e problèmura le rromenqe sar tirre.

Leticia Mark: Va, vi me kamlem te nasav, te na avav savaxt dikhli rromni. Kana semas čhaj aj kamavas te zav k-i škola savorre phnenas manqe k-e sem jekh ekcepacia. Anav manqe godi kaθar jekh evenimento

kaj kerdom les but berša pale, jekh tradicionàlo dies, teatroca, dilabipen, kana čhitem pure rromnă te dilaben purane gila kaj inregištardem len ka te na bistras len (kadale rromnă si mule akana). And-o jekhtho than sas jekh rromni čorri trine xurdença aj sas vi nasfali. Anav manqe godi k-e me phenavas le romenqe k-e vi ame sam manuša aj si amen xakaza. Ka te dašti te phenav so phenavas dikhavas late. Aj voj xatarelas man aj vi rovelas andar mande sas jekh baro loşalipen. Jekh manuś andar kadaja sala patalas and-o so me phenavas aj xatarelas sar mande.

I Leticia Mark si e fondatoara le asociaqi le Rromenenqe” Andar Amare Čhave” aj vi e ” E Rromnenqo kher” andar I Timisoara, kaj kerdas but projektura edukàcionale andar e čhave, aj vi progràmură andar e rromnă.

Kerdas e čhiba klasice, o mastero gender, aj akana kerel o doktorado k-i Universiteta Babes-Bolyai. Si membra le organiziciaqi International Roma Women’s Network, participante k-o World Conference Against Rasism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, Durban 2001

E manuša andar o projèkto:

O Cèntro andar Kerimata aj Responsabilitèta and-e Edukàcia (C.A.R.E), si koordinisardo katar jekh ekipa Cosbuc aj i siklärni **Roxana Marin,** funkcionisarel k-o Nacionàlo Colègio Bilingvo George Cosbuc andar o Bucuresti aj kerel and-e fiesavo kurko klùbură andar e terne aj aktivitètură le manušenqe kaj agordile, diza aj kompeticie, premia. O Cèntro funkcionisarel palal o princìpio k-e trebaipen si maj anglal sar e love, aj kada savorre aktivitètură si auto- kerde. Sem jekh azutoro andar aver organizàcie maşkar o kidinipen le lovenqe andar lenqe aktivitètură vaj vi te keras andar lenqe aktivitètură. Kamas te keras jekh informalo organizacia kaj kerel butĩ maşkar o sisteme le edukàciaqo formalo, tha' kaj daşti te jal but. O Cèntro, sakadă, si les maj but ekipe voluntare, kaj kerel butĩ le čhavença bikeresqo, e nasul familie, e čhave/terne specialonença trebaipen, le čhavença but nasvale.

I Carmen Gheorghe si aktivista andar e xakaja le rromnenqe. Agordisardăs e Fakultèta le Publikani Administràcia andar i e Nacionàla Şkòla andar e Politikane aj Administrative Stùdia (2006) aj palal kerdăs o Mastero Gender aj Publikane Politice, SNSPA (2009). Akana kerel butĩ k-i Agencia Jamavipnasqe Komunitàra Khetanes kaj koordinisarel programura andar o baripen le aksesosqe le rromneqe p-i diz le butăqi. Laqe umala specializime si: gen aj okupàcia, diskriminàcia, kerdipen profesionàlo savaxt, komunitare stùdia.

h.arta si jekh grùpo kerdo andar trin artiste, I Maria Crista, I Ança Gyemant aj I Rodica Tače. Keras butĩ khetanes andar o berś 2001, kana kerdem o spàcio h.arta jekh galeria non komerciàla and-e Timisoara. H.arta si butvar jekh fizikano spàcio, tha' butvar e projekte le h.arta-qe si bisarane kerdimata, paruvindo aj and-e bisarave kontèxta aj thana. Amaro grùpo si kerdo amalimnaca and-e jekh kontinua kaj negocias maşkar amende amare bisarima. Labăras amari amalipen sar jekh čhand te sikavas khetanes sar te prinjaras e but nuance le situacienqe, sar jekh spacio čačo, sar jekh deklaràcia politikani andar i zor le solidaripnaqe. Sem interesime andar e subiektura sar kerdipen le prinjarimata, palexramasoripen le istoriaqo, problemura gender and-o kapitalismo global, etk, savorre kadave and-e bisarane kolaboràcia le manušença aj grùpura andar bisarane umala.

See me as I am. Words and images of Roma women

Carmen Gheorghe / h.arta

Translation from Romanian into English: Roxana Marin

Introduction

See me as I am. Words and images of Roma women

Roma live under the threshold of poverty all over Europe. They have limited access to education and labour, which causes their life expectancy to be much lower than that of people in the majority and annihilates their self-esteem, thus determining them to repress their own identity.

As members of an ethnic group which has been oppressed for centuries and continues to this day to be marginalized, Roma women have an even more complicated situation, as they are targets of multiple forms of discrimination: ethnic, gender and social. Most Roma women live their life inside this coordinates, trapped between the discrimination of the majority who see them as part of an “undignified,” “dangerous,” “primitive” ethnic group, as well as the discrimination of a patriarchal society (which maintains women in marginalization and silence, putting on their shoulders the burden of labour considered exclusively “feminine” as well as the burden of prescriptions inherent to “femininity”) and the discrimination of a society revolving around individualism, property and consumption (a society which needs the multiplication of capital, which is based on the continuing status of isolation and poverty of certain categories of people). Roma women of poor economic means live in a world in which discrimination, exclusion and marginalization seem to be an inevitable destiny, perpetuated for generations. They exclusively assume household and caring labour, they have precarious access to the health and education systems, they suffer physical and verbal violence because of their gender and ethnicity, they frequently live in improvised

shelter, in perennial fear of being evacuated by the authorities or being put to fire by extremist groups. Most labour that Roma women have access to is rejected by the majority population as it is difficult and considered degrading. Their reproduction is deemed “dangerous” to the “purity of the nation.” They witness their children suffering the same discrimination as themselves, despite neoliberal discourse promising an apparent evolution towards a more democratic society.

In recent years, a wave of negative reactions against Roma population in general and Roma women in particular can be noticed in Romanian and European mass media, thus confirming yet again that public opinion is still dominated by stereotypes and prejudice about Roma people. At the same time, recent studies show an increase in the level of intolerance of Romanian society towards Roma people. In this context, the presence of Roma women in the public European sphere continues to be a controversial topic. Relevant aspects of their lives are overlooked while traditional or antisocial elements are highlighted. Roma women are listed under “causes” of social issues and are not considered as persons whose life/condition reflects unjust public policies and cultural constructs. This leads to the construction of a false image which does not reflect the identities of Roma women.

This phenomenon (of blaming) is not typical only to current Romanian society, but is deeply rooted in history, both Romanian and European. Roma women have been consistently presented, through the different media, in stereotypical and denigrating positions. These false images which do not reflect the identities of Roma women (but only the marginal situations in which they are placed by majority-led societies) have become a vicious circle which impacts not only the collective mentality, and thus leads to increased racism in society, but it also negatively impacts social mechanisms which shape the livelihood and horizons of Roma children.

This brochure is the result of cooperation between a mixed group of Roma and non-Roma women and it proposes an analysis of Roma women

in the Romanian and European culture and public space, looking at how this image and the processes by which it is constructed are connected to the appearance of stereotypes and the practices of marginalization and exclusion, and looking also at the ways in which Roma women may come to build a space of their own, free from racism and prejudice, where they can have their voice heard. The intersectional analysis of the situation of Roma women that this brochure presents is based on the awareness that us, those who have put it together, have the privilege of speaking from a favoured position, because we had access to education, because some of us are considered as “white” women, because we can freely express our opinions and desire to change the status quo. The voices of those who are marginalized, ignored, exploited, living in precarity, remain yet to make themselves heard. Bearing this in mind, this brochure – whose practical purpose is to be used in high schools for debating the issues of racism, sexism, marginalization and solutions to effectively address them – is addressed both to those marginalized, in hope that it will become an instrument of analysis and change, as well as to those in the majority, in the hope that it will determine them to become aware of their own privileged situation. Whether we talk about the privilege of being “white,” male, of higher class etc., acknowledging these privileges will open the perspective of truly challenging social hierarchies, which have been maintaining certain categories of people in marginalization for a very long time.

Foreword

What is “race” and what does racism mean?

If we asked different people about knowledge – what it is and how we come to have it – we would learn that each of us is affected by different cultural pressures, which determine the way we see the world.

None of the things that determine the context of our life, such as the understanding of history, tradition, societal values etc. is a natural phenomenon or occurrence – but rather social constructs, the result of the actions and thoughts of those before us. It is only natural to wonder what our role is, what kind of culture we have inherited, on what bases society functions and how ethical are its values.

For example, the existence of unjust hierarchies is easy for all to see as most people experience them in their life – but to better understand the mechanisms by which these unfair hierarchies are formed and also to better see their consequences, we must identify our own position in this milieu and verify that we do not contribute to propagating these situations and state of affairs.

How can we better understand the unfairness making a difference between people based on their skin colour?

In this text, we will follow the implications of the fictional idea of “race” in the reality of racism.

The idea of race is social and cultural construct, with no scientific basis. The term was invented based on no universal or scientific principle, and it has always been used to exploit differences in a more profitable way and to exercise social control. There are no human “races” in the genetic sense and there is no evidence there ever was any. From the point of view of genetic structure and biological function, humanity cannot be

classified in distinct geographic categories. According to the recent scientific discoveries, all human beings descend from a common root – the first human population who lived in Africa approximately 60,000 years ago. [1] [2] [3] [4]

There is consensus among most researchers in the fields of evolutionary biology, anthropology and other disciplines that racial distinctions are irrelevant from a scientific point of view, as long as there are no genetic distinctions between racial groups, and no measurements are possible. [5]

These scientific arguments become even stronger if we analyse the origin and history of the concept of “race.” Historical perspective is extremely important, because it demonstrates that race is a relatively recent construct, which appeared only when populations from different continents began to interact with each other. The term “race” has never had a special significance (other than a synonym to “kind,” “type,” “species”) until the end of the 17th century, when “race” began to signify a new ideology regarding differences among people and a new way to organize society. The idea of “race” was from the onset meant to create and justify divisions and hierarchies. This appeared in the context of early capitalism, when western societies began to exploit newly “discovered,” conquered and colonized territories.

Europe was mythologically understood to pre-exist this pattern of power as a world capitalist centre that colonized the rest of the world and as such the most advanced moment in the linear, unidirectional, continuous path of the species. A conception of humanity was consolidated according to which the world’s population was differentiated in two groups: superior and inferior, rational and irrational, primitive and civilized, traditional and modern. “Primitive” referred to a prior time in the history of the species, in terms of evolutionary time. Europe came to be mythically conceived as preexisting colonial, global capitalism and as having achieved a very advanced level in the continuous, linear, unidirectional path. Thus, from within this mythical starting point, other

human inhabitants of the planet came to be mythically conceived not as dominated through conquest, nor as inferior in terms of wealth or political power, but as an anterior stage in the history of the species, in this unidirectional path. That is the meaning of the qualification "primitive." (Lugones, 2008) [6]

Inventing a new system of categorizing people, a system that divides people into "civilized" or "white" and "primitive" or "non-white" was a necessary thing for colonialism, which not only exploited certain populations, but also doomed them to slavery. This ideology of "race" was designed in order to justify and organize human slavery at a time when western European societies were embracing philosophies promoting individual rights and human rights such as liberty, democracy, justice, fraternity and equality. The only way in which Christians could justify slavery was to degrade the populations in the colonies to a non-human status. Consequently, the humanity of non-white populations was doubted until the end of the 19th century.

Beginning with the 19th century, the concept of "race" was consolidated and advanced by an overwhelming majority of scientists in different domains. Despite the fact that many researchers recognized the lack of neutral conceptualisation of race, racial/racialized science continued to explain differences between human populations and to consider health, intelligence, education and economic sufficiency as consequences of differences between "racial" groups, which were undeniable and of a biological nature.

By portraying social reality with its inequalities in light of a natural and therefore legitimate order of things, the ideology of "race" was considered useful by many societies. For example, due to this ideological line, and by exacerbating ethnic frictions already manifesting themselves in 20th century Europe, it was even possible to have something like the Holocaust of Jewish and Roma people during the second world war.

The concept of “race” was considered real and objective for almost 400 years and it was used to organize institutions such as the economy, the state, the family, religion and the education system so as to incorporate and propagate inequality, to allow some to become unfairly rich and to make racial oppression possible. [5] When the racialization process becomes an ingredient of the social system and a part of social norm, then it catches strong roots in people’s conscience and the injustice caused by this process is no longer perceived as such – it becomes simply natural. The fictional concept of “race” has a very real and palpable consequence: racism. The idea of “race” is in itself racist.

Racism is a system of advantages for some, based on the artificial concept of “race.” This system is organized on several levels:

- personal (ideas and individual sentiment/prejudice)
- interpersonal (behaviours in relation to others)
- cultural (values, thought, methods of communication, defining beauty, righteousness, justice and normality)
- institutional (rules, practices, laws, histories, power structures of society and its institutions)

These levels interact, sustain and build each other. For example, the intersection of cultural and institutional racism consists in the fact that the predominant values and culture of the privileged are legitimate and institutionalized, while cultural racism is the foundation for racist feelings, ideas and behaviours, which are generated and justified by it.

Because of the extreme intensity of racism, the people placed in positions of inferiority by this ideology have developed a survival strategy called *internalized oppression*, which is a way to adapt to oppression. Thus, the oppressed come to have and believe in racist ideas, and then to behave accordingly – which means using the oppressor’s methods onto their group (or themselves), which leads them to actually consider themselves inferior, less intelligent, less “civilized” etc. [7]

This internalisation of oppression is caused by the systemic nature of

racism. Conceptualising *systemic racism* means that the ideology of racism is deeply rooted in society, from its foundation to all its levels, including its institutions. The definition of systemic racism includes the exploitation and subordination of black people by “white” people. Racism is systemic in this case because it implies taking away economic and political resources in an unfair manner, and it also resorts to discriminatory practices and racial/racialized institutions in order to generate and maintain the supremacy of “white” people, thus leading to a social system that promotes automatically and efficiently only their livelihood (of “white” people), while also propagating racial relations in society. [8]

Although racism has its origins in colonialism, it continues to subsist long after most colonies have gained their independence, and it continues to function in the former colonies as well as the former metropolis. *Internal colonialism* is a concept developed by anti-imperialist movements in Africa and Latin America in the 50’s and 60’s. These movements argue that the position and development of urban ghettos, slums and barrios, is comparable to that of less developed countries in Africa and Latin America, as seen in relation to the level of development of Europe and the United States. Modern capitalism needs cheap labour force. Just like early capitalism needed the concept of “race” in order to justify the use of unpaid labour and the exploitation of slaves, current global capitalism uses borders and racism to maintain certain categories of people in continual poverty and “illegal” status, which means that their labour can be exploited at minimal costs.

Racism is closely related to sexist and patriarchal practices. Black women are especially affected by racism, as in their case racist oppression is correlated with gender oppression. This combined oppression takes different forms, from limited access to education, labour and health, to norms and prescriptions related to sexuality and reproduction etc. For example, *reproductive imperialism* represents a type of domination that exercises coercive control over the population, for the sake of maintaining racial and male domination, as well as for the

capitalist interest in labour force. This ideology that encourages “first world” women’s fertility, while fertility in the “third world” is discouraged, has deeply negative effects on women’s bodies (sometimes going as far as forced sterilization). [8]

Such an analysis of the ideology and culture of racism is necessary also in the case of Romanian society and its culture, which has always (with the exception of 45 years of pseudocommunism) looked upon the white west-european and north atlantic powers as a model of absolute value. The absence of an analytic and critical outlook on this model, on history/ies but also on its own institutions and ideologies considered as absolute cultural values maintains Romanian culture impregnated with a racist ideology that society most often does not recognize, but it nonetheless uses. A particular form of racism in Romania is romophobia.

Romophobia (anti-gypsism) is a specific form of racist ideology, a complex social phenomenon manifesting itself through violence, hate speech, exploitation and discrimination in most visible forms, and it is a form of dehumanisation and institutionalised racism. Romophobia is promoted via politicians’ speeches, via the ideas and actions of a faction of the civil society and some academia, through segregation, dehumanisation, stigmatisation, social aggression and socio-economic exclusion. Romophobia relies, on one hand, on imaginary fears, stereotypes and negative myths related to Roma people and, on the other hand, on denigration of Roma people and erasing from the public awareness the long history of discrimination that Roma have. [9]

In this brochure we will look at the forms that racism and romophobia can take in relation to Roma women, who find themselves at an intersection between racial, gender and class discrimination. We will explore also the possibilities that Roma women have in order to develop and turn themselves from objects into subjects of history.

Sources:

- [1] American Association of Physical Anthropologists (1996)
[http://www.virginia.edu/woodson/courses/aas102%20\(spring%2001\)/articles/AAP_A_race.pdf](http://www.virginia.edu/woodson/courses/aas102%20(spring%2001)/articles/AAP_A_race.pdf)
- [2] American Anthropological Association (1998)
<http://www.aaanet.org/stmts/racepp.htm>
- [3] Tony Fitzpatrick, "Genetically Speaking, Race Doesn't Exist In Humans," EurekaAlert! http://www.eurekaalert.org/pub_releases/1998-10/WUis-GSRD-071098.php
- [4] http://www.ornl.gov/sci/techresources/Human_Genome/elsi/minorities.shtml
- [5] Smedley, Audrey; Smedley, Brian D., "Race as Biology Is Fiction, Racism as a Social Problem Is Real: Anthropological and Historical Perspectives on the Social Construction of Race," *American Psychologist*. Vol 60(1), Jan 2005, 16-26.
- [6] Maria Lugones, "The Coloniality of Gender," 2008,
<http://www.jhfc.duke.edu/wko/dossiers/1.3/documents/LugonesWKO2.2.pdf>
- [7] <http://www.cambridgedocumentaryfilms.org/Resiststudyguide.htm>
- [8] Thomas W. Volscho, "Reproductive Racism in the United States: The Sterilization of Women of Color Since the Early 1980s," 2008
http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/4/1/6/5/pages241655/p241655-1.php
- [9] Valeriu Nicolae, "Anti-Gypsyism - a definition"
<http://www.ergonetwork.org/antigypsyism.htm>

On anonymous women in history

In this publication we propose to discuss about Roma women. Why? Because they are, in our opinion, the best example about how stereotypes and preconceived ideas build an image that does not correspond to reality. Or, better said, these stereotypes and preconceived ideas make up an incomplete puzzle-like image of Roma women, that we want to complete. We aim this publication to contribute to the image of Roma women, an image that they will be able to find themselves in and relate to. Frequently in discussions with Roma women (whether activist or regular women) they have stated that they cannot relate to the image and message that different Roma women-activists for human rights are promoting. They can relate even less to the stereotypically racist image that is commonly encountered in the public sphere. They feel as if they are not the subject of that image, but somebody alien to their lives. This analysis aims to oppose stereotypes about Roma women by offering arguments supporting the importance of Roma women's asserting/assuming their own identity, both as women and as members of the Roma community.

This publication will put under scrutiny both present and past stereotypes related to Roma women. As for the time periods, we have gathered information about the lives of Roma women in the 19th century and the beginning of 20th century, as they are portrayed in literary texts, newspaper articles or paintings, up to contemporary reflections of Roma in the mass media, which provides most images and information available about Roma women. In between these two periods, there is a vast folklore containing a certain set of key images and words about Roma women, their lifestyles and occupations. How images about Roma got passed on and how they became stereotypes, how they then turned into discrimination and how this impacted Roma women – there are just a few

of the subjects we will discuss in this publication. What we aim to prove is that stereotypical images about Roma women in the past were propagated with such force and they have remained so deeply engrained in the collective mentality, they still persist today. In support of our arguments we will bring images, literary works, press articles and cases presented in the mass media, featuring Roma women as their principal subject.

This material is a plea in support of Roma women, who we hope will find here answers regarding the causes of the way in which they are perceived; it is also a plea to young people (Roma and non-Roma), meant to persuade them to break those barriers that past generations were unable to overcome; finally, it is a plea to Romanian society in general, and an urge to reflection upon the fact that there is another side to Roma women that it needs to get in touch with.

This publication wishes to lend a voice to those invisible Roma women whose life never makes to the front page of popular newspapers, nor to the gossip columns of tabloids. And the method we have chosen is also via images from the past and present, which we deconstruct in an attempt to demolish at least a part of the stereotypes/false perceptions about Roma women, because when we speak about Roma women we think about talented and intelligent women working and living in an environment that does not offer them opportunities, and women who survive in a cultural environment other than the majority.

Chapter I

Perspectives on Roma women during 1850-1900, in Romania

“Ragged Gypsy women with hair matted with snowdrops and beads and silver coins,” [15] witches, florists, noisy, daring, “with white shiny teeth and black hair that makes them look like beggar queens,” [12] fleeting stars, [4] shameless beggars, “wearing shiny belts around their waists, that make them look like those Egyptian queens painted on temple walls,” [12] but also domestic servants, seamstresses, laundry women, cooks, good houseworkers and nannies [4] – this is how Roma women are described by intellectuals in the 19th century. Stereotypical perceptions of women, whether Roma or Romanian, prevailed. While the man (a.n. Romanian) was assuming the role of maker of an enlightened nation, based on the principle of individual pursuit of happiness, women did not assume but were rather assigned a role, namely to ensure the premises of this happiness. The process of gaining certain rights and liberties was certainly not an easy one, starting with free and unconditional access to education for all citizens and culminating with women’s right to vote (obtained only in 1946). Romanian women contributed significantly to gaining these rights, but we could not say the same about another category of women, much inferior on the social scale, the category of Roma women – who, in these times (the 19th century) were still owned by aristocrats, the very same intellectuals who fought for modernizing the Romanian state and aligning it to the standards of other European states at that time. Even if Romanian women began to make their presence felt in the public debates at the time, the private sphere remained largely their domain and place, as the main role

they were reserved was to care for the family. [1] As for Roma women, they remained largely anonymous in the public sphere, the main contributions to their real or imaginary image coming from writers such as Radu Rosetti, Gheorghe Sion, Dimitrie Dan, Adalbert Ghebora. We also have actual portraits of Roma women in paintings, photos and different illustrations used by different authors to support their point of view.

Influences on Roma women's image

A painting, a newspaper article, a photo, an attitude – all of these can lead to different opinions and interpretations. They can stir passions, or attitudes/behaviours, or they can divide people in two – those for and those against. The original image that stirred passions may fade, but not our desire to impose our views and make other think alike. And the end product is a sum of perceptions, concepts, and interpretations of the original image. This sum is called social representation. We do not act on the objective information that we receive, but in relation to our image about reality. [2]

Social representation is a way to make the world more accessible, to understand the others. It is a mechanism giving birth to theories about the social environment, a mechanism that restructures reality by integrating the specific characteristics of the object with those of the subject, derived from its norms, values, motivations and cognition. The representation is our own interpretation of reality – which, as shown above, is not based on objective information but on a sum of ideas, stereotypes, concepts on life that we impose to those around us as absolute truths.

In this chapter we will talk about Roma women's representation in literary works, travel books and the Romanian press. There are a series of similarities in the ways painters represented Roma women and the ways in which various intellectuals, public or political personalities in the 19th century saw Roma women. From clothing, occupations/trades and lifestyles, this chapter will show how the writings about Roma women at

the time completed their painted/photographed portraits. We aim to show that both the images as well as the writing on these anonymous women were the building block of stereotypical interpretations that evolved in time so as to leave a mark on the social representation of these women.

To illustrate this idea, we will present aspects related to folklore, authored writings, press articles, preconceptions of the everyday life of Roma women which suffered interpretations and reinterpretations depending on who wrote and passed on the information. In order to offer an as comprehensive as possible image of Roma women's representation, we will begin by looking at the time during which they were slaves, covered in writings by various authors at the time.

Slavery on Romanian territory is first mentioned in official documents in 1358, when Roma people are first referred to using the juridical term of slave. (King Dan I makes a gift of "40 (a)Gypsies" to the monastery he had build, Vodița). [3] As the liberation of Romanian Roma slaves occurred only in the 19th century, it results that Roma people had the status of slaves for almost 500 years, which caused significant mutations in the collective imagination related to Roma people. Different images are featured in Romanian folklore, in ironic proverbs or sayings which consolidate stereotypes, reinterpret social realities or create a unanimous feeling that everybody understands and can offer an opinion about Roma people. In this context, it is interesting to see how Roma women were represented and to what extent slavery influenced later evolutions of the image enjoyed by Roma women. Or otherwise said, to what extent the times of slavery are responsible for the way in which Roma women's image was built and persists in society up to the present day?

Representations of Roma women up to the 19th century

Whether they were slaves or not, Roma women have been seen along the centuries as possessing a series of key features, which turned into social representations. A few major types of Roma women are presented

in a vast majority of written works, which definitely influenced the way in which they are perceived. On one hand, there are humble and submissive women, without the power to decide over their own lives; on the other hand, we have the witches, the free liberal women, who oppose norms. In all writings, these images are two extreme sets of characteristics for Roma women, which are still present in the collective mentality today. In what follows we will present a few of the representations of Roma women in famous writings and paintings.

“Maria,” the domestic servant

Most literary writings that have survived picture Roma women as slaves. Every aristocratic household has a “Maria” who has a strong “sense of duty, imposed by her condition as a slave” This sense is the key reason for which the lady of the house gives her trust. [4] The lady of the house was always in charge of the slaves, and Roma women were the chief lot from which the mistresses picked their servants, seamstresses, laundry women, chicken farmers, cooks etc. Aristocratic lifestyles depend on these women: for kitchen work, housework, caring for the aristocrats’ offspring, cleaning or otherwise contributing to the wealth of the aristocrats; they did weaving of carpets, embroidery of bed dresses etc. Any respectable aristocratic household had weaving and embroidery workshops that aristocratic ladies took great pride in.

Roma slave women are often described as excellent houseworkers, cooks, nannies, maids, indispensable to aristocrats’ wives. If they got something wrong, or they were clumsy, “the gypsies were punished with a whipping – with a string of beads on a thick violin chord – which left marks for as long as a whole month sometimes. [...] It was not uncommon for Gypsy women to hang themselves or throw themselves in a well.” [5]

The lady of the house had to be on the watch all the time, as it was well known that their husbands were inclined to entertaining affairs. “How could a man remain unfeeling next to such a perfect creature that, by law, was his?” Unlike their husbands, the ladies of the house had to abide

by social norms and hide their husbands' "straying." [6] Conservatorism and religious norms had a greater impact onto women's lives than on men's, given the patriarchal society and education at the time.

Mistress Profirița, upon finding out that her husband kept a Gypsy mistress: "These women are no danger – German or Hungarian women outside the household are a threat, or ladies like ourselves who squeeze men's wallets or make men separate from their wives and take them. But these poor slave women...eh! Fleeting pleasure like fleeting stars!" [7] The greatest fear was that "people should find out that bastard children have been born, even Gypsy" and so the ladies of the houses often resorted to different means to make these women disappear. The story of mother Irina belongs to this pattern. When the lady of the house finds out that her husband and the slave are having an affair, she accuses the slave of stealing a shawl that she had given the master as a gift, and he in turn had offered the slave as a gift. The lady punishes the slave, and she threatens her husband to leave him if he refuses to sell the slave. Mother Irina is bought by father Nil who "as the Gypsy tells us, had many Gypsy keepers in huts around the monastery."

In his book "Writings," Radu Rosetti explains the relationships between male aristocrats and Roma women slaves in an a series of stories featuring Roma women eager to please aristocratic men so they can lead an easier life. "Gentlemen interested in pleasure outside the conjugal couple," were forced by the mentality of the time to "seek not real partners, but mere pleasure instruments in the lower classes, and especially among the Gypsy slaves that filled their households."

Such stories usually ended tragically. When boyar Sandu Hortopan falls in love with Anica, a "tallish Gypsy girl," he asks old Nastasia, a slave too, to prepare the girl for a year so that she can please him in his bed. After long turmoil, Anica commits suicide. The horsekeeper of the masters kills them in revenge.

Masters' affairs with Roma slaves are not always presented in a bad light in these writings. Mother Irina explains to Ion Tiron, a Roma slave whose wife was desired by the master: "what women in our community

would not be happy to enter the master's bedroom? What better way for a slave to better his life than that his master should develop an appetite for his woman?" [8] Intimate relations between male masters and female slaves are so "normal," that when Catinca, Ion Tiron's wife, is called to the master's bed, Ion Tiron remembers how his "mother, aunts and sisters used to tell him all the details of their nights in the master's bedroom... and so the thought of opposing the powerful master, to raise a hand against him and seek revenge... did not enter his mind. The centuries of slavery, the habit of blind submission, of endless humiliation, of total lack of personal will had turned his heart, as all his peers', into a slave's heart. He was accustomed from an early age to see the women in his family used on frequent occasions, and not just by the masters but also by their Moldavian servants..." [9]

Marriage between slaves was never seen by the masters as an impediment to extra-marital relations – on the contrary, it was seen as an economic strategy. Dimitrie Dan tells us in his book "Gypsies in Bucovina" that "the master used to keep an evidence of the numbers of Gypsies he owned and how quickly they multiplied. Because they used to die young, he would often assign 16-year old boys to marry 13-year old girls, so that they could breed. It was his decision who married whom," and nobody else could have a say. [10]

"The free Gypsy woman"

Both in the early literary writing we have looked at, as well as in interwar newspaper articles, and (especially) in paintings, a special category of Roma women is frequently featured: "free women." Labelled primarily based on lifestyle, colourful clothing and shameless behaviour, they are often portrayed as women who do not care or abide by social norms and moral codes. Their lifestyle is seen as an expression of liberty, despite the 500-year history of slavery. Juridically, whoever owned slaves (monasteries, kings, aristocrats) had full rights over their lives, families and goods. [11] While Roma women are seen as liberal in comparison to

other women in society, they are paradoxically pictured as preservers of tradition inside their own community; they are the ones who not only respect the community's rules most strictly, but also the ones who make sure customs and traditions are carried on.

In her diary entitled "My Country," Queen Maria of Romania writes about the Roma women she encounters during her voyages: "they are very beautiful, especially the young girls - so straight, with perfect posture, narrow hips and delicate arms and legs. Any rag they'll wrap gracefully around their head is perfectly becoming. They use anything as adornment, even something they have found in the middle of the road. Sometimes incredibly beautiful pieces of embroidery end up on their bodies and enhance their charm, making them look like beggar queens. Shiny belts keep these rags together and make them look like those Egyptian queens painted on temple walls. Locks of hair flow from both sides of their headdress, and these locks are decorated with all sorts of coins, coloured glass or metal pieces, charms of bizarre appearance or sacred medallions that dangle when they move around. Long strings of beads shine and sparkle around their necks, against the background of their bronze-coloured skin. These girls show very little shyness. They are noisy and daring, cheekily begging while their neck or even breast shines in the sun, through their torn shirt. They laugh at you with white shiny teeth, hands on their hips, head thrown back and a white pipe stuck in a corner of their mouth. Incredibly graceful are these girls when they come from camp in the evening, with their water vessels on their head. You see them from afar, walking with large swaying steps, big drops of water falling on their face. The setting sun behind them makes them appear as shadow coming from the desert, where roads have no beginning and no end..." [12]

Dimitrie Dan also describes specific elements of Gypsy women's outfits, in his "Gypsies in Bucovina:" "these women who are often, especially in their youth, exceptionally beautiful, demonstrate much taste in putting their outfits together: their headpiece is usually a big yellow or red woollen shawl (in Bucovina in particular); they generally are inclined

to pick very lively colours and will only resort to a simple towel to wrap around their head if they are extremely poor; they wear tops embroidered with gold or silver thread, and with great pleasure skirts made of wool they buy in town and finally a big sheepskin vest; both married women and young girls wear precious necklaces of old silver coins, sometime gold coins of great value.” [13]

A characteristic of Roma women’s lifestyles is that they live in tents, huts or wagons – which, according to descriptions we have found, emphasizes their communion with nature and the fact their lifestyle is not constrained by any restrictions. “Their distinctive feature [...] is the tan or bronze skin, their dark complexion. At first sight, the ebony black of the hair with the dark skin and beautiful white teeth have a rather striking effect. Their distinctive feature is patience. They can bear anything: cold, hunger, heat, beating – with the same cold blood and indifference.” [14]

All writings give as liberal free Roma women’s occupation as fortune telling or palm-reading. Elena Didia Odorica Sevastos, a young Romanian author travelling through Wallachia to gather wedding traditions, refers to the same occupation in a letter to a friend: “Just before the Orășeni property, we came onto a string of Gypsy settlements, with lots of little kids playing in the dust of the road; so much nakedness and inhumanity in these people with dark skin, glistening eyes and jet-black hair. A few ragged Gypsies women with hair matted with snowdrops and beads and silver coins, dashed to our cart yelling: ‘Let me tell you your fortune as the seashell says it, princess, let me spread my cards for you, just make a cross here with a silver coin and I’ll cast any spell for you.’ [...] one took out from a bag she wore at her hip a root, looked like fern to me, and then she began: ‘just give this old woman a coin and I’ll make any man who lays eyes on you desire you. – Oh no, you give *me* a coin and I’ll give you a camel bone to carry around with you for good luck. And if this year things aren’t very good, next year they will be better for sure. Look here, I have a cracked cow bone – and so will your enemies crack.’ And thus they went on, but when they saw I wasn’t responding anything, they

turned around and left.” [15]

Other occupations of Roma women are presented by Lecca in his “History of Gypsies.” They deal in glass objects, clothes and talismans. Lecca talks about how Roma women are responsible for the preservation of the Paparude tradition (Papaluga or the Day of Paparude is the third Thursday after Easter): “Gypsy women adorned with red ribbons and their traditional necklaces go dancing and singing from door to door. The young ones dance, while the old one sings in low rhythmical tones:

‘Paparuda our sister,
Come to us
With bucketfuls of rain.’

In exchange for the wish-making, the lady of the house will usually throw a bucketful of water over them [...] and then pay them one coin or some old thing lying around the house.” [16]

To complete the portrait of the “free” Gypsy woman, we are told about marriage: “If a Gypsy man marries a Gypsy woman from a different clan (though undesirable), he takes the woman’s last name, goes to live with her family and must bring tents, carriage, horses and fine robes.” But at the same time we are made to see that the Roma women’s intrepid spirit aid them in life considerably, given that “the married Gypsy man will pay little heed to the necessities of life and will not provide those necessary to the household – unless maybe he steals something – as he is not hardworking and will leave it to the woman to ‘work so she can feed her children and... her lazy husband.’” [17]

“The witch”

An important part in Romanian folklore is occupied by the Gypsy witch. Witchcraft is actually the main trade attributed to Gypsy women for centuries. Literary writings abound in picturesque and exotic descriptions of Roma women in close connection with the supernatural or demonic.

Mihail Kogălniceanu in his “Gypsy sketches” reinforces this by saying that “their women run along roads and they listen to shells for luck, tell

the future and interpret dreams.” [18] They can do and undo charms as well as foresee the future. “No old witch from Andersen’s tales or ‘Arabian Nights’ can surpass these bizarre old creatures, wrapped in limp rags, who were once brilliant and beautiful...” says Queen Maria of Romania in one of her travel letters collected in “My country.” [19] As for their outfits, we learn from the same source that “great pieces of fabric were wrapped as turbans around their heads and from under them locks of grey hair would hang over their faces in dishevelled disorder. A white clay pipe would invariably be in a corner of their mouth, as all men and women smoke.” The queen continues: “these old witches are respected members of their tribes. Their curses keep the young under control.”

“The better beggar, seller of needles and spinners, teller of fortunes in grains, cards, palms, stars or maker of witchcraft a Gypsy woman is, the more she can earn for her children. The methods used by Gypsy women to deceive are: you are lucky, says the crow, to have many cattle, trinkets and little legs all around them. Good luck is to you like a rabbit to a dog. Doesn’t the crow thus mock the ones she so easily exploits?” [20]

In his “Gypsy sketches,” Mihail Kogalniceanu criticizes the lack of “chastity” of these women who, “even though they are not professional prostitutes, will give themselves to anyone in exchange for a few farthings; another occupation they practice is to read fortunes and foretell the future by looking at people’s palms, reading cards or consulting the spirit in the mirror they carry in a tin box.”

“The passionate Gypsy woman”

Whether we talk about relations between Roma women and men, or about relations between Roma women and their masters, Roma women have certainly been portrayed as “passionate Gypsies.” This representation can have different meanings, depending on the author and social context, from failure to “*natural*” quality (n.a). The different situations in which Roma women are portrayed by different authors are

not always flattering because their passionate natures push them to commit gestures that do not match in the least the feminine ideal of the time.

Radu D. Rosetti records in his memoirs, "Remember," the episode in which he left for war from Bucharest train station. He notices that Romanian women part with their soldiers in French fashion, by giving them flowers and kissing them. By contrast, a Gypsy woman was moaning "poor me, poor me" in saying good bye to her husband, who was forced to slap her twice to "raise her morale." [22]

Such small tales with a moral, portraying Roma women negatively, can be encountered in different articles covering stories of Roma women's passionate tempers causing undesirable consequences. For example, in "Human rights" newspaper issue no. 20 of 24 February, 1890, the literary chronicle discusses the short story "Ghiokan the bear dancer," about a Gypsy woman who cheats on her husband, and he dies of sorrow. In "The Romanian illustration" we encounter anecdotes about Roma women, such as the *Gypsy Man's Belt*, - an aristocrat tries to rape a woman but, *her passionate temper lead her to be persuaded in the end and let him* (a..n). [23]

Radu Rosetti in his "Writings" tells us about how one of Ștrilea Mihalache's slaves, Vișinoiaia, "who had been a beautiful woman in her time," had been raped by 4 strangers (Germans or Poles) 16 years before, and then her master sold her for just a few farthings. "She said that's what had led to Catrina's birth and it was obvious she had kept a pleasant memory of that night, a memory she had boasted gladly." [24]

In "Contemporary Souvenirs," by Gheorghe Sion, we also encounter a positive side to the passionate temper of Gypsy women. Anca, his first love, "a Gypsy vagabond musician woman with very delicate feelings and manners, who took very good care of her body and look, and who seemed more graceful and voluptuous every day." Sion presents her as a "Gypsy beauty. Her tall slim figure, the fine, delicate wrists and ankles, all these made her look like an Indian sculpture." [25] Their love is ended by Sion's mother, who on her deathbed forbids him to see her anymore: "for your

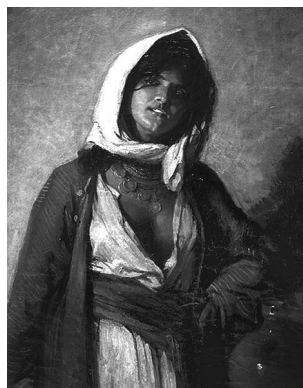
own sake and for your future, understand it is not good to tie your life to a Gypsy woman's. Untie yourself from Anca. While I have been around I have known how to protect you from public condemnation. Let her go and, as soon as you find a good match, get married."

In the second part of this publication we will look at current perceptions of Roma women in Romanian society and we will see what changes have occurred from the times we referred to in this chapter.

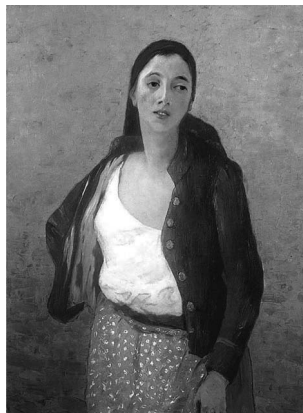
Conclusions

Images are a form of history and it is interesting to follow changes occurring in time, what messages they have been carrying along history and how they have influenced collective mentalities.

Roma women are history's anonyms, as we said at the beginning of this chapter. Using images and what few writings survive from that period – end on 19th and beginning of 20th centuries – are the only ways to present the perceptions related to Roma women at that time, as part of our attempt to capture their day-to-day existence. The images try to capture the stages of Roma women's evolution in that period, as well as the impact onto the collective mentality of the precepts that have led to the image of Roma women – more exactly, what these precepts actually were, not how they were perceived. And we propose to do this because it is impossible to measure the extent to which these images have influenced or continue to

Nicolae Grigorescu, *The Ghergani Gypsy woman*, 1872, oil on canvas, Bucharest Art Museum

Ștefan Luchian, *Safta the florist*, 1901, oil on canvas, Bucharest National Art Museum

influence public opinion. It would be equally complicated to aim to prove that these images did not reflect contemporary realities – but were in fact stereotypical constructs of the painters. Largely, these images show Roma women in various positions: fortune-tellers, florists, “free” women. If we consider the coordinates of the times – christianity imposed onto women to have a moral conduct, to be chaste, virtuous and submissive and always be reminded of the original sin of unsubmissiveness, as well as their condition of beings without rationality, led by feelings and who consequently need to be controlled by others – then we can say that these representations were assigned negative value. Moral conduct, considered a must for women, was violated by Roma women who carried a pipe in a corner of their mouth and showed their breasts in public (when breastfeeding their babies in public markets), had occupations that were not exactly moral or suitable in those times (such as fortune telling) etc. It is perfectly possible that the painters’ intentions were not negative, but we will never know exactly – as no writings of the painters survived, explaining their true perception of Roma women. But we know that christianity had a strong influence both on the higher and lower classes and we can be certain that Roma women’s conduct was not seen favourably under this outlook. Starting from this assumption that assigns a negative value to perceptions on Roma women, we notice that key perceptions centre around two notions: their body and their occupations.

Many images are physical, erotic, while others picture the fortune-

Octav Băncilă, *Gypsy woman with pipe*, 1918, lithography, private collection

Octav Băncilă, *Gypsy woman with playing cards*, 1918, oil on canvas, Bucharest National Art Museum

telling woman – but they all share the idea of disrespect and nonconformism. We started from the idea that painters reflected in their works the preconceptions of their times. Their paintings reflect typical physical features, on a par with occupations that strengthen the stereotypes regarding the traditional roles of Roma women. In this chapter we have discussed the manner in which literature, the press or other writings of the time, such as travel diaries, confirmed the messages transmitted via images and paintings.

Far from capturing the reality of the times, we believe these paintings represented a way to highlight the roles assigned to Roma women. These roles persist to this day. These stereotypes have not disappeared – the proof is the multitude of stereotypical and racist messages about Roma women that abounds in contemporary mass media. [26]

Notes:

[1] See Sofia Nădejde's articles in "Human Rights:" *Women and socialism*, published in issue 1, p. 2 from 1885, and *The role of women in social movements*, published in issue 17 of 21st of February. Articles debating the status of women were also published in *Emancipation* daily between 1891-1892.

[2] Filip Ionela, "Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale" (The psychology of the social field. Social representations), Societatea Știință & Tehnică S.A. București, 1995

[3] See www.romanothan.ro

[4] Gheorghe Sion, "Contemporary souvenirs," 1915, Minerva Publishing House, Bucharest p.20

[5] idem 4, p. 16

[6] idem 4, p 25

[7] idem 4, p 22

[8] Radu Rosetti, "Writings," 1980, Minerva Publishing House, Bucharest

[9] idem, p. 85

[10] Dimitrie Dan, "Gypsies in Bucovina," 1892, Lujena Cernăuți parish, Printing House Arch. Silvestru Morariu-Andrievici, p.16

- [11] Nicolae Gheorghe, "Roma people. From slaves to citizens," <http://www.ro-manother.ro/sclavia/ROMII-DE-LA-ROBI-LA-CETATENI.html>
- [12] Queen Maria of Romania, "My Country," 3rd edition, Librăria & Pavel Suru Publishing House, Bucharest, p. 73
- [13] Dimitrie Dan, „Țigani din Bucovina,” 1892, Cernăuți, p.23
- [14] Octav G. Lecca, „Istoria Țiganilor,” 1898, Caransebeș: Tip. Diecesana, p.39
- [15] Elena Didia Odorica Sevastos, „Călătorii prin Țara Românească,” 1888, Iași, Tipografia Națională, p. 13-15
- [16] Octav G. Lecca, "A History of Gypsies," 1898, Caransebeș: Tip. Diecesana, p.167
- [17] Dimitrie Dan, "Gypsies in Bucovina," 1892, Lujena Cernăuți parish, Printing House Arch. Silvestru Morariu-Andrievic, p. 29
- [18] Mihail Kogălniceanu, "Gypsy Sketches," 1900, Dacia Printing House, P. Iliescu and D. Grossu, p 17
- [19] idem 12
- [20] idem 17, p. 29
- [21] idem 18, p.27
- [22] Radu D. Rosetti, "Remember," 1921, Libraria Socec & Co Printing House, S.A., p. 24
- [23] Published in "Ilustrațiunea română," issue #10, 18 August 1891
- [24] Radu Rosetti, "Writings," 1980, Minerva Publishing House, Bucharest, p. 81
- [25] Gheorghe Sion, "Contemporary souvenirs," 1915, Minerva Publishing House, Bucharest, p.7
- [26] See the chapter: "A few aspects related to the visibility of Roma women in the public sphere."

Chapter II

A few aspects related to the visibility of Roma women in the public sphere

The public sphere includes all the places where people can meet, form and express opinions, discuss freely while trying, when possible, to reach a consensus, and identify those issues which are important in society. By these actions, they can determine change and thus correct the shortcomings of society. The public sphere includes both physical spaces, where people can meet face to face, such as schools, conference halls, cultural centres, cafes, public urban spaces etc, as well as virtual spaces, such as the mass media or the internet. Theoretically, in a democratic society, all people have access to the public sphere, anyone can express opinions freely and can propose or put in practice ideas that can change society for the better. But in reality, the public sphere is less inclusive than it seems. There are marginal people, whose voices are not heard, whose issues are ignored, whose experiences are invisible. The issues of poor people, people who are not “white,” [1] women with limited access to the public sphere, often remain in darkness and silence.

Roma women, by their gender, ethnicity and the fact that they often belong to the lower classes, have a reduced visibility in the public sphere. Their lives are most often reflected through other people’s eyes and their issues are interpreted through the stereotypes that predominate in society about them. In this chapter, we will use examples of Roma women’s life as shown in the mass media, to analyse the position of Roma women in the public sphere and also their possibilities to make their lives and experiences visible and to talk about them in their own voice. We will try to analyse the situation of Roma women trapped between two worlds,

between tradition and emancipation, in the first instance analysing the ways in which they impact their communities, families and Roma men, and in the second instance reflecting on the manner in which Roma women relate themselves to the “others,” i.e. majority people, how they are seen by them and what are Roma women’s possibilities to win a place of their own, free from stereotypes and racism.

The myth of the “passionate Gypsy woman.” Case study: “Gypsy heart” telenovela

We shall begin this chapter with a recent example of stereotypical representation, with great visibility in mass culture: a Roma woman who is generically mysterious and exotic. Though discriminatory, this representation was used by the mass media as an example of a tolerant approach to the Roma community.

Together with other stereotypical representations of Roma women in literature, art and mass culture – such as the “Gypsy” as witch, florist, servant or thief – a representation which persists in public coverage is that of the “passionate Gypsy woman,” the voluptuous, exotic and seductive woman who drives men insane and is thus the embodiment of “white” men’s fantasies. This myth combines sexism, by presenting women as exclusively sexual beings, dangerous in their irrational seductiveness, with racism – which reduces Roma women to “exotic,” mysterious creatures, closer to nature and its dangers.

The myth of the “passionate Gypsy woman,” is the spine of the script of “Gypsy Heart,” a telenovela which attracted vast audiences throughout its seasons, as well as an ample response from the mass media. We will not analyse in this article all the stereotypes that this telenovela capitalizes on, as it is not surprising to encounter exclusively stereotypical characters in a telenovela (whatever the telenovela might be about). But “Gypsy Heart” is especially interesting both because of the reactions it stirred among viewers and the mass media, as well as for the manner in which the stereotypical and racist representations are mingled with

hypocritical attempts at “affirmative” representations.

The universe of the Gypsy “settlement” in “Gypsy Heart” is dominated by rigid traditions (for example, the “Gypsies” in the telenovela are very concerned with marrying their daughters off, and most female Roma characters are described on the telenovela’s official website [2] as “traditionalist,” with one main concern in life – to marry and have children – and always ready to sacrifice for their families) but, on the other hand, the “settlement” is also characterized by a “free spirit,” somehow outside of history. For example, singer Loredana Groza’s character (who also does the soundtrack of the series), a character by the name of Rodia, is described on the website as “a passionate Gypsy woman embodying the free spirit of the tribe.” Another one of the main characters, Roza (enacted by Nicoleta Luciu) who, even if she was educated in Paris, remains a “passionate Gypsy woman” who dances seductively, has as her sole motivation the objective to conquer the male leading hero and she is described on the website as “an extraordinarily beautiful Gypsy, a woman who could make any man lose his mind.”

The stereotypical representations that clearly pervade the series’ characters are countered by a few minimal “affirmative” undertones. For example, the male lead character, while stereotypical in all his acts, is a medic (a representation which is “atypical” for Roma people). There is also in the series a supporting female character by the name of Cezara who, though Roma, is described on the website as “a TV reporter who is very talented and dedicated to her profession.” Also, every now and again, come the dialogues exposing the majority population’s prejudices about the Roma. But all these attempts at “objectivity” are swallowed by a sea of prejudices about the Roma, about their “primitivism” and “exoticism,” about the opulent life that they supposedly lead, about their sketchy business, their mysterious and passionate women etc. These stereotypes thus acquire an “authentic” flavour.

And so, although the series transmits stereotypical and implicitly racist messages about the life of Roma women and men, it is still perceived by the public as a “favour” done to the Roma community by

Romanian society. If one follows the reactions on different forums or the comments to different articles published online about this telenovela, one can notice the racist indignation of many authors of postings about a series which makes the Roma too visible and which “spoils Romania’s image to the rest of the world.” Even if it presents a false image, filled with prejudices, the series was used as an example of tolerance (condescendence) to the Roma community. When Dinamo football team was sanctioned for the racist slogans of its supporters, the executive president of the team, Cristi Borcea, declared: “What am I to understand, that Romania is a racist country? When ‘Gypsy Heart’ breaks all viewing rates?” [3]

Roma women between tradition and emancipation

The term “patriarchy” refers to the fact that who make decisions in society are men, while the role of women is usually restricted to caring for their peers, partner, children, the sick and elderly. While men have influence and visibility in the public sphere, women are constricted to the private sphere of the home and family. Even if they take part in the life of the community, in public life, they do so with a view to provide support to men’s decisions. A patriarchal society is a society in which institutions, norms and practices reflect the needs, logic and operational mode of men, starting from the premise that this subordination of women to men is “natural.”

These definitions, used here as a starting point, with the aim of making the subject of this chapter easier to understand, have a generalizing tone. When we use words such as “men” and “women,” who do we refer to? These categories are neither homogenous nor final. Within the category that we call “women,” just like in the case of the category we call “men,” there are multiple differences and hierarchies. For example, heterosexual and lesbian women do not have the same status in society, they do not enjoy the same rights and privileges. There are also class, ethnicity and “race” differences between women, and these

differentiations and hierarchies are also valid for men. We cannot speak about “white” and Roma men in the same terms, for example when we refer to their access to power and visibility in the public sphere. In society there are different subordination relations which determine different alliances as well as clashes to occur, in the name of equity. The Black feminist theorist bell hooks, [4] when referring to the “white,” heterosexual, middle class women’s feminist discourse as tending to present the issues of these women as all women’s, explains that in a racist state coloured women’s issues and their claim to social justice are sometimes closer to coloured men’s claims than to those of “white” women. On a certain level, this can be extrapolated to Roma women. But we must also exercise carefulness and caution in relation to this subject, considering that Roma women’s situation right now is at a crossroads between oppression from a racist society and the gender discrimination that comes with patriarchal Roma community.

The Roma are a stateless nation, a people who have been oppressed [5] and deprived of power for centuries. Moreover, after the liberation of Roma slaves, the state did not implement measures to help them integrate in society, which led to their marginalization. In light of these continual attempts from the majority population to erase the identity of minorities (sometimes to erase them completely, as happened during the Holocaust [6]), it is essential for Roma people to preserve their traditions. Through the strong ties within the family and community, identity and unity are preserved. As Roma have been marginalized, some closed communities have formed, with specific norms/customs. These communities have not been evolving in the same way as mainstream society, where currents such as the human rights movement or the feminist movement have appeared in the meantime. Unfortunately, some of the norms of these closed communities limit Roma women’s right to deciding about their own marriage, family or education.

Because it is so crucial that Roma communities remain united and that they preserve their traditions, it is difficult for Roma women to speak about the internal issues of communities where patriarchal norms are still

keeping women under control, inside the private, domestic sphere. When Roma activists bring into discussion the unfair situation of Roma women inside their communities, questioning the patriarchal norms and customs that maintain them in the private sphere and put on their shoulders pressures and barriers that exceed those which affect men, they actually contradict the idea of unity inside the Roma community. And this questioning of the patriarchal norms is sometimes capitalized upon in racist discourses by members of the majority, who present the Roma community as “primitive” and in contrast with the majority “civilized” society. [7]

Unjust power relations between men and women are not a characteristic only of Roma communities but of the entire society (for example, the situation of Romanian poor women is not different from Roma women’s situation when it comes to gender discrimination. The only thing that differentiates them is that they are not also discriminated because of their ethnicity. Romanian poor women are not judged based on the perceptions related to the ethnic group they belong to, while Roma women often carry on their shoulders the burden of negative perceptions related to their entire ethnic group, especially when they try to penetrate the world of the majority population.) However, gender discrimination inside the Roma community is often invoked when presenting Roma culture as a “degenerate,” “primitive” culture, without considering the economic, social and political coordinates of society as a whole – a society which maintains Roma people in poverty, marginalization and political impotence, thus forcing them into strengthened patriarchal practices. The discrimination of Roma women inside their own communities is not just an effect of Roma traditions, but also of the treatment that society as a whole applies to Roma people.

Case study: media coverage of Ana Maria Cioabă’s arranged marriage

We will take this widely publicized case as an illustration of how

gender issues inside the Roma community are used to justify discriminatory attitudes and policies.

In 2003, Romanian and international mass media dedicate extensive space to the arranged marriage between Ana Maria Cioabă, 13 (or 12 according to other sources) and Mihai Biriță, 15. This instance of violation of children's rights was highly publicized in the international press (especially after a reportage was broadcast by the BBC) and this caused severe reactions from EU officials – which in turned caused Romanian authorities (all the way up to government officials) to take position. All this happening while Romania was in full gear negotiating EU accession, and coping with all the pressures of harmonizing with “European values.” The two teens were separated and their parents were forced to send them to school to finish their education – although at the time much more drastic measures were called for by Emma Nicholson, the EU rapporteur for Romania. She wanted the kids to be taken from their parents and put in childcare.

Why was Ana Mara Cioabă's marriage so special? Marriage between minors does occur in Roma communities [8] - but what made this particular marriage so worthy of public attention? The manner in which this marriage was presented was symptomatic for how Roma culture is labelled as “primitive” and “degenerate” in comparison with “white” European culture, which has evolved into a culture which sustains human rights.

The two kids come from rich families. Florin Cioabă, the girl's father, is a man with visibility in the public sphere. The wedding was done with great pump, and a former minister of interior affairs was the couple's godfather. Under these circumstances no reason such as poverty, lack of education or opportunities could be invoked to justify the marriage; the only justification possible was Roma tradition. The extensive news items highlighted the opulence of the wedding, the fact that two minor's rights had been violated, as well as the reactions from the European Union – totally overlooking the origins of this Roma tradition, which go back to the centuries of oppression that Roma people have been subjected to.

And the Romanian state did not take attitude when the wedding was made public, but only when the European Commission requested these practices to be sanctioned.

During the 500 years of slavery for Roma people, Roma girls were frequently raped by their Romanian owners. [9] If children were born as a result of rape, both the mother and child were often rejected by both the Roma community as well as the Romanian masters. As the girls lived in continual fear of being raped, the Roma people resorted to early marriage. This was not only a Roma practice. Romanian poor parents also married their daughters early in order to protect them from abuse at the hands of the aristocrats. "When the Roma slaves were released, in 1856, the newly created Romanian state saw an explosion of extreme nationalism. In the following century, the Holocaust caused the death of hundreds of thousands of Roma people, all killed in the name of racial purity. And then there came communism, with its aggressive policies of forced settlement. In order to survive the decades of persecution and so that they could maintain their identity despite forced assimilation state politics, the Roma isolated themselves and hung on their traditions, whether good or bad." [10]

Roma culture, pointed to as the sole culprit for violating minors' and women's rights, cannot be seen as separate from the society in which it exists, outside the historical, economic, social and political coordinates of the state within which it exists. The practice of marriage between minors must be analysed from the viewpoint of its historical causes, as well as the economic, social and political factors which have a key role in Roma women's discrimination (where we must include premature marriage.) If these marriages between minors are considered exclusive to Roma culture and tradition, without considering society as a whole and the conditions in which Roma people live in this society, then this will remain an "internal" issue of a community which is "primitive" and "non-European" and which discriminates against its own members - and consequently it is not "worth" it to make efforts to eradicate the

discrimination of Roma people by society in general. Also, issues such as the extreme poverty in which many Roma people live, the discrimination that they are subjected to in their day-to-day existence, when they interact with the authorities and citizens alike, their difficult access to education, lack of employment etc – all these are kept under the table if tradition is brought up as the culprit for the community's issues. Thus the state and society as a whole are absolved of any responsibility. This is why the state has not intervened in any of the situations involving minors getting married, and it never incriminated early marriages. [11] On the other hand, early marriages are used as a racist argument for the “primitive” nature of Roma people in general – even if these marriages occur only in a limited number of communities and are not a characteristic of the wider mass of Roma people. If the causes of this form of oppression are not analysed and understood by the entire society in all their complexity, then the chances for this situation to change are very low.

Barriers to education for Roma children in general, and Roma girls in particular

Early marriages are often indicated in public discourse as the main cause of reduced access to education for Roma girls, even if this is incorrect (a small percentage of school dropouts can be traced to early marriage, while poverty, lack of adequate infrastructure or discrimination are the most poignant causes for Roma children dropping out of school.) Also, Roma parents are often blamed for not sending their kids to school, based on the racist presumption that this decision is a characteristic trait of Roma people.

In fact, there is a multitude of causes leading to reduced access to education for Roma children in comparison to access to education at the national level, and the great majority of these causes are not related to Roma traditions. They are related mostly to their marginal position in society, as well as to poverty. In this section, we will analyse these causes.

One of the causes of reduced access to education for Roma children is **the lack of legal documents**, both for their parents and for themselves. Without these documents, children cannot be registered for school. Some of the children do not have birth certificates because they are born abroad, where their parents relocated for work purposes. In other cases, Roma families do not have identification legal documents because they do not have a domicile – which domicile in its turn cannot be obtained without legal identification documents.

During communism, it was illegal to not have domicile and a stable job. Thus, Roma people had domiciles and id papers emitted for these domiciles. After 1989, many Roma families lost their domicile. Some of them could no longer afford the rent, due to unemployment and poverty which soared during the transition period. Others used to live in nationalized homes, from where they were evicted when the former owners claimed and got back their old properties. Thus Roma people often come to live in historical buildings or degrading apartment buildings without any legal authorization, and then they get evicted. Many Roma live in shacks on the outskirts of cities, under the poverty line, in communities which do not have even minimal standards and where there is always the danger of eviction, because land on the outskirts of cities is becoming more and more valuable because office buildings, supermarkets and residential complexes can be built there.

The **precarious financial status** of many Roma families is another cause of Roma children dropping out of school. When so many of them live under the poverty limit, in houses which are not branched into the water or electricity grid, when they live in cardboard and plastic shacks on the outskirts, then access to education becomes a luxury, and is no longer simply a right. In these cases, the girls are often needed at home to help with housework and take care of younger brothers and sisters.

The percentage of Roma people with **a stable job** is very low, and it must be remembered that Roma persons are victims of discrimination on the labour market. Many Roma work abroad and they take their children with them – which is why many kids don't go to school anymore. Also,

Roma persons who do have some education sometimes fail on the labour market, which strengthens the idea that formal education does not really equip you for the future. This, in the case of Roma women, is also corroborated with the patriarchal idea that women belong rather in the private sphere – and thus, they don't need to go to school anyway.

Access to education is often linked to **local infrastructure**. In the rural environment, the bad condition of roads often makes it extremely difficult to get to school, especially if we bear in mind that the school is usually not in the Roma community, but in a neighbouring village. This means that Roma kids have to walk a good distance to school, sometimes a few kilometres, and because of it is practically impossible for them to get to school during winter or the rainy season.

Public institutions of education are designed and function currently as instruments of assimilation, where the contents and forms of education are largely permeated by an institutionalised racism which spells out the values, preferences and norms of the majority population as absolute and the only valid ones. **Forced integration** is a recent trauma in the history of Roma people. Even if they could afford to send their kids to school, some Roma families refuse to, for fear their children will lose their identity. Girls, as preservers of tradition to a higher extent than men, are “protected” from such influences which might “pervert” them. When the financial situation of the family is ok, then the priority are usually not the girls, but the boys – the family must take special care of the boy's preparedness for the future, as the boy is a future head of family, while the girls' only future goal is marriage, which is predestined. The pressures of patriarchal tradition are sustained by a system of education which does not take into consideration that one of its primary goals should be to educate children and young people in an antiracist spirit.

Another important barrier that Roma children have in their access to education are the **prejudices and discriminatory treatment** of teachers, colleagues and colleagues' parents. Having to deal with this on a daily basis is an important cause of Roma kids dropping out of school.

In 2007, the Ministry of Education issued Ordinance 1540, with the

objective to “prevent, forbid and eliminate segregation, considered a grave form of discrimination, with a negative impact on children’s access to quality education.” The ordinance forbids, starting with 2007-2008 academic year, the segregated registration of Roma kids in 1st and 5th grades, and considers “segregation as a grave form of discrimination, causing unequal access to quality education, violating the children’s equal rights to education, as well as their right to human dignity.” Even if **segregation in schools** is forbidden under the law, Roma kids continue to be subjected to discriminatory treatment in schools and they often do not enjoy the same opportunities as their Romanian colleagues. The exclusion and marginalization of Roma children puts them in a position of inferiority and inequality. This is a situation that cannot be solved only by ordinances and legislative measures, especially when such measures are often disrespected.

Obstacles to Roma women’s access to jobs

One of the direct consequences of the fact that fewer Roma girls benefit from education is the fact that Roma women have lower access to the labour market.

One of the most frequently encountered stereotypes about Roma people is they do not want to work and they manage to get by without working (“abusing” social assistance services or resorting to illegal means of subsistence). But what kind of employment is actually accessible to Roma people in general and Roma women in particular? How is this labour perceived by society and how does this impact the status of those employed in it? How are young Roma women affected by the constant rejection they or their peers experience when seeking employment, because the potential employers judge them by the colour of their skin? How does this change their perception about who they are and how much they are worth? How can Roma women reconcile the responsibilities of family life, where their role is defined in a patriarchal paradigm? How can they do all the housework, as they are supposed to, and also work

towards ensuring some financial independence for themselves?

Lack of formal education is not the only barrier Roma women have to overcome. There are numerous factors that hinder their access to the labour market: discrimination from the authorities, negative stereotypes and prejudice about Roma people, gender roles in the family and in society in general.

When interacting with the authorities and public administration institutions, Roma people are treated discriminatorily and this reduces their chances to receive employment. Persons living in poverty, with reduced access to mass media or the internet and who are confronted with obstacles when interacting with the public administration institutions that should guide them in their efforts to find a place on the labour market, are thus deprived of information that could enable them to complete their education, to obtain qualification in a certain trade or re-qualify in a different one, or to learn about legal instruments they could use, such as antidiscrimination legislation or legislation regulating employment and wages.

Besides their problematic relation with authorities, Roma women also have to deal with employers' discriminatory attitudes, who often decide to not hire a Roma person based on the prejudices and stereotypes that are prevalent in society. When an employer can choose between a Roma and a non-Roma person for a certain job, the chances of the Roma person are much reduced. The mass media promotes an image of Roma women which is stereotypical (women are presented as thieves, dirty, lazy, sly etc.) and this has considerable impact towards employers' discriminatory attitudes.

Family constraints are another barrier put in front of Roma women's access to jobs. In any patriarchal community, women's role is tied to the domestic sphere, so young Roma girls are not encouraged by their peers to enter the labour market. Even if women do labour which contributes to the income of the family, they continue to be assigned predominantly to raising the children and doing all housework. Traditional norms in Roma communities as in all patriarchal communities (and even in society at

large, given that patriarchal rules seem to prevail) place the entire responsibility of housework and caring on women's shoulders.

Although this work (cooking, cleaning, caring for the children and elderly, but also caring for the partner/spouse etc.) is daily, endless and of vital importance, it is not considered labour per se and it is not paid. This underestimation of the importance of housework and considering it as something women should do as part of the "natural order of things" is not a characteristic solely of Roma culture, but an injustice that most Romanian women also suffer from, as housework is unanimously left to women. But, as many Roma families live in poverty, in homes that have no electricity or running water, in isolated areas with no access to public transport and even without roads, the amount of work that Roma women must perform daily, to take care of their families, is huge. As a result of all these practical factors which limit Roma women's access to the labour market but make them work double to sustain their families – but their labour is not valued and respected as true labour – and reduce their chances on the labour market to a great degree compared to "white" women, Roma women's self-esteem is low and confidence in their own forces is poor. This lack of confidence is also a barrier to improving their status.

For Roma women who want to overcome these unfavourable premises and find employment, most jobs they have access to are in the lower category – they are usually jobs that the majority refuses, such as street cleaning or semi-legal work like collecting iron or garbage. Although this is difficult work and these jobs are very necessary for the good functioning of society, those who perform them are kept in contempt by society. The jobs most Roma women have access to are feminised work such as: caring, health, services (cleaning, working in a restaurant or shop). This kind of work is precarious, underpaid and considered "undignified" (as neoliberal economies rely on marginalized groups living in poverty for cheap labour force, willing to do the hardest labour.)

On the other hand, let us see how the Roma community and society

in general perceives the successful transgression of these employment and education barriers by Roma women who emancipate themselves and build a life in which their work is a source of fulfilment and respect from society? A Roma woman who has succeeded in her career has certainly had to work more than a “white” woman for the same position, as she has had to fight against racist prejudices in order to succeed.

Roma women who have managed to build a successful career are either considered “atypical” for their community, meaning that a typical “Gypsy” is not capable of overcoming her condition, or they are used as proof that society offers fair chances to Roma people but they just refuse to take them – and successful Roma women are thus the exception that confirms the rule. This is why we consider of great importance Roma women activists’ work of making visible in the public sphere Roma women’s efforts, which are greater and more difficult than others, as they have to overcome both sexist and racist bias. Their success is an example for underprivileged Roma women who need to see that members of their own community have been able to overcome the barriers imposed by a racist society.

The “dangerous” reproduction of Roma women

Beyond the examples of women who succeed to emancipate themselves (and who are rarely covered in media items), the persistent image of Roma women in the public sphere is one that reduces them to their reproductive role.

In racist and xenophobic discourse, women’s bodies and fertility has always occupied an important position. This type of discourse capitalizes on women’s biologic potential to give birth and feed other human beings with their own body - and thus create life. Women’s power to create other human beings is often the starting point of racist population control practices. In western culture the reproduction of “white” women is encouraged and celebrated, while that of non-white women is coded as dangerous, as a threat to the “white” race and its hegemony. [12] The

myth that Roma people are to become the European population in the majority is part of the same racist logic. While “white” middle-class women are often portrayed in public discourse as “irresponsible” for putting off motherhood or for sacrificing it in favour of career, Roma women are condemned precisely for having too many kids. This disapproval not only propagates the stereotype of perennially pregnant Roma woman who never has a difficult delivery, but it can lead even to forced sterilization.

In general, reducing the number of roles a woman can assume, the multiple ways in which women can be creative and important to society, and restricting them exclusively to the role of mothers is something that limits their development considerably, both personally and professionally. We reprimand negative attitudes to women who do not wish or cannot be mothers. Also, no women’s right to be a mother should be taken away from her. The racist fear that the “white” population might, in a misty future, lose their privileges as the majority population, determines a series of abusive behaviours towards Roma women. [13] Roma women are often presented as “primitive,” closer to nature, in contrast with the “civilization” of the majority population. From this primitivism spans Roma women’s choice to have a lot of kids. This racist argument overlooks the real causes that lead to large-size families, irrespective of their ethnicity. Poverty, lack of information regarding contraception and patriarchal relations in the family lead to the birth of many children. On the other hand, the conscious choice to have many children is praised if it made by a “white” woman, and the “natural” character of this decision is celebrated. However, the same decision made by a Roma woman (even a Roma woman with an economic statute allowing her to provide for her children adequately) is despised, and its “natural” character becomes “primitive.”

Case study: the myth of the “degenerate mother” and the “Gypsy who steals children”

Another stereotype about Roma women is that they are not “good” mothers, that they take advantage of their kids (by cashing their state allowance money but putting them to work or beg anyway). This stereotype causes Roma motherhood to be labelled as “degenerate” and “pathological.” The image of the Roma woman who takes advantage of her own children, accepts them to be trafficked etc, is a strongly racist dehumanisation instrument (as they are presented failing even the most profound human bond, that between mother and child). The consequences of this perception of Roma women as “degenerate” can have the most concrete and traumatizing effects on Roma mothers and children. A 2008 study [14] published in Italy analyses very carefully the cases of Roma children taken from their parents and put in state care and later to be adopted by Italian families between 1985 and 2005. The reasons for which the children were (and still are) taken away from their parents are related to the improper living conditions and the inadequate care provided by the parents. Analysis of the concrete circumstances when it was decided that the child must be taken away from his/her parents indicates that the image of the Roma child is easily overlapped by that of the “abused child,” without considering that the state creates the very mechanisms that maintain most Roma in extreme poverty, instability and marginal status. While the authorities do not take measures to improve the conditions most Roma live in, they emphasize on the “degenerate” relations inside Roma families and they continue to take children away from a culture which is “un-civilized” and “cruel” (this must also be correlated with the great number of non-Roma families who wish to adopt children. [15]) Roma children are described as “abused” only because they are part of a culture that is different from the majority, a culture which is considered by the majority as an environment that children need to be “saved” from.

Even if many Roma children live in poverty and even if they often have to work instead of studying, this is neither an effect nor a characteristic of Roma culture or the Roma parenthood model. It is rather a consequence of the way society functions, and which causes most

Roma to live in poverty and to have limited access to education and labour. These unfavourable conditions for most Roma nowadays are turned, from a collective responsibility for all members and structures of society, into an intrinsic characteristic of Roma culture, something which cannot be changed, and which condemns Roma children to inherit the poverty and lack of opportunities that hindered their parents' development. And thus the parents are the only culprits, and the state has no fault.

A rather absurd version of this irresponsible and dangerous Roma parents myth is the "Gypsy woman who steals kids." This myth presents Roma women as a danger not only to their own children, but also to "white" kids, and it is invoked under different forms: from the so familiar formula that parents use to threaten their kids "if you won't behave, the Gypsy woman will come and take you away in her sack," [16] to Roma women actually being sentenced to prison under unproven charges that they attempted to steal "white" kids.

The same study, mentioned above, [17] also investigates the reflection in Italian mass media during 1986-2007 of cases in which Roma persons were accused of attempting to kidnap "white" children. All these cases (40 in total) proved to be unjustified. There was never any attempt at kidnapping, all these charges were based on fiction. However, all of these cases were amply covered in the media, which stirred racist and xenophobic reactions from the public. But when the police, lawyers and activists involved in the cases demonstrated that the Roma persons had never attempted to kidnap anybody, and had not even ever meant to, the media remained silent and showed no interest in pointing out the falseness of their previous coverages.

This myth of the "Gypsy woman who steals kids" has a dangerous effect on society. Besides the fact that any "white" parent tends to see danger in any Roma person getting near their kids, this perception has actually caused acts of verbal and physical violence. For example, in October 2006, Libertatea daily (from Romania) published an article entitled "Gypsies suspected of stealing the child." This article covered the case of a child missing from the maternity hospital where a Roma

family was suspected of being the infant-thieves, as they wanted a baby and had inquired at the maternity about the possibility of adoption. The article also mentioned that the Roma woman was investigated by the police. This news was covered under different forms by most media in Romania, causing many hateful and violent reactions from readers who posted comments on web-based publications. After three days, the same newspaper published an article which indicated that the infant had been in fact kidnapped by a Romanian woman. The newspaper did not offer an apology to the persons it had wrongfully incriminated previously, nor to the Roma community in general – even if the news it had originally published caused much violent reactions against them.

In 2005, two Roma women in Lecco, Italy, were accused of trying to kidnap a child. Although the two women were accused unfairly and even sentenced to 8 months of prison, reactions of xenophobic groups filled Lombardy with posters showing a Roma woman, with the caption “Giu le mani dai nostri bambini” (Hands off our kids) and led to rallies against the Roma. In May, 2008, a Roma settlement outside of Naples was put to fire by local people who previously marched around the camp bearing signs reading “You are all baby thieves,” following the conviction (again, unfounded) of a 17-year old Roma girl accused of attempting to steal a child. The reaction of the Italian authorities was to organize nation-wide raids in order to identify and deport illegal immigrants – but the fire-setters were never punished. The reaction of Romanian mass media (bearing in mind that many of the Roma working in Italy come from Romania, including those in the camp that was set on fire) was to express concern regarding the way in which Roma people “spoil Romania’s image in Europe.” Thus the Roma people were pointed to as the sole culprits of the violences committed against them, and in all these cases the mass media played an important role in causing xenophobic hatred.

Discriminatory treatment in hospitals. Forced sterilization

Violence against the Roma does not consist only in uncontrolled

outbursts from uninformed and manipulated people – it also manifests itself institutionally. In this section, we will talk about the ways in which this institutionalised violence manifests itself in the case of Roma women accessing the health system, starting from the discriminatory treatment they often endure in hospitals and going as far as forced sterilization.

The life expectancy for the Roma community is estimated to be about 10 times lower than the national average. [18] The precarious health of the Roma population is determined by their living conditions and inadequate nutrition, by poverty as well as lack of medical insurance and the discriminatory treatment that they receive from medical staff.

Roma women are most often exposed to discriminatory treatment by medical staff as they are largely responsible for the health of the family. When they resort to health services, Roma women often encounter difficulties in obtaining minimal care. They are often treated discriminatorily, together with their children. They are not given information regarding their health, they are denied access to certain medications and treatments that they are entitled to, they suffer verbal and physical abuse from medical staff, they receive no information regarding their medical documents and they are treated with indifference. There are numerous examples of hospitals where Roma mothers are interned in maternity wards separately from non-Roma mothers, and in these wards the hospital has lower standards of hygiene and the Roma patients do not enjoy the same type of care from the medical staff as non-Roma women do. Roma women are often afraid to complain about the way in which they are treated in hospitals or general practitioners' offices, as do not want to risk refusal in case of future emergencies.

The most violent act Roma women have suffered in the health system are forced sterilizations. Beginning as early as the 70's Roma women have been sterilized forcibly in countries such as Czechoslovakia, Hungary, Sweden, Norway. Recent cases (which occurred after the 90's) have been reported in the Czech republic.

The sterilizations have occurred sometimes without the women's

agreement or awareness. Other times the women were asked for their agreement while they were in labour, or little before they gave birth, when pain and fear did not allow them to take a rational decision. There have also been cases in which women were misinformed about the consequences and risks of sterilization – but they were told that a new pregnancy would put their life in danger. There have also been cases in which women were persuaded through pecuniary means or threats that their social aid would be ceased if they do not agree to their sterilization, as well as cases in which explicit racial reasons were given by the medical staff when the woman was subjected to sterilization. [19] Sometimes, women signing the agreement papers did not even know what they were signing. Other times, women who already had several children, were accused of not being able to take care of all their children and threatened to have their children taken by the state.

The sterilization of Roma women is one of the most violent forms of racist institutionalised control of women's bodies. The minority population subjected to these practices is rendered as so "dangerous" and "degenerate" that measures must be taken so that no more Roma children are born. These measures are materialized in actions affecting women most directly, and women subjected to these practices are considered "subhuman."

The subhuman statute of Roma people. Case study: indifference to the death of Cristina and Violetta Djeordsevic in the context of exacerbated racism in Europe

On 17 July 2008 two Roma girls, Cristina and Violetta Djeordsevic, 13 and 11, respectively, drowned at sea next to a populated beach near Naples. The two girls, who lived in a Roma settlement, had come to the beach to sell small souvenirs to tourists. They were playing and jumped off some rocks into the water, and they drowned. After their bodies were brought to the shore and the police recorded the circumstances of the

deaths and their cousins (who were with them) were taken by social workers, Cristina's and Violetta's bodies remained alone on the sand, covered by 2 beach towels, waiting for the ambulance. During the 3 hours which passed until the ambulance arrived, life resumed its normal course on the beach. In the press photos that were published all over the world, we can see families continuing their beach fun, picnics and frisbee games right next to the two girls. Death instilled in these people neither respect nor fear, as if the two girls were not human. The indifference to Cristina's and Violetta's death is illustrative of the degree of racism which exists in society. The most immediate and natural reaction around death is compassion and empathy, as well as thinking about your own frailty. Because of their ethnicity, Cristina and Violetta were so unimportant that their death did not stir any of these reactions. The manner in which people went on with their beach activities right next to the dead bodies shows that the status of the two girls (and of Roma people in general) is subhuman. [20]

Shortly before their death, Cristina and Violetta were fingerprinted by the Italian authorities. The Italian Minister of the Interior, Roberto Maroni, began in 2008 a program which aimed to fingerprint all Roma living on Italian territory. Some Roma who live on camps on the outskirts of towns and who are subjected to this fingerprinting program have Italian citizenship (some of their families have been living in Italy since the Middle Ages). Others are immigrants from former socialist countries, including Romania. The fingerprinting program has the purpose of identifying and deporting those who have no legal documents. Children are included in this fingerprinting program, which has caused strong international reactions, due to the fascist flavour of the entire operation. Fascist authorities just before the Holocaust also fingerprinted Roma and Jewish people. Officially, the reasons to fingerprint Roma children are related to collect data aimed at protecting the children and also to provide education for them. But, in reality, this program is just another racist measure to control a population maintained in permanent marginalization and poverty, and labelled as subhuman.

Roma live under the threshold of poverty all over Europe, in conditions that determine their life expectancy and access to education and jobs to be much lower than the majority's. Most Roma women live trapped between the discrimination of a patriarchally organized community (a community whose continual marginalization prevents it from evolving towards more democratic relations among its members) and the discrimination of the majority. Most Roma women do not benefit from education, they have limited access to labour, exclusively assume responsibility for housework and caring, have precarious access to health services, endure physical and verbal violence because of their gender and ethnicity. Some Roma women have been sterilized without their agreement. Some live in improvised shelter, under permanent threat of eviction by the authorities or being put to fire by extremist groups. Some live in ghettos separated from the rest of the city by concrete or wire walls. Some must resort to migration to ensure their livelihood and then they are accused by the mass media and populist politicians that they are "spoiling the country's image in Europe." Most labour that Roma women have access to is refused by the majority population, as the labour is considered difficult and degrading. Most Roma women witness their children suffering the same discrimination as they experienced, convinced that prejudice and marginalization are the destiny of their ethnic group.

Roma women are deprived of rights and privileges that they should enjoy in the legal framework of the European Union. Although the existence of equal opportunities and antidiscrimination legislation is highly important, their mere existence is not sufficient without a change in the mentality of the majority population, and without Roma women speaking for themselves in the public sphere, giving voice to their issues as well as to their power to impact change onto the destiny of their ethnic group.

Notes:

[1] Throughout this text we shall use the word “white” when referring to race, to emphasize the idea that “race” is not an objective concept at all, as it has no scientific basis (as long as genetically there are no “racial” differences), but is a social construct aimed at justifying unjust hierarchies.

[2] www.inimadetigan.ro

[3] <http://www.ziare.com/sport/fotbal-intern/04-23-2009/borcea-romania-e-stat-rasist-cand-telenovela-inima-de-tigan-face-rating-728868>

[4] Gloria Jean Watkins (born 1952), better known under her literary pen-name bell hooks is an American feminist author and social activist. Her writing focuses on the interconnections between “race”, social class and gender, and the capacity of these interconnections to cause and perpetuate oppression and domination.

[5] Roma people were slaves for almost 500 years.

[6] The Romani word for Holocaust is Porajmos.

[7] This is not an isolated case. For example, US intervention in Afghanistan and Iraq were publicly justified invoking the argument that Muslim women are discriminated against in these countries. In this manner, the economic reasons behind the war were masked by a human rights argument – which also served to feed anti-Islamic sentiment and justify an increase in discrimination against Arabic people. “White” culture placed itself again in a position of superiority to other cultures, by showing a willingness to “save” women living in a “primitive” society. This does not mean that women living in the Islamic world do not have a right to claim a better status, but these claims must come from themselves, in their own terms – not be used by a stronger culture for the purpose of obtaining even higher privileges.

[8] See the Râmnicelu cases, widely covered in the mass media, about marriages between girls aged 8-10 and boys of 16-18.

[9] Valeriu Nicolae – „Genocide recipe?”

<http://romania.indymedia.org/ro/2004/07/260.shtml>

[10] idem 9

[11] In 2007, at the initiative of MP Minodora Cliveti, president of the Committee for equal opportunities in the Chamber of Deputies, art. 4 of the Family Code

was modified so as to regulate minimal consent age for marriage at 18 for both women and men. Previously, the minimum marriage consent age for women was 16, and 18 for men; the main argument for this inequality was that, biologically, women develop sooner than men.

[12] A point of view explained at large, in the context of new reproduction technologies, in texts such as Dorothy E. Roberts, "Race and the New Reproduction" in *Killing the Black Body: Race, Reproduction and the Meaning of Liberty* (New York; Pantheon, 1997) or Samantha Martinez, "Missing Voices, Missing Wombs: Reproductive Technologies and Women of Color", http://serendip.brynmawr.edu/sci_cult/courses/sexgender/f05/web4/smartinez.html

[13] The case of Czechoslovakia, where Roma women were sterilized.

[14] "Adozione di minori rom/sinti e sottrazione di minori gagé" (Research on Roma/sinti children's adoption and kidnapping of *gagje* children), commissioned by Fondazione Migrantes of the Psychology and Cultural Anthropology Department of the Verona University, a study coordinated by Prof. Leonardo Piasere.

[15] The practice of taking Roma children away from their families and placing them to be raised with "white" families is not new. For example, one of the forced assimilation measures implemented under Habsburg empress Maria Theresa, in 19th century, was to take Roma children away from their families so that they could be socialized in non-Roma families.

[16] Neva Nahtigal, an activist at the Mirovni Institute in Slovenia gave in an article published by "22" magazine, in the December 2005 supplement "The mass media and Roma people," the example of a campaign led by the Mirovni Institute which proposed a poster of a Roma boy with the caption "If you don't behave, we'll give you to the Slovenians." Although non-Roma children are often disciplined by means of the reverse of this caption, the campaign was still indicted by the Slovenian Nation Party in a court of law. "The attempt to show the prejudice about the Roma population and the way in which they are treated led to a trial in court, precisely because of this hate discourse." <http://www.revista22.ro/mass-media-si-romii-2280.html>

[17] See note 14. We refer to a part of this study, based on the book of Sabrina Tosi Cambini, titled "La zingara rapitrice. Racconti, denunce, sentenze (1986-2007)."

[18] Information taken from the open letter "Roma women and discrimination in

the health system," a letter co-signed by many members of the civil society in 2008. (<http://romania.indymedia.org/ro/2008/07/2698.shtml>) This information is included in the open letter from the Comments written by the European Roma Rights Centre regarding the UN considering Hungary for Elimination of discrimination against women, 39th session, 23 July – 10 August.

[19] Coerced Sterilisation of Romani Women,

http://www.soros.org/initiatives/health/focus/roma/events/romawomen_20080703/errcbrochure_20080703.pdf

[20] Information on this case at:

<http://www.guardian.co.uk/lifeandstyle/2008/aug/17/familyandrelationships.roma>

Sources:

Alexandra Oprea, "Rethinking social justice from the bottom. Including the experience of Roma women," <http://ladyfest-ro.pimienta.org/reimaginarea.pdf>

Alexandra Oprea, "Child Marriage a Cultural Problem, Educational Access a Race Issue? Deconstructing Uni-Dimensional Understanding of Romani Oppression," <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=2295>

Dimitrina Petrova, "The Roma: between a myth and the future," http://findarticles.com/p/articles/mi_m2267/is_1_70/ai_102140950/?tag=content;col1

Enikő Magyari-Vincze, Hajnalka Harbula, Camelia Moraru, "About women's and Roma labour and the ideal society," http://www.observatorcultural.ro/Despre-muncile-femeilor-romilor-si-societatea-ideala*articleID_22840-articles_details.html

Enikő Magyari-Vincze, "Research report. The social exclusion of Roma. Timișoara case study." <http://adatbank.transindex.ro/vendeg/htmlk/pdf7060.pdf>

Valeriu Nicolae, "Between silence and the selling of anti-gypsyism in Romania," <http://www.ergonetwork.org/antigypsyism2.htm>

Chapter III

Roma women's resistance movement

The ways in which we see ourselves, as well as the ways others see us all originate in a distant past. The dark man who is the villain in stories, the quietly caring and understanding ideal woman, the Gypsy witch who always disturbs romance. We have grown used to the idea that this is how things are meant to be, that we can't change anything about it and that an invisible hand has chosen for us... and that's what we are, period. Our publication represents the point of view of Romanian and Roma women who wish to impact a change – or at least to raise the question: are stereotypes impossible to change? Are we willing to change a mindframe that has been persisting for over 500 years?

When we embarked upon this project, we thought to use images that would speak in our place, because these images (visual or words) are the most suggestive way of presenting the situation of Roma women, and the social injustice that they have been suffering for hundreds of years. You may wonder why we use the same type of images promoted by the ones who, consciously or not, have been building a negative image of Roma women. We believe that by analysing these images from the humanistic perspective of human dignity and human rights, we will manage to deconstruct them. These images have given birth to a culture and an all-present mindframe in Romanian and European societies, denigrating Roma women in the media, history books etc. This mentality is a reality that we propose to change. This requires a wide debate regarding the perceptions of Roma women, as well as the causes of these perceptions.

When talking about the negative ways in which Roma women are seen, we must pose the question: to what extent can there be a Roma women's empowerment movement. Moreover, it is important to see whether there is an assumed trend in this direction, and this can be accomplished by

looking at what organizations approach Roma women's issues and what kind of programs they direct at them.

If we look at social initiatives, we notice that there are only three organizations in Romania [1] that address Roma women's issues primarily. Due to the complexities of the issues of the Roma community and the expectations that these organizations have had to meet, they have not managed to bring Roma women's issues on the public agenda. Romanian society has not been receptive to debates regarding women's roles in societies in general. Communicating with mass media entities is a sensitive point for many Roma NGO's, who manage only with great difficulty to attract supporters among journalists regarding the so-called "Roma issues."

As for Roma women's programs, they were initiated by NGO's whose main aim is to improve the Roma situation in general, and defend their rights. Thus, the Roma health mediators' program [2], the Roma employment program [3] or the education mediators' program are three of the very few programs whose main beneficiaries are Roma women. These programs have built a platform of civic activism among Roma women. Moreover, these programs have been taken over by the Romanian government, which has included in its Strategy for the improvement of the Roma situation a few measures aimed to ensure equal opportunities. However, these measures have not been applied with concern for the differences between men and women in Roma communities. [4] The absence of a coherent platform, as well as the fact that most initiatives focusing on Roma women come from the civil society, determine us to conclude that the topic of Roma women is not of public political interest.

There is a certain pattern to the ways in which values have been promoted to support Roma women, as well as the way in which certain values have aimed to be built for the promotion of Roma women in society. Some measures have centred on labour rights, while others have focused on maintaining them in the private sphere. These two main directions taken by Roma programs and the Roma strategy illustrate a series of particularities of Roma culture which have an impact on gender equality.

These particularities stem from the traditional roles of women, their limited access to education and labour, as well as cultural models existent in the family or the community. When discussing these aspects with Mariea Ionescu [5], as well as the issue of Roma women not assuming their ethnic identity in the public space, the main conclusion was that as long as education is limited, women's future is dictated by the family and their role is exclusively to care for the family and younger brothers – which does not give women a chance to develop in full awareness of their role in society. [6]

When access to education is possible, then the role assumed is a male one, given that especially in rural environments women's roles are restricted to caring for the family, raising the children and doing housework. Thus the women's identity awareness is lost and with it the public "agenda" that promotes Roma women's interests and empowerment.

We cannot talk about all Roma women in the same way, but we can integrate them in some general categories: traditional women (who we find in the rural environment, who respect tradition etc.) or modern women, who choose to have a professional career. In addition to the influences of formal education, Roma women are educated and formed by the traditional models in their community. When they attempt to emancipate themselves, they are often trapped between these two worlds, these two different lifestyles, and this is why they do not relate to the messages of feminism or governmental policies. "Women like me do not exist? My issues are different: I have a problem of visibility in the public sphere, compared to traditional women who do not hold the same values. Where is my place?" [7]

We can blame women for their lack of participation and interest, but when you are educated from a very young age to sacrifice for the others, when those around you depend on you, then you cannot rebel, you cannot fight to put yourself first. When talking about a movement to empower Roma women, we must first and foremost bear in mind the importance of the awareness of what you represent and the role that is meant for you. An

empowerment movement should come not just from the top, but especially from the bottom, so that all women are aware of the contribution they make to the welfare of the family and the community, and the value they have in society.

What sort of images come to people's minds when they hear the words "Roma woman?" The exotic, passionate woman, the adventurer living a nomadic life, content in her irresponsibility? The dangerous witch who can foresee the future and who can curse you? The dirty, lazy woman, always pregnant, who lives on welfare or thievery? The mother who neglects her children and makes a profit off of them?

These images are not harmless, they determine hateful and unjust consequences which we have covered in this text. Institutionalised racism, which pushes Roma women to the margins of society, is based and it feeds on these images of the Roma woman. These images not only make non-Roma people despise, treat unfairly and sometimes even attack Roma women, but they also determine Roma women to internalise societal oppression, assume these discriminatory images that describe them in the public sphere, and behave as such. If a Roma girl keeps hearing that Roma girls are incapable of achieving anything, in her turn she will not attempt to change her life and she will just replicate the marginal life of her mother or older sisters.

Roma women who have in recent years begun to get organized and make their voices heard with increasing efficiency, combine work towards the eradication of racism with efforts aimed at undermining patriarchal gender relationships which allow for discrimination of Roma women both without and within their communities. The aim of their work is to create legal frames guaranteeing Roma women's rights, as well as to change perceptions, attitudes and behaviours of the majority population towards Roma women and, to an equal extent, changing the patriarchal mind frame inside the community. Thus we could sum up in a few main points the work

of Roma women activists in different countries, contexts and fields. Through their organizations, they lobby for improving anti-discrimination legislation so as to include aspects specific to Roma women's life; they collect information and perform research focusing on the conditions in which Roma women live; they claim public recognition of the abuse that Roma women have endured along history, as well as in the recent past; they fight for recognition and respect for Roma culture in the public sphere; they make visible in the public sphere the examples of women who oppose oppression and are thus models of self-determination; they initiate programs meant to inform Roma women about their rights and also educational programs they can access; they encourage Roma women to get organized and have an active role in changing their lives.

Many and diverse women have become aware of the issues they confront at the intersection of racial, gender and class discrimination and these women have found the means to verbalize these issues and to act towards their eradication. Some Roma activist women have had access to formal education and have academic pursuits, propagating real knowledge about Roma women and offering as emancipated women affirmative examples of Roma women's potential. Some of them have succeeded in domains that are less accessible to women in general, nevermind underprivileged women – such as Information Technology. [8] Others are “traditional” women, whose power resides precisely in the fact that their activities are an immediate response to the issues they confront. [9] Sometimes, Roma women get organized around a specific issue that unites and motivates them (such as groups of women who suffered forced sterilization and who are putting pressures on the authorities so that this abuse is acknowledged officially.) Other times Roma women's organizations unite under an umbrella organization that brings together groups from several countries, with diverse claims and fights, and who build ties with other organizations which fight against any oppression systems. The fact that Roma women are getting organized and are becoming visible in the public sphere, the fact that they are becoming aware of the intersecting forms of oppression they are affected by – racial, gender and class – as well

as the fact that they are making their lives and experiences visible by making their voices heard, offers hope that the string of oppressions that Roma women have been subjected to along history, in all aspects of their life, can be stopped short and that their power to cause change will dismantle the racist and sexist prejudice that affects them at present.

Notes:

[1] Gypsy Women's Association "For Our Children" in Timișoara, The Association for Roma Women's Emancipation AFER Cluj and the Bucharest Roma Women's Association.

[2] Initiated by Romani Criss.

[3] Initiated by Community Development Agency "Împreună."

[4] See the study "Evaluating the Strategy for the improvement of the Roma situation in Romania. The voice of the communities." Coordinated by Gelu Duminiță, available at www.agentiaimpreuna.ro

[5] One of the first Roma activist women in women's organizations.

[6] Interview with Mariea Ionescu, 26 February 2010.

[7] Quote from the interview with Mariea Ionescu.

[8] The "Roma Information Program" trained Roma women in the field of IT. Thus, Roma women specialized in computers advise Roma organizations on how to build websites, networks and, generally, on how to use the internet to improve their work. <http://www.advocacynet.org/resource/294>

[9] For example, in "Breaking the double chain" Judit Szakacs talks about the work of Maria Vamosine Palmai, a Roma woman from Hungary who lives in a traditional community. She had to give up school when she was 14 in order to get married and take care of her new family. Although a mother of 3 children, following a meeting with a Roma activist from Macedonia (Enisa Emidova), Maria Vamosine Palmai founded with 15 other women an organization called ARANJ, whose mission is to defend Roma women's rights.

http://www.tol.cz/look/CER/printf.tpl?IdLanguage=1&IdPublication=14&NrIssue=50&NrSection=5&NrArticle=10019&ST1=body&ST_T1=cer&ST_AS1=1&ST_max=1

About caring and responsibility in relation to those you address

A conversation with Letiția Mark

h.arta: Could you please talk about yourself and your work?

Letiția Mark: I am the president of Gypsy Women's Association "For Our Children," which I set up in 1997, when I began to run educational programs in my own home. I did this because I am a teacher and of Roma ethnicity, and so I considered it my duty to Roma kids. The association has developed since then but at the beginning it was very difficult. Every year we have had around 40 kids attending the activities of our Educational and Cultural Centre for Roma Children (which was also the first project of the Association.) Our mission is to integrate kids in school, to help them register and sign up with different schools, to help with their daily problems related to the lack of identification documents or returning from abroad back into the country, all the things you know as problems for Roma communities. We called the association the Gypsy Women's Association "For Our Children" because we wanted to include women, who are – traditionally or not – concerned with raising and educating the kids and also because I found it easier to talk to women than men about issues related to their children. I found them more interested and trusting. However, in time we began to have also Roma men in our projects. Many people know me here as my family has lived in this neighbourhood for over 50 years. We are mostly Rudara here, but we also have some Kalderash and Lovara, so in time our community has become kind of mixed. Even if at first inter-marriage was frowned upon, in time things and lifestyles have changed and people adapted. Roma people are generally very adaptable to modern life, despite their low levels of education. This is another topic that I am very interested in: the way Roma children are seen and how difficult it is for them to enter other

groups. I experienced the difficulties of integration myself, I wanted to be part of a different world the moment I realised that Roma people are always kept at a distance by the others. My life's journey took me to different environments. After I finished school I came back to my community and decided that it was time to do something, much more than before. I was very disappointed in the first years by how Roma continued to be seen, as I had began work with a lot of enthusiasm and hoping to achieve a radical change. As soon as I joined the Roma cause, my social circle, the new world that I had become part of, began to look at me differently. Even my lifelong friendships – I have always believed in friendship – were affected. My closest friends did not understand why I had changed, why I was identifying myself with Roma women's issues and was talking about discrimination and other grave matters which were happening. They told me: "But you have never been discriminated against, we've always considered you our equal and we have loved you. We've always had the most humane relationship. If all Roma or Gypsy women were like you, there would be no problem." Later I realised that that was exactly the issue: if I wanted to strive to be like the others then I was more easily accepted; but if my voice was different, maybe a little aggressive because I was talking about discrimination and racism, then it was more difficult to be accepted.

h.arta: This seems to us a highly problematic issue. Often, when a Roma woman manages to achieve visibility in the public sphere, when she manages to build a space of her own and to voice her issues, she is either presented as an example of what democracy can achieve (if she has made it, it means success is possible and therefore those who fail are solely responsible for their own failure, society being thus absolved) or she is presented as "atypical," an exception in a mass of people without any qualities.

Letiția Mark: Indeed, this is an important issue, which should be explained in more detail. At some point in the future, it is my goal to write a book about all these experiences. I would like to analyse in more depth what this transition meant from one lifestyle to another and then the

return to my community and assuming a commitment which is very much like an ideological and political one, though I have always considered myself not that interested in politics or ideology. But it seems that, whether I want it or not, my work intersects with them.

I have tried very much to develop the association, but always looking to demonstrate an idea that yes, it's possible. I entered the Roma movement under a very strong emotional and sentimental impulse. I had been invited by the West University when the Intercultural Institute was set up. Those were very pumped up times, we had lots of extraordinary experiences then. I was invited there as a high school teacher and I found myself in an environment where the main topic was minorities, and there were lots of guests from abroad in our Timișoara with a revolutionary aura. When they began to talk about Roma people, a very well-known journalist from Timișoara went to the podium and presented things in a derogatory manner. He said: "we would like to work with Roma people but there is none in activism, they only do music and dance and weddings and putting money on the forehead of musicians." He claimed to be open-minded and tolerant, as intellectuals usually do when they say things like "I have Roma friends and I am an intellectual and it's not like me to discriminate etc." To me his speech was so offensive that I got up and said, under the heat of the moment: "Still, there are so many people from abroad here and all ethnic groups have been presented coherently. If you had invited some Roma people to speak for themselves, I'm sure they would have come. I, as a Roma person, am offended. I have never hidden my Roma background and I will not tolerate for things to be presented in this way. There are responsible Roma, Roma intellectuals, Roma of all kinds – but nobody has invited us to any dialogue." I caused much agitation with my intervention, but afterwards many people were interested to talk to me. I told them that, if they had invited me to talk about education I could easily have done that as a teacher, but nobody had asked me to. After that, Roma leaders who already had a name invited me to talk about the situation of the Roma people. For example I was invited to speak at Strasbourg. In those times it was difficult to make

yourself a passport, you had to wait in line for days. Everybody kept telling me “wow, it’s so cool that you are a teacher” but they also said, including Roma leaders: “you are too educated for us, what do you want in fact?” I was perceived as an opportunist, it was natural that I wanted to get a passport so that I could travel abroad and enjoy myself and so on. That is why I retired from that, I had my own profession that I had passed exams for, nobody had done me any favours. I realised I was looked at with suspicion, so I retired for a few years.

Until Roma leaders came back looking for me. They had a lot of projects, but they were also looking for me for representation: “look, we have a teacher, who is even light-skinned, and who tells everyone that is Roma.” I played their game a few times and went to some meetings, but at one point I told them I was not a doll to put on show when somebody wanted proof that Roma intellectuals exist. I was dissatisfied with not being involved actively and was used only for representation. I felt used. In those times they used to raise the issues of authenticity, in other words you had to demonstrate that you were an authentic Roma. I didn’t know how to demonstrate that other than to tell them I had come with an open heart and I was offering myself to work on educational programs for Roma kids, which would have been more efficient than the work of foreign volunteers. The presence of these foreign volunteers involved politics that I was not aware of, at that time.

h.arta: But why was authenticity questioned, more exactly? Did you not correspond to the stereotypical portrait of the Roma woman?

Letiția Mark: I come from a Rudara family, and Rudara people do not speak Romanes, they speak an archaic Romanian. The other issue was how I looked. I have never tried to disguise myself, I’m a modern woman and I wear pants – but if I don’t wear skirts, this should not mean that I am not Roma. In college, all my teachers and colleagues believed me when I told them I was Gypsy, all my life I had known myself as Gypsy and suddenly I am not authentic and credible to Roma leaders?! Those were times in which identities were fabricated or re-constructed, intellectuals learned or re-learned Romanes. It was a time of great adventure and

enthusiasm – there were also many naive people – a time of great effervesce.

Then I retired again. I went on with my career, took my teaching degrees, until I found myself in a situation where I had to make a decision, without wanting. Some ex-students of mine introduced me to the Soros Foundation, who at the time had some program lines specifically for Roma people. The Foundation people were very interested in working with me. They told me they needed me on a board for Roma programs. It was an international board. The problem was that this position would have been in conflict of interests with my project to set up an educational centre for Roma kids (especially for those confronting difficulties in the system of education, kids coming from abroad and having a hard time getting their studies accredited – and thus, even if their parents have some education, the kids are left outside school).

I did, however, accept to be a member on the board and, at the first meeting, I proposed the setting up of some cultural and educational centres in Cluj, Iași, Bucharest and Timișoara. My proposal passed, but without entitlement to funding. There were 3 Roma and 5 non-Roma on the board, too few Roma to have real power. For an entire year my proposal was bystood because, indeed, there was a conflict of interests, not a very comfortable position for me, even if the budget of my proposed project was only 5500 dollars, very little in comparison with the much higher budget of projects which go approved by the board. I slowly began to understand how things really were, that opportunities for Roma people were not really that big. Even if the projects were declaratively for Roma people, too many filters made too little actually get to Roma people.

Then, in 1997, I set up the association and thus began a time in which I always had to demonstrate something. I demonstrated that indeed the program works, then I demonstrated that we could do project after project, then I obtained some classrooms for our activities at the Energetical High School, then I got four walls without a roof from City Hall which we proceeded to build on with PHARE money and then after four years we finished the Centre, in 2006. We have a boarding facility for

University Roma student girls, we have volunteers, we have European volunteering programs and right now we have a project funded from structural funds called "Equality through difference. Access of Roma women to the labour market." As part of this project we have also launched the first international Roma women's magazine *Nevi Sara Kali*, which includes many feminist articles. I have come to be a feminist. For the longest time I denied vehemently being a feminist, because of my prejudices about feminism. Then I did a masters' in gender studies in Cluj and I realised that being a feminist does not mean being against men and that I had in fact been a feminist for many years without being aware of it. I was a feminist because I had been trying to propose an image of Roma women that was different from the stereotypical one of the perpetual victim and so on.

I do my best to keep up with the young ones, not because I want to compete with my younger colleagues, but because I want to keep growing the association. I have sent many young people further, I have recommended them for courses, programs, scholarships etc. but many have detached themselves, probably because they needed independence. I admire and respect that, but I am still sorry that I have not managed to raise more people who can grow the association. Now I would like to retire from the association, but they have developed individually and have a different route. I dreamed much more for the association, I dreamed to form here a nucleus of professionals, but the professionals have left and then we have had to hire people from outside the association who are not affectively tied to the association and its mission. The young Roma people we have worked with develop here, then they catch a program or course and leave somewhere else. And at job interviews with those from outside the association I cannot tell if they want to get involved with their heart too in our programs. They have a declared interest in Roma issues but when the television or other people come there is restraint to be in the foreground because they do not really wish to be identified with Roma issues. So the question arises: what have we grown after all, what have all efforts led to? Yes, annual statistics show

that we have kids with a roof over their head and who go to school and who are happy with what we can offer them, and there are also a lot of young people who have found here a platform for their career. But I have not managed sufficiently to make these young people understand the role and mission they have, beyond the special places, jobs, opportunities and social visibility they have access to.

h.arta: But this is true in general, it does not apply only to the Roma movement. It is a general context in which neoliberal ideology implies the pursuit of personal success. This individual success which is celebrated as the most important proof of “democracy” and “equal opportunities” masks in fact society’s lack of interest for the ways in which communities can develop and people on the margins can be helped.

Letiția Mark: You are right, this is indeed the general situation. But I have always thought that, to accomplish change, one must go in small steps and make small but visible and concrete changes: helping kids, finding jobs for 2 people, getting someone an id. I have tried to inspire in the young people I have worked with the same enthusiasm and that drop of idealism that nourished me. I cannot work without enthusiasm. If I am not charged with it (kids charge me, little things that I manage to accomplish), I cannot go to an international conference and speak about something which I strongly believe to be right. I have hoped that the graduates of Roma education, from high schools and universities with places only for them, will be driven by the same idealism and desire to work in communities – because that is why those places in high schools and universities were created. It’s true that none of us knows what they had to suffer for four years... there are teachers and teachers, some of them are against Roma people.

h.arta: Here we would like to go back to what you said earlier about your circle of friends who reproached you for explicitly identifying yourself with Roma women’s issues and also to the fact that it is difficult to adopt a clear position in a racist society.

Letiția Mark: Yes, I wanted to run away too, I didn’t absolutely always

want to be seen as Roma. When I was a kid, and I was trying to be different and not drop out of school, I kept being told by my teachers that I was an exception – which was perverse, because one should not be seen as an exception if his/her rights are respected. Why should you have to always be trying to demonstrate that you want to do the right thing to the very end? Why should you always be afraid to hear the line “What did you expect from a Gypsy?!”

In the end it comes down to who you are talking to. I remember an event I organized a few years ago, a traditional culture day with theatre and music. I invited a few older women to sing very old carols and songs. We recorded them so they would not be lost – some of the women have even died in the meantime. In the front row there was a simple woman, a poor lady with three kids and who was also very ill. I remember her sitting in the front row as I was talking about the fact that we are all human and we have rights and I could tell it had a big impact on her. For me to be able to say what I was saying and what I believed, all I had to do was to look at her. And the fact that she understood me and a tear was running from her eye, gave me great joy. At least one other human being in that room believed in me and felt the same way I did about what I was saying.

Letiția Mark is the founder of the Gypsy Women’s Association “For Our Children” and also of “Roma Women’s House” in Timișoara. She has been involved in several educational programs for Roma children, including in the local project for desegregation, as well as programs aimed at promoting women. She has a Bachelors’ degree in classical languages and a Masters’ in gender studies, and she is currently pursuing her doctorate at Babes-Bolyai University. She is a member of International Roma Women’s Network, has participated in the World Conference Against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia and Related Intolerance, held in Durban in 2001.

Project team

The Centre for Action and Responsibility in Education (C.A.R.E.), run by an informal group of Coşbuc alumni and teacher **Roxana Marin**, operates on the premises of the National Bilingual College George Coşbuc from Bucharest and it hosts weekly youth clubs and alumni activities, periodical fairs and competitions, award galas. The centre functions on the principle that need comes before funding opportunities, and all projects and activities are self-funded. We support other organizations by hosting their events, fundraising for them or partnering up for their activities. We wish to create a precedent for long-term self-sustainable informal organizations working from inside the formal system of education. The centre also hosts several volunteer teams working with children/teenagers of marginalized socio-economic and/or ethnic background.

Carmen Gheorghe is a Roma women's rights activist. She graduated the Public Administration School from the National School of Administrative and Political Studies (2006). Holds a Master's degree in Gender Studies and Public Policies (2009). At present, she works in the Agency for Community Development ÎMPRE-UNĂ, where she coordinates programmes aimed at the raising of access of Roma women to the labour market. Her fields of interest are: gender and access to the labour market, discrimination, continuous professional training and community studies.

h.arta is a group of three women artists, Maria Crista, Anca Gyemant and Rodica Tache. We work together as h.arta group since 2001, when we founded h.arta space, a not-for-profit space in Timișoara. H.arta is sometimes a physical space, but many times its projects are taking different formats, changing contexts and locations. Our group is based on our friendship, on an everyday negotiation of the differences between us. We use friendship as a way of learning together how to acknowledge the different nuances of each situation, as a safe space, as a political statement about the power of solidarity. We are interested in topics ranging from knowledge production and (re)writing histories to gender issues in global capitalist times, all these in the context of working in various collaborations with persons and groups with different backgrounds.

